

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Frihed, lighed ... naturlighed

1784-1830

Jørn Ørum Hansen

Før
NU TID

Frihed, lighed...
naturlighed
1784 - 1830

FØR NU TID

Frihed, lighed... naturlighed

1784 - 1830

© 1983 by DanskLærerforeningen/Skov, Varde.

Fotografisk, mekanisk eller anden

form for gengivelse eller mangfoldiggørelse

af denne bog eller dele deraf er ikke tilladt

ifølge gældende dansk lov om ophavsret.

OMSLAG: art/grafik i/s, København.

Bogen er sat med Times.

Trykt hos Skovs Trykkeri, Varde.

Serien FØR NU TID består af følgende titler:

1500 - 1660: Tugten sætter ind.

Ved Erik H. Henningsen og Ivan Ž. Sørensen.

1720 - 1784: Fra ærbødighed til dyd.

Ved Anne Marie og Johan Fjord Jensen.

1830 - 1849: Borgeren tager ordet.

Ved Jørn Ørum Hansen.

1875 - 1901: Folket bliver klasser.

Ved Birte og Jørgen Sørensen.

1929 - 1939: Krise og konflikter.

Ved Ole Ravn.

1958 - 1973: Velfærdstro og protester.

Ved John Mogensen.

Serien redigeres af: *Claus Dettel* og

Jørgen Kuhlmann.

Flere bind under forberedelse.

Indhold

Indledning 7

I. Den politiske diskussion i 1790erne 13

P. A. Heiberg *Selskabssang* 15

Om hovedtrækkene af dagens historie 16

K. L. Rahbek *Af: Den danske tilskuer* 17

Selskabssang 19

P. A. Heiberg *Af: Sproggranskning* 19

Af: Trykkefrihedsforordningen 20

Brev fra P. A. Heiberg til broderen Ludvig 21

Brev fra P. A. Heiberg til kongens foged, assessor Feddersen 21

Af det kongelige danske Kancellis svar 22

II. Det naturlige menneske 23

Sophie Tallbitzer *Af: Grandmammans bekendelser* 25

Adam Oehlenschläger *Af: Sankt Hansaftenspil* 29

C. Bondesen *Natur og fordom* 32

D. C. Fester *Om havekunst* 35

G. H. Olsen *Om forholdet mellem tjenestefolk og deres herskaber* 36

II. Landboen 37

Af fæstebonde Christen Andersens dagbog 41

En bondemands arbejdsang 44

En arbejdsmands sang 45

Christian Hviid Bredahl *Af: Dramatiske scener* 47

Af et brev fra Kristen Madsen til dronningen om at hjælpe de vakte 50

Af provst U. A. Plesners embedsbog 51

Kobberpotten 53

IV. Depressionen 56

Thomas Overskou *Af Mit liv og min tid* 57

Af købmand S. Jacobs optegnelsesbog 59

ST. ST. Blicher *Hjemve* 62

N. F. S. Grundtvig *Danmarks trøst* 63

B. S. Ingemann *Af: Valdemar Sejr* 64

Af Folkebogen Historien om en fattig bondedatter 69

Th. Gyllembourg *Den lille Karen* 75

Tekstoplysninger 86

Indledning

At det enkelte menneske bør have frihed til at tænke og handle selvstændigt, opfatter vi i dag som noget helt selvfølgeligt. Men sådan har det ikke altid været.

Forestillingen om, at man kan have en *personlig, økonomisk og politisk frihed*, kommer ikke lige ud af den blå luft; den hænger nøje sammen med økonomiske og sociale ændringer i samfundet.

I perioden 1784-1830 skete der rent faktisk store ændringer i det danske samfund. Indtil da havde landet været et rent landbrugssamfund, som ikke havde ændret sig afgørende siden middelalderen. Det enkelte menneske hørte i kraft af sit arbejde til i en bestemt stand, som havde sin bestemte placering i den sociale hakkeorden. Gennem denne placering forstod mennesket sig selv, fik sin identitet.

Men i slutningen af 1700-tallet blev Danmark knyttet fastere til de øvrige vesteuropæiske lande på grund af en øget samhandel. Byens borgere fik derved en stadig større økonomisk og administrativ magt, og denne gruppe, handelsborgeren, embedsmanden og akademikeren, krævede en større frihed. *Menneskets* frihed blev derfor på dette tidspunkt det samme som *borgerskabets* frihed.

I. Den politiske udvikling

Christian VII, der i 1766 blev udråbt til konge, var landets regent til sin død i 1808. Men kun meget få år fungerede han reelt som konge. På grund af en sindslidelse overtog andre denne opgave; i en kort periode den reformivrige, tyske læge Struensee, som i 1773 blev henrettet, — og derefter enkedronningen sammen med højststående embedsmænd. De søgte at samle magten omkring sig og undgik ofte at spørge andre om råd. Denne styreform kaldes *kabinetstyre*. Men da Chr. VII's søn, kronprins Frederik (senere Fr. VI) blev konfirmeret, gennemførte nogle godsejere og embedsmænd sammen med ham et ublodigt

kup, og han blev dermed landets egentlige regent.

Kongen opfattede sig selv som den kloge og kærlige landsfader — og undersåtterne som hans lydige børn. Undersåtterne havde givet kongen magten, da man mente, han havde det største overblik over samfundets forhold og vidste, hvad der var til størst gavn for befolkningen (*oplyst enevælde*). Kongen traf selv alle beslutninger, men han gjorde det ikke hen over hovedet på landets indbyggere. En gruppe embedsmænd dannede et *kollegium*, en slags ministerium, og de undersøgelser og ansøgninger, som blev behandlet i de forskellige kollegier, bragte man videre til et *stats-*

Landsfaderen, Fr. VI, har taget fri fra arbejde for at være sammen med sin familie.

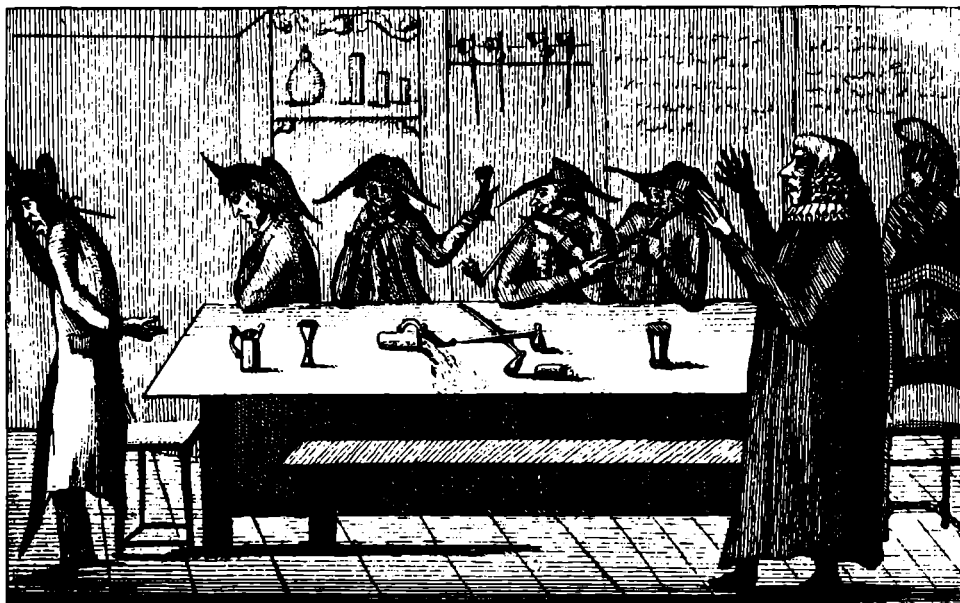
(Johannes Senn: »Den høje familie«, omkring 1813.)

råd. Der sad højtbetroede embedsmænd og indflydelsesrige godsejere, som skulle rådgive kongen, så han kunne træffe nogle fornuftige beslutninger.

I tiden fra kronprinsens magtovertagelse i 1784 og op til 1800 tog han meget hensyn til de råd, han fik. Til at undersøge kritisable samfundsforhold nedsatte han forskellige kommissioner, som skulle komme med en betænkning. Og der skete faktisk mange forandringer; som f.eks. inden for landbrug, undervisning og fattigforsorg. Kongen havde selv opfordret til, at der skabtes en *offentlig debat*; men da Napoleonskrigene startede i 1793, (som en udløber af den franske revolution 1789), slog han bremserne i og trak efterhånden sin opfordring tilbage. Ja, for at standse denne »skrivefrækhed«, som han kaldte det,

da hans egne embedsmænd også begyndte at deltage i debatten, — så genindførte han stærke begrænsninger i yttrings- og trykkefriheden. (Se s. 14).

Da landet ikke længere kunne holde sig neutralt i krigen mellem Frankrig (Napoleon) og England, blev det allieret med Frankrig. Den vigtigste krigsbegivenhed for Danmark var englændernes bombardement af København i september 1807, som endte med en betingelsesløs kapitulation. Landet måtte bl.a. aflevere hele sin krigsflåde, og dermed startede en langvarig nedgangstid. I 1813 var økonomien så dårlig, at staten gik bankerot, og ved den længe ventede fred i 1814 måtte landet afstå Norge, (som havde været en meget vigtig handelsforbindelse). Den oversøiske handelstransport faldt mere eller mindre bort, han-

*Presten formaner Tømmersvendene i deres Herberge, til fredelige Tænker.
Den 1ste August 1794.*

En af landets første strejker fandt sted i sommeren 1794. Omkring halvdelen af hovedstadens godt 400 tømmersvende nedlagde arbejdet, da staten greb ind på en mesters side i en ansættelsessag.

Man søgte at opfordre og overtale svendene til at gå i arbejde, men forgæves. Derpå satte staten militæret ind mod dem og arresterede 200. Da man frygtede yderligere uroligheder, blev de fængslede hurtigt løsladt.

delshuse gik konkurs, og den modernisering af landbruget, som man omkring 1790 havde satset så meget på, førte foreløbig heller ikke til noget, — ingen ville købe kornet.

Under krigen havde Fr. VI efterhånden samlet al magt under sig, og på den måde var landet i samme situation som før kuppet i 1784. Først efter freden genindkaldte han statsrådet, men der var ikke længere penge til politiske og samfundsmæssige fornyelser. Den offentlige debat var bragt til tavshed, omfattende censur genindført, og der skulle kraftige udenlandske uroligheder til for at rukke ved det reaktionære styre. Men det skete i juni 1830 i Paris.

II. Den økonomiske og sociale udvikling

Den økonomiske og sociale udvikling hang nøje sammen med den politiske. Periodens økonomiske opsving varede til 1807 for derpå at gå over i en depression, en krise, der først blev forvundet omkring 1830.

Omkring 1800 havde kongeriget Danmark knap én million indbyggere. Af disse boede langt den største del på landet, nemlig 80 %. Hovedstaden København havde dengang lige så mange indbyggere som landets provinsbyer til sammen.

I 1700-tallet og langt op i 1800-tallet var Danmark et udpræget *landbrugsland* og landbruget derfor det vigtigste

erhverv. I 1730'erne havde godsejerne søgt at hindre bønderne i at flytte fra deres hjemstavn ved at indføre et stavnsbånd, men det havde ikke forøget udbyttet af jorden væsentligt. Man arbejdede stadig med meget primitive redskaber, der krævede megen menneskelig arbejdskraft. Udbyttet kunne faktisk kun dække fæstebondens private forbrug og de skatter og afgifter, han måtte betale til godsjeeren, staten og kirken.

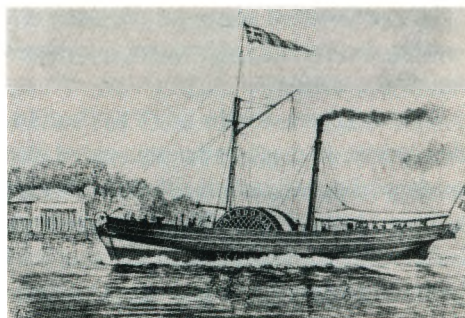
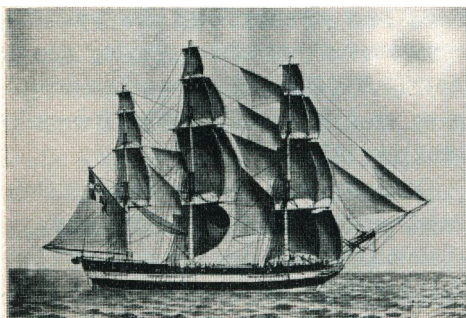
Da Danmark fik mulighed for at eksportere korn til de lande, som i slutningen af 1700-tallet var i krig med hinanden, søgte staten gennem nogle landboreformer omkring 1790 at gøre dyrkningen mere effektiv. De mange små jordstykker blev samlet til én mark, og fæstebonden blev opfordret til at købe sin fæstegård. Man ventede, at han så ville blive mere interesseret i at dyrke jorden, når han var selvstændig. (Se s. 37).

Men da freden kom, faldt de udenlandske markeder bort, og Danmark havde derfor vanskeligt ved at klare sig i konkurrencen. Resultatet blev da også en omfattende økonomisk depression, — den store landbrugskrise. Mange af

de nye selvejerbønder gik fallit, og først et stykke ind i 1830'erne kom der atter et langvarigt opsving for landbruget.

I byerne var det vigtigste erhverv *håndværk*. Da landbruget begyndte at eksportere, kunne det købe flere varer, og håndværkerne kunne derfor sælge flere af deres produkter. Men man kan i denne periode ikke tale om en egentlig industriproduktion. For at kunne producere for et stort antal ukendte kunder kræves en stor kapital til at indkøbe råstoffer og holde lager for, — og denne kapital kunne håndværket endnu ikke få tilført. De enkelte håndværksmestre var stadig organiseret i laug, som beskyttede det enkelte håndværk. Lauget bestemte, hvordan uddannelsen skulle være, hvor mange mestre, der måtte være i en by, og naturligvis også priserne på deres varer. Og samtidig fungerede laugene som et socialt sikkerhedsnet for medlemmerne.

Omkring 1800 søgte staten at fjerne nogle af de mange toldbeskyttelser og indføre en friere konkurrence. Der opstod flere større virksomheder, der især forarbejdede indførte råstoffer, men

Under den 'florissante handelsperiode' var der ivrig aktivitet ved Københavns Havn. Den enkelte stor-købmand havde sin egen sødygtige handelsflåde, der kunne klare den vanskelige rejse til de fjerne handelsmål.

Der skulle gå mange år, før det dampdrevne skib kunne udkonkurrere sejskibet.

Handelshuset Duntzfelt og Co's Ostindiefarere »3 Venner« (omkring 1800) og hjuldampere »Caledonia« (1819).

man var stadig henvist til kraften fra vindmøller og hestemøller.

Betingelsen for at man kunne udveksle produkter var et udbygget *transportnet*. Omkring 1770 havde man påbegyndt et større vejbyggeri, men det var meget bekosteligt, (der skulle bl.a. bygges broer og graves grøfter). Kun meget benyttede veje fik egentlig vejbelægning; de øvrige lå stadig hen som hjulspor; — Jylland havde f.eks. i midten af 1830'erne kun 35 km nye vejanlæg! Al varetransport foregik derfor med sejlskib. Havnebilledet var langt op i århundredet præget af de mange sejlskibe. I 1819 havde man ganske vist anskaffet sig en hjuldampet »Caledonia«, også kaldet »Plaske-Malene«, men udelukkende med henblik på persontransport.

Man plejer at kalde tidsrummet fra 1790 til 1807 for den »florissante periode«. 'Florissant' betyder 'blomstrende', og det, der især blomstrede op, var *handelen*.

På grund af landets neutralitet kunne det overtage de krigsførende landes handelstransporter af produkter fra kolonierne. Landet fik dermed en væsentlig transithandel, dvs. det hentede varer fra bl.a. Ostindien til hovedstaden, hvorfra de så atter eksporteredes til de øvrige vesteuropæiske lande. De københavnske storkøbmand, agenter, kunne i gode år tjene mellem 10.000 og 40.000 rdl., hvilket var det dobbelte af, hvad godsejere tjente, men 300 gange så meget som en arbejder. (For at holde sig i live skulle en familie tjene omkring 100 rdl. årligt!)

For nogle af disse penge lod agenterne bygge palæagtige huse, der var meget luksuriøst og smagfuldt indrettet (se s. 26); og de kunne om sommeren 'ligge på landet' på deres landsteder uden for den beklumrede hovedstad og spadserer i deres

nyanlagte romantiske haver (se s. 34). Med statsbankerotten i 1813 kunne det store behov for kapital ikke længere dækkes; de oversøiske markeder forsvandt, og de fleste store københavnske handelshuse blev i de følgende år ruineret (se s. 59).

III. (Ud)dannelse

Det danske samfund var i perioden 1784-1830 stadig meget klassesdelt med store og iøjnefaldende sociale og økonomiske forskelle. Den enkelte indbygger var endnu ikke politisk myndig. Men især hovedstadens borgerlige mellemstand begyndte at røre på sig. Den var blevet en økonomisk magtfaktor, og den havde kvalificeret sig til stadig flere af statens embeder i konkurrence med adelen og godsejere, som indtil da havde haft disse embeder.

Kun få havde dog tid og økonomi til at tænke og leve på en ny måde. Den gennemsnitlige arbejdsuge for arbejderne var på 72 timer, og landboen, der var afhængig af naturrytmen, brugte størstedelen af sin fritid til husflidsarbejder og reparationer af redskaber og bygninger. Fritiden var for hovedparten altså ikke et problem.

Kulturelle interesser som læsning, koncert- og teaterbesøg forbeholdtes en ganske lille overklasse. Mange af disse kulturaktiviteter blev afholdt privat inden for hjemmets fire vægge, hvor den enkelte rigmand optrådte som *mæcen* for kunstnere, dvs. understøttede dem økonomisk, og de var så til gengæld forpligtet til at vise deres kunnen i hans saloner.

Samtidig blomstrede et rigt *klub-* og *foreningsliv* op. I læse- og dramatiske selskaber og i musikforeninger søgte man en kulturel dannelse, og i mændenes klubber drøftedes dagsaktuelle politiske

og samfundsmæssige emner på baggrund af den friske avis.

Denne interesse for læsning og debat, der især kendetegner 1790erne, hang sammen med *oplysningstanken*, som var opstået i Frankrig og England tidligere i århundredet. Ifølge oplysningstanken skulle mennesket stille sig kritisk over for faste forestillinger og autoriteter, og det skulle bruge sin medfødte fornuft til at analysere og vurdere dem.

Denne nye tillid til menneskets egen dømmekraft ønskede man at fortælle andre om. Og til dette formål brugte man *aviser* og *tidsskrifter*, som i dette tidsrum vandt stor udbredelse. Landets største avis omkring 1800, den Berlingske avis, havde et oplagstal på ca. 4.000, mens den begyndende provinspresses daglige oplag lå på godt 300. I de forskellige tidsskrifter drøftede man først og fremmest populærvidenskabelige emner og opdragelse. Man ville nemlig gerne skabe et skolesystem, så alle landets indbyggere kunne få de mest elementære skolekundskaber; ja, en forudsætning for at de planlagte reformer af landbruget kunne lykkes var, at bonden blev i stand til at læse og skrive.

Den *skoleuddannelse*, som den nedsatte Store Skolekommission i 1789 skulle regulere, var mildt sagt uensartet og

meget lidt effektiv. Landbobørnene var knyttet til arbejdet og havde derfor kun lidt tid til overs til skolegang, hvilket en jysk provst i 1790 beklagede meget: »Når rugen er sået og fæet (kvæget) bindes ind, begynder børnene først at gå i skole. Så snart høveder (kreaturer) og plove kommer ud, — tages de hjem.« Skoleholderen, som var nødt til at tage ekstraarbejde som daglejer, klagede derimod over, at børnene i det hele taget kom i skole, når han lettest kunne få arbejde.

Endelig i 1814 barslede kommissionen med en betænkning, som fastslog, at det var skolens opgave »at danne børnene til gode og retskafne mennesker i overensstemmelse med den kristelige lære og sund fornuft, og at give dem sådanne kundskaber og færdigheder, at de ved at anvende dem kunne blive nyttige borgere i staten«. For at nå dette mål inddeltes landet i skoledistrikter; der indførtes 7 års undervisningspligt, og man forbedrede læseplaner og læreruddannelsen.

Som så meget andet i samfundet forblev de gode ideer på papiret på grund af landets dårlige økonomi. Først i 1840'erne slog de igennem og fik da stor betydning for de forskellige folkelige og politiske bevægelser, der bl.a. førte til enevældens endelige opløsning i 1849.

I. Den politiske diskussion i 1790'erne

»Ordener hænger man på idioter«.

Da *bønderne* blev løst af stavnsbåndet i 1788 fik københavnske *borgere* rejst en frihedsstøtte på Vesterbro for at vise deres taknemmelighed mod den konge, »der kendte, at borgerfrihed — bestemt ved retfærdig lov — giver kærlighed til fædreland, mod til dets værn, lyst til kundskab, attrå til (dvs. længsel efter) flid, håb om held«.

Begreber som 'forsvarsvilje', 'uddannelse' og 'arbejdsomhed' kendtes dog også tidligere, men da udsprang de af statens påbud og tvang. Det nye var, at staten kun var lykkelig, når den byggede på de enkelte borgeres frihed og tillid.

1784-kuppet havde indledt en reformperiode, der accepterede en offentlig dis-

kussion af samfundsmæssige og politiske emner. Oplysningstanken (se s. 12) havde opfordret til kritisk stillingtagen, og den fransk-schweiziske forfatter Jean-Jacques Rousseau (se s. 23) havde skrevet om, hvordan samfundets normer kunne ødelægge det enkelte menneske. Den avislæsende borger havde kunnet læse om, hvordan disse ideer blev til virkelighed i den amerikanske uafhængighedskrig i 1770'erne og 80'erne; men allertydeligst i den revolution, som det franske borgerskab indledte i 1789. I »*Menneskerettighedserklæringen*« fra 1789 formuleredes de nye friheds- og lighedstanker.

Menneskene fødes og forbliver lige i rettigheder. Sociale forskelle kan kun begrundes med det almene vel.

Målet for enhver politisk sammenslutning er at bevare de naturlige rettigheder. Disse er friheden, ejendomsretten, sikkerheden og retten til modstand mod undertrykkelse.

Friheden består i at kunne gøre det, som ikke skader næsten; brugen af de naturlige rettigheder begrænses kun af, at de andre borgere sikres de samme rettigheder. De grænser kan kun bestemmes ved lov.

Grundlaget for al magt hviler hos folket. Ingen stand og ingen person kan udøve nogen autoritet, som ikke udtrykkeligt stammer fra folket.

Ingen skal forulempes for sine meninger — selv religiøse — forudsat at deres tilkendegivelse ikke forstyrrer den offentlige orden.

Den frie tanke- og meningstilkendegivelse er en af menneskets dyrebareste rettigheder; enhver kan tale, skrive og trykke frit, men skal ved misbrug af denne frihed stå til ansvar i de tilfælde, loven bestemmer.

Ejendomsretten er hellig og ukrænkelig; den kan ikke berøves nogen, uden at det offentliges vel tvingende kræver det.

Den politiske diskussion i Danmark anfægtede i det store og hele ikke den oplyste enevælde som den bedste forfatningsform; for kongen og hans rådgivere var hævet op over de enkelte gruppers særinteresser. De kunne deroppefra bedst overskue det hele og være borgernes værn mod andre gruppers særinteresser, privilegier.

De ivrigste deltagere i den offentlige debat var den københavnske akademiker- og embedsstand. Denne by havde jo et universitet, og efterhånden som staten udbyggede sin centraladministration, blev stadig flere borgersønner uddannet til disse embeder.

Disse borgere angreb derfor især dårlig embedsførelse og magtmisbrug såvel inden for kirken som staten. Over for adelens og godsejernes privilegier, der byggede på *fødsel* og *rang*, satte de *dygtighed* op som den væsentligste kvalifikation. Men debatten havde også en *national* karakter.

De fleste modstandere — 'aristokrater' — var i løbet af 1700-tallet indvandret fra Tyskland, Frankrig og Holland til Danmark, og de fastholdt ofte deres oprindelige sprog og vaner. Det var tidligere blevet bestemt, at statsembeder skulle forbeholdes danske indbyggere; tysk var ikke længere militærprog, og dansk blev et selvstændigt fag i latinskolen (gymnasiet). Nationalfølelsen blev for '*demokraterne*' eller '*jakobinerne*', som de radikale borgere kaldte sig — et kærkomment angrebsvåben.

I forbindelse med kronprinsens bryllup i 1790 havde hovedstaden besluttet sig for at modtage de nygifte med det største opbud af illuminationer, guirlander, triumfbuer, skoleridt og teatergallaforestillinger, som man plejede at gøre for de enevældige konger. Men ikke alle

fulgte længere trop. Skomageren Johan Vilhelm i Pilestræde dristede sig til at sætte et 'alternativt' skilt i sit kælder-vindue:

Jeg ejer ej skilling og næppe et brød,
min kjole er lappet, kreditten er død,
Fortuna, den frue, er gerne så så,
hovmodig hun nærmer sig sjældent os små;
kun *van'er* og *von'er* og *la'er* og *de'er*
den nådige frue sin yndest betér. (Dvs. viser).
Jeg hende vel bad om et lys eller to,
men knibsk hun på næsen slog rynker og lo.

Og forfatteren P. A. Heiberg benyttede også lejligheden til at kritisere aristokraterne og fremhæve de egentlige samfundsstøtter, borgerlige embedsmænd som Malling, Suhm og Rothe (tekst s. 15).

Den begejstring og optimisme, der opstod umiddelbart efter 1789, blev dog hurtigt neddæmpet. Da revolutionskrigene, den franske konges henrettelse, daglige forhør og guillotinerings af tusinder i løbet af 1793 blev avisstof, mistede mange borgere sympatien for de revolutionære tanker. Kun et fåtal fastholdt troen på dem, deriblandt P. A. Heiberg. I skuespil, viser og artikler angreb han aristokraterne, hvilket ofte indbragte ham bøder. Situationen tilspidsedes, da staten indførte skærpede regler for yttings- og trykkefrihed i september 1799, og de blev i december samme år afprøvet på P. A. Heiberg, — der blev landsforvist. (tekst s. 20-22).

Med censurbestemmelserne forstummede al politisk debat i mere end 30 år. Interessen for det *ydre*, omgivende samfund vendtes nu *indad* — mod det enkelte menneske. Men for akademiker- og embedsstanden havde 1780'erne og 90'erne været en slags forskole til et egentligt borgerligt samfund, som blev en realitet 50 år senere.

P. A. HEIBERG
SELSKABSSANG

DEN 25. SEPTEMBER 1790

Hver mand i byen om indtoget taler,
 om transparente og dansernes gang.
 Dekorationer og porte man maler;
 synger hvad elleve musen besang.

Alle begloede,
 få kun forstode
 digterens Fingal og Frode.

Ordener hænger man på idioter,
 stjerner og bånd man kun adelen gi'r;
 men om de Mallinger, Suhmer og Rother
 man ej et ord i aviserne ser.

Dog har man hjerne,
 kan man jo gerne
 undvære orden og stjerne.

Rigdommen vokser i adelens ble'r;
 og som en skomager nylig har sagt,
 ene de van'er og von'er og de'er
 holder Fortuna og Plutus i agt.

Har vi ej meget,
 er det vort eget,
 som ej fra staten er sveget.

Her man despotiske satser ej lærer;
 lighed blandt mennesker driver vi på;
 og ej, som jydernes proprietærer,
 ønsker os slaver og bønder at flå.

Selv vi os føde;
 agerens grøde
 vi ej som dosmere øde.

Stormanden svirer og glemmer den arme,
 kan ham med kold ligegyldighed se.
 Vi ere småfolk og føle med varme
 midt under sviren, elendigheds ve.

Hungriges mave
 fordrer en gave;
 Giver! og tak skal I have.

Selskabets skål!

Den jævne befolkning skulle også have mulighed for at eje et 'evigt minde' om den højtidelige formæling i 1790 mellem kronprinsen (Fr. VI) og kronprinsesse Marie Sophie Fredericke. For få skilling kunne man købe dette træsnit med det glade par.

Om hovedtrækkene af dagens historie. Frankrig

Af månedsskriftet Minerva, nov. 1793.

Efter midt i oktober at have pågrebet og fængslet 21 af de anklagede medlemmer af Nationalkonventet, — blev de bragt til forhør for revolutionstribunalet. Brissot ansås som deres hoved og formand. Denne Brissot, som ved sin bestemt energiske karakter allerede for året 1791 er bekendt, som allerede dengang ansås for at være en af de ivrigste jakobinere, ja, endnu for et år siden regnedes blandt dem; — han og flere fremstod nu anklaget som fædrelands forrædere, skyldige i en sammenrottelse, hvis indhold og hensigt i det mindste ikke kan erfares af de offentlige blade.

I fem dage havde deres forhør været. Den 30. oktober om morgenen erklærede nu deres dommere, at de ikke var tilstrækkeligt oplyste om deres forbrydelse. Forhøret varede til om aftenen, da de med erklæringen om, at de nu var oplyste, sluttede forhøret og skred til dommen. Det blev dødsdom over samtlige 21, og om morgenen den 31. blev de alle henrettet med guillotinen.

Inden de førtes ud til retterpladsen, havde Valaze dræbt sig selv. Han stod blandt de andre, som alle ved indbyrdes samtale opmuntrede hinanden til at møde døden med den kækhed, som god bevidsthed må medføre, da én af hans sidemænd så ham blegnende synke til jorden og blod flyde ud af hans gennemstukkede bryst. Han omfavnede ham; og han tillige med den hele skare glemte for nogle øjeblikke deres egen over-

hængende død i henrykkelse over hans. Hans lig bragtes nu i spidsen for de øvrige til retterpladsen, den såkaldte Revolutionsplads. Da de i procession omgivet af vagt bragtes derhen over Vendômepladsen, hørtes et skrig fra den folkemasse, der var opbragt over deres virkelige eller foregivne forræderi: »*Forræderne dø, friheden leve!*«. En af dem, Duprat, svarede: »*Vi dø frie, men I lever, sammenrottelsesslaver!*«

Da de var kommet på pladsen, hvor bøddelmaskinen ventede dem, omfavnede de hinanden, lykønskede hinanden med at dø, alle værdige til fædrelandets sande venners hæder og deres grundsætninger tro. De istemte samtlige den bekendte marseillaise: 'Hellige fædrelands kærlighed' og vedblev med at synge den i kor, til de alle var henrettet. Brissot, der var til stede med de andre på pladsen, så længe henrettelsen varede, var den sidste, som lagde sit hoved under bøddeløksten. Uanset hvor mange mennesker, der har kunnet lade sig hærde til med koldsindig følelseløshed at se endog medborgeres blod flyde, så stod det forsamlede folk gysende og forsagt i tavs bedrøvelse ved dette optrin. Det afbrød ikke de døendes dødssang; først da Brissots hoved faldt, istemtes i konvulsiviske skrig: »*Leve republikken, leve Bjerget!*« (dvs. jakobinerne). Det hele optrin varede i 35 minutter; ganske sikkert en af de gyseligste ofringer som nogen sinde er foretaget i retfærdighedens hellige navn.

K. L. Rahbek

Af Den danske Tilskuer

1793

Hr. Tilskuer!

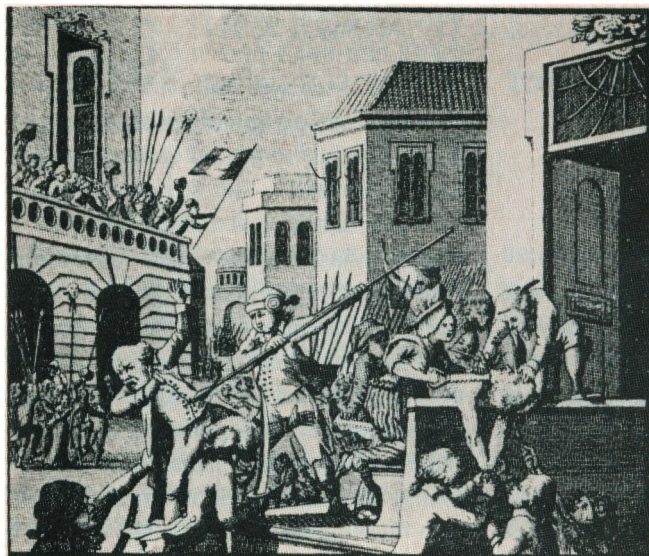
Jeg ved ikke, om De erindrer Dem en plaget huslærer, der omtrent for halvandet år siden klagede sin nød for Dem. Denne nød er nu således vokset, at det er blevet mere, end mennesker kan tåle. Den *politiseringssepidemi*, som De adskillige steder i Deres blad med så megen iver har advaret imod, men som ikke desmindre ligesom den russiske influenza for nogle år siden har udbredt sig over den hele by, den har da også fået indpas i vort hus.

Min Edwards fader er i det hele en fortræffelig mand og måske en af de bedstsendede borgere og agtværdigste embedsmænd, kongen har; men han er med hensyn til de franske anliggender en aldeles fanatisk demokrat. Da han nu ulykkeligvis også er abonnent på 'Monitøren' og altså egentlig får en stor pakke af den, som gerne bliver læst og omtalt ved bordet, så inddrækker Edvard da alle disse skøntlydende udtryk, som han nu naturligvis tilpasser sine egne begreber.

En dag kom hans fader hjem og bragte den efterretning, at Ludvig den Sekstende virkelig var henrettet. Han og jeg begyndte at diskutere om lovligheden og gavnligheden af dette skrækkelige skridt, da tjeneren, som kom ind med suppen, fortalte os, at der var et stort opløb på Købmagergade. Nu må De vide, at vi bor sådan, at vi kan se derned. Edwards øjne begyndte på øjeblikket at tindre, og da vi andre gik til salsvin-

duet for at se, hvad der var på færde, måtte han ned i porten for at være det nærmere. Men som han stod dér og prædikede *frihed* og *lighed* for pigerne, gjorde politiet just et udfald igennem gaden, hvorpå Edvard — der er ingen synderlig helt, når han ikke ved sig i sikkerhed — i største hast sammen med fruens pige retirerede op i loftslugen og overlod sig der fuldkommen til sin fyrige frihedsånd. Han blev adskillige gange kaldt ned at spise; men det forstår sig, at han ingen appetit havde. Da jeg mærkede, at hans fader og moder anså hans udeblivelse for lovlig, så ville jeg ikke kompromittere min myndighed med at hente ham ned, for at de straks skulle give ham lov at gå op igen.

Hans fader, der som alle alvorlige folk syntes meget ilde om det opløb, foreslog mig, så snart vi havde spist, at vi sammen skulle gå op i klubben for at få den rette sammenhæng at høre, da vi ikke ret kunne tro, hvad folkene og de forbiløbende fortalte. Da jeg vidste, at Edvard ikke vovede sig ud, så længe der var garder og politi i Købmagergade og følgelig med udsigt til at få bank, så gik jeg ganske roligt med. Men til al ulykke blev Købmagergade op ad aftenen ryddelig, og nu fik Edvard sin særlige favorit, kusken Poul, til at gå ud med sig uden hans moders eller noget andet menneskes vidende. Da Edvard kom op til Rådstuen hørte han nogle tale om at slå vinduer ind; og da han nu var vis på, at vinduerne ikke slog igen, fandt han her en bekvem lejlighed til at vise sit heltemod. Og han gør sig nu til af, at det var ham, der kastede den første sten; men så meget er vist nok, at han havde fået adskillige rare penge af sin moder, og at de er borte tillige med alle hans lomme penge,

Dette franske stik viser ned-sablingen og oversavningen af kong Louis 16.'s schweizergarde. Sammenlignet med dette må de danske 'uroligheder' nok betegnes som provinsudgaver.

og dem påstår han, at han har købt sten for at slå med. Stakkels Poul Kusk, som han var blevet borte for i den tummel, var ganske elendig og turde ikke gå hjem, førend han havde Edvard med. Til al lykke kom garderne i det samme; så snart Edvard hørte dem, strøg han hurtigt til bens op til en gammel tante, han har der i nabolaget, og der turde han ikke gå fra hele aftenen, før til sidst Poul Kusk kom derop for at spørge, om han ikke var der.

Poul fik dog en dygtig næse for sit besvær, men Edvard, som er vant til at svare sin moder studs, tog ham i forsvar og var så glad ved sine heltebedrifter, at han blev siddende oppe til hans fader og jeg kom hjem, for at fortælle os dem også. Jeg begyndte at irettesætte ham; men da jeg mærkede, hans fader lo ad det, måtte jeg gribe til mit sædvanlige husråd at tie.

Fra det øjeblik af er drengen rent gal og anser sig for én af frihedens helte. Fastelavns morgen stjal han sig ud, før

det blev dag, fordi han havde hørt, der skulle være opløb, og kom ved middagstid ganske fortrædelig hjem, fordi der ikke havde været spektakel. Forleden dag grinede han sin fader lige i øjnene, fordi han gik op i kollegiet med hofsorg for Ludvig Capet, (hvilket mellem os sagt også er pudsigt nok af en mand, der så fuldkommen billiger Ludvigs henrettelse); og i går fornøjede han sig med at brække kronerne af begge konger og dronninger i et meget nydeligt skakspil, hans fader har; og — hvad pokker ligner det! —

Mens jeg nu sidder og skriver til Dem, har han til tidsfordriv skudt til måls med sin flitsbue, efter en excellent gipsstatue af den afdøde konge af Preussen, som stod i vort yderste værelse, og det var ham, der faldt af hesten, da jeg hørte det klang. De ser selv, at det er på høje tid, at den eksekutive magt blander sig i spillet.

Deres tjener

Phønix Teachwell.

Selskabssang

Af månedsskriftet Minerva, 1793.

Lad tyskernes hundrede tusinde mand
forsøge at lære de franske forstand!
De henter hos franskmanden skade og skam;
vi henter kun moder og vine hos ham.

O, lad dog Konventet og kongerne slås!
Alvorligt, hvad rager disputen vel os?
Lad Pitt vise tænder! hvad mon han os vil,
så længe vor FREDERIK og Bernstorff er til?

Ej søger vi æren i blodige slag;
forlænger den ære vort liv vel en dag?
Nej, fredsomt vi danser i buntede rad:
Bli'r man ej udødelig, bli'r man dog glad.

Dernæst vi forføjer os kønt på vor plads
om bordet bekranset med fade og glas,
hos os kan man drikke sin flaske i fred,
og ingen kanonkugler stegen slår ned.

Her kan vi fortroligen snakke om alt,
hvad tysken og fransken gør klogt eller galt.
Man her uden fare sin mening frembær':
Ens hoved bli'r siddende der, hvor det er.

Med bredfyldte glas eksercerer vi her:
(Den hele manøvre ret fredelig er.)
Op brødre! Geværerne færdig! Læg an!
En skål for vort selskab, vor by og vort land.

P. A. HEIBERG

Af: Sproggranskning

1798

Aristokrater: den bedste slags jagthunde, der pudses på demokrater og får steg for at bide dem.

Dansk: en plet på et velopdragent menneske, og som gør ham uduelig til et vigtigt embede i Danmark. Kan vel nogenlunde vaskes af, men kun i udenlandsk vand; og efterlader sig altid en skjold.

Frihed: en fabriksvare, som man i de senere år har lagt sig stærkt efter at fabrikere i Frankrig, men som det er aldeles forbudt at indføre i Danmark, skønt den nye toldtarif ikke taler derom. Den indsmugles hist og her og vil ikke så let blive farlig, når regeringen blot ikke lader sine støvere snuse efter den for at konfiskere den.

Habil mand: den, der forstår kunsten

at krybe på knæene for de store og stå på skuldrene af de små.

Majestæt: et skærmbret, bag hvilket skælmene ustraffet driver deres spil.

Mennesker: regnepenge i kongers eller ministres spillepartier.

Revolution: en forbrydelse, som består deri, at en nation gør sig vred, når regentens håndlangere, efter at have flået skjorterne af folket, begynder at flænge huderne. Regenten har lov til at gøre revolution imod sit folk, men folket ikke imod regenten.

Sandhed: en meget forhadet og farlig brug af sit talent.

Satire: betyder *vittighed*, når den går løs på andre; men *ondskab*, når den træffer os selv.

Af: Trykkefrihedsforordningen

1799

(...) Ved ubegrænset trykkefrihed må pressen blive værktøj for alle slags uæd-le lidenskaber, hvilket har skadelige føl-ger for den offentlige ro og den private sikkerhed. Trykkefriheden må altså ved lovens forskrift ledes til det almene vel, og den må som en del af den offentlige undervisning være undergivet regeringens tilsyn. Det påligger derfor Hans Maje-stæt som konge og lovgiver at sætte skran-ker for dens misbrug, således at den ikke skal udarte til tøjlesløs frækhed og blive et middel for ondskab til ustraffet at kunne undergrave statens grundstøt-ter og forstyrre den borgerlige sikker-hed, der hænger uadskilleligt sammen med sand borgerfrihed.

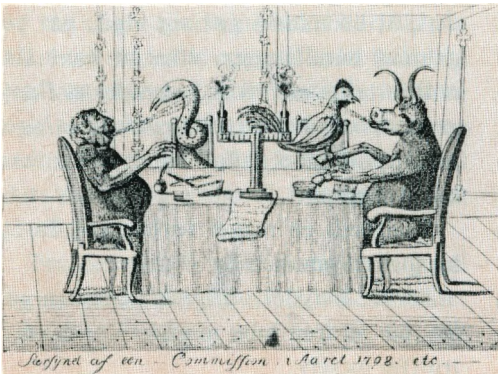
I overensstemmelse med disse grund-sætninger befales derfor som følger:

§ 1. Den som i noget skrift tilskynder eller råder enten til forandring i den ved fædrelandets grundlov bestemte rege-ringsform eller til opstand imod kongen eller til at modsætte sig kongens befa-linger — bør have sit liv forbrudt.

§ 2. Dersom nogen i et trykt skrift las-ter, forhåner eller søger at udbrede had til og misfornøjelse med disse rigers konstitution eller med kongens regering, enten i almindelighed eller i enkelte handlinger, — da straffes han med landsforvisning; og dersom han efter at være ført uden for grænserne igen ind-finder sig i kongens riger og lande uden at have fået tilladelse — bør han arbejde i jern resten af sit liv.

§ 5. Den som udgiver noget skrift, der sigter til at nedbryde læren om Guds tilværelse og den menneskelige sjæls udødelighed, og således også den, der i trykte skrifter laster eller forhåner den kristelige religions lære — bør straffes med landsforvisning fra 3 til 10 år.

§ 20. Ingen må, efter at han ved dom er blevet kendt skyldig i overtrædelse af denne anordning, lade noget skrift tryk-ke, førend manuskriptet er blevet fore-vist stedets politimester og påtegnet af ham, at det *må trykkes*; denne påtegning skal aftrykkes på det første blad.

Der findes en del satiriske tegninger og stik, der viser trykkefrihedskommissionen i arbejde. Kommissionsmedlemmerne er her en læn-ke abekat og en tyr, der begge søger at sluk-ke forstandens lys.

På papirrullen står der: »Det er bedre at falde i Guds end i menneskers og bæsters hænder«. (1798).

Brev fra P. A. Heiberg til broderen Ludvig

København, den 24. dec. 1799.
Juleaften.

Kæreste broder!

Endelig er da min dom afsagt i dag ved en ekstra ret. Jeg er dømt efter § 2 i forordningen af 27. sept. 1799 til forvisning fra kongens riger og lande. Jeg har accepteret denne dom. Min kone finder sig deri med heltemod. Min svigerfader ved ikke alt det gode, han vil gøre mig og således den hele familie. Det løb, der i dag har været på mine døre, vidner om deltagelse, som mangfoldige venner viser mig. Man har villet arrestere mig; men et hul i benet, som jeg i 14 dage har været plaget med, har skaffet mig en lægeattest, hvorefter jeg er fritaget for arresten. Dog har jeg stedse en gripomenus (betjent) hos mig. Dette, og at jeg er ved mit sædvanlige gode humør, er alt, hvad jeg nu kan sige dig. Mere en anden gang. Formodentlig ser du mig inden kort tid hos dig.

Hilsen og broderskab

P. A. Heiberg.

Brev fra P. A. Heiberg til kongens foged, assessor Feddersen

København, den 21. januar 1800.

Da nu min benskade er meget på vej til at blive helbredt, så vil jeg inden kort tid blive i stand til at opfylde det resterende af dommen af 24. dec. 1799 med at begive mig ud af kongens riger og lande, hvilket jeg håber vil kunne ske i begyndelsen af februar måned, forudsat at passagen over Bæltet på den tid kan ske uden isbåd, da benet ellers næppe vil kunne udholde den strabads, der er forbundet med istransporten.

Min hensigt er at tage til Hamburg. Jeg ønsker endvidere at forlade København om natten og udbeder mig følgeskab af en betjent, men håber samtidig, at man vil forskåne mig for dette følgeskab, når jeg er kommet i en vis afstand fra København, såsom til Ringsted eller Korsør. Dette mit ønske grunder sig, som jeg håber, på rimelighed og på følgende argumenter:

1. Min person er aldeles ikke farlig for statens sikkerhed. Jeg er hverken tyv eller røver, morder eller mordbrænder. Heller ikke er jeg betegnet som oprører, hverken i dommen eller under proceduren. Min fremgangsmåde såvel før som efter dommen befrie mig hos enhver fornuftig mand for denne mistanke; og ingen vil vel tro, at jeg skulle have accepteret dommen for at komme til at begå en forbrydelse, hvormed en større straf er forbundet.

(...)

3. Den juridiske sikkerhed for, at jeg er kommet uden for grænserne, kan opnås ved, at jeg forpligter mig til at fremstille mig for den danske gesandt eller legation i Hamburg; og til sikkerhed for opfyldelsen af denne forpligtelse tilbyder jeg kaution af min svigerfader, hr. taksator og mægler Buntzen, samt af endnu flere gode mænd, hvis det behøves eller forlanges.

4. Den unødvendige bevogtning, som jeg hidtil har haft i mit hus, har allerede været mig byrdefuld nok og forvoldt mig betydelige bekostninger. Disse ville forøges endnu mere, hvis jeg skal bebyrdes med en overflødig bevogtning til grænserne og måske end også betale rejse- og diætpenge både frem og tilbage for den. Det er hårdt nok at berøves sit fædreland, men dobbelt hårdt er det desuden at berøves en betydelig del af de midler, som man kunne forbedre sine kår med uden for fædrelandet, og tredobbelt hårdt, når det som her rammer en mand, hvis eneste formue er hans kundskaber og arbejdsomhed.

P. A. Heiberg.

Af Det kongelige danske Kancellis svar

1. februar 1800.

Efter at kancelliet allerunderdanigst havde foredraget Hans Majestæt P. A. Heibergs forespørgsel om eksekutionen af dommen tillige med Heibergs andragende, har det behaget allerhøjstsamme derpå under gårts dato således at resolve:

»Ligesom Vi ved resolutionen af 10. denne måned har befalet, at den afsagte dom over P. A. Heiberg, med hvilken han har erklæret at være fornøjet, skal eksekveres, så snart hans helbred tillader hans bortsendelse; — så vil Vi også, at denne sker herfra om dagen, til lands til Hamburg, under ledsagelse af Kongens Fogeds bud, Jørgensen; Vi tillader ham at opholde sig én dag i Odense, én dag i Haderslev og én dag i Flensburg.

Udgifterne til budet Jørgensens hen- og hjemrejse, samt diætpenge, bevilliger Vi at måtte udredes af henstands- og bødekassen.«

Moltke. Schow. Colbjørnsen. Reiersen. Feddersen. Cold. Knudsen. Monrad.

II. Det naturlige menneske

»Et liv uden kærlighed er en jord uden sol«

For de radikale borgere i hovedstaden hang tanken om den frie borger uløseligt sammen med den *private ejendomsret*. Det vil sige, at den enkelte selv kunne bestemme over sit arbejde og sine varer, som han bragte ud på markedet, hvor

han konkurrerede på lige fod med andre privatproducenter. I et brev fra Frédéric de Coninck, en af de mest indflydelsesrige storkøbmænd i København, gør han følgende status over sit liv:

»Tilfreds med hvad der blev levnet mig, har jeg den glæde at se mine sønner træde ind i min forretning og med klogskab lede denne i overensstemmelse med de solide og hæderlige principper, som jeg har søgt at indpode dem, idet jeg hertil har givet dem en række skriftlige leveregler vedrørende konduite (dvs. at handle efter skøn) og klogskab, som jeg med stor glæde ser dem følge. Efterhånden som min formue voksede, og jeg kunne være medlemmer af min familie til nytte, har jeg søgt at drage dem hertil og sætte dem i vej her i landet, hvor jeg selv har fundet lykken.

67 år gammel er jeg nu chef for en familie, der måske er den talrigeste, og den, der holder bedst sammen af alle i København, og jeg er genstand for en hengivenhed, som jeg søger at gøre mig fortjent til.

Få mennesker har i sandhed så megen grund som jeg til at være taknemmelig mod forsynet for dets mangfoldige velgerninger.«

Som det fremgår af brevet, var den økonomiske sikkerhed betingelsen for, at man kunne føle sig som et frit menneske, der kunne vise åbenhed, omsorg og kærlighed. Men det kunne man kun vise og opleve hjemme hos familien og ude i naturen.

Man søgte derfor ud i naturen, eller snarere *'tilbage til naturen'*, et af tidens slagord, som forfatteren Jean-Jacques Rousseau (1712-78) havde skabt.

Han var særdeles kritisk over for den måde, man levede på i byen; han syntes, den var uægte og meget unaturlig og med til at ødelægge menneskene. Økonomisk egoisme gjorde menneskene ulige: nogle til herskere andre til slaver. Men for at

gøre menneskene frie, lykkelige og naturlige måtte man tage fat i børneopdragelsen.

Barnet opfattedes ikke længere som en mini-voksen, man skulle fylde med de voksnes tanker, men noget helt for sig selv. Hvis barnet fik mulighed for at lege og gøre sine egne iagttagelser og erfaringer, ville det *udvikle sig* harmonisk. Det harmoniske, naturlige menneske kunne naturligvis tænke, men det var også i stand til at føle, være kreativt og fantasifuldt.

Disse tanker kom som allerede nævnt til at spille en meget væsentlig politisk rolle (den franske revolution), men dette nye menneske- og dannelsesideaal gjorde

Den indflydelsesrige borger lod sig ofte portrættere. Med silhouetklippet, der kom på mode efter 1750, havde man fundet en billig og hurtig løsning.

De to silhouetter fra omkring 1800 viser chefen for handelsdynastiet, Frederick de Coninck sammen med hustruen — og familiens håbefulde børnebørn, der senere skulle opleve konkurser og fallitter.

de det (ud)dannede borgerskab til sit eget som et værn mod de andre klasser, og borgerskabet blev dermed kulturelt toneangivende.

Da det i 1799 blev forbudt at skrive om ydre sociale og samfundsmæssige forhold, begyndte man at se ind i menneskets sjælelige indre — og gjorde dér en hel masse nye opdagelser.

Den udvikling og sammenhæng i menneskets liv, som Rousseau havde skrevet om, blev nu udvidet til at gælde alt. Mennesket var en del af den levende natur, og mennesket havde også del i historien, som hele tiden udviklede sig. Det almindelige hverdagsmenneske kunne nok have lidt svært ved at se denne store sammenhæng, men digteren havde en fornemmelse af den, og det blev derfor hans opgave at skrive om den. Ideen om, at der bag alting fandtes en sammenhæng, kaldes for *organismetanken*, og den digtning, der beskrev den, for *romantik*.

I Oehlenschlägers tekst Sankt Hans-aftenspil (s. 29) må de elskende søge helt ud i den mennesketomme natur, langt

væk fra den larmende Dyrehaves gøgl; for Oehlenschläger hører den rigtige kærlighed hjemme i den levende natur, dér bliver mennesket frit og naturligt. Kærlighed og ægteskab er ikke længere en praktisk og fornuftig aftale, men en måde at være menneske på.

Det stærkt følende menneske havde brug for at bekende sig for andre. Oplevelserne skulle uden for kroppen, så man bedre kunne overskue dem og se et mønster i dem — og derved fik andre samtidig lejlighed til at møde disse erfaringer.

Langt den største del af den litteratur, der blev skrevet i dette tidsrum, (og vel egentlig stadigvæk!), drejede sig netop om de problemer, som det naturlige menneske stødte på i familien: kærlighed, ægteskab og børneopdragelse. Og problemerne skulle løses inden for dette familierum: I borgerskabets litteratur eksisterede den sociale verden så at sige ikke. Ved at drøfte disse tekster fik den læsende borger bedre mulighed for at forstå sig selv som individ og derefter handle ud fra denne indsigt.

SOPHIE THALBITZER

Af: Grandmamas bekendelser

1807

Sophie Thalbitzers erindringer, som hun skrev i 1807, da hun var 33 år gammel, er et godt eksempel på et stykke bekendelseslitteratur.

Den velhavende og meget følelsesrige grossererdatter ruller i sine memoirer op for familie billeder fra revolutionstiden. Hun præsenterer franske udsendinge for P. A. Heiberg, gribes af revolutionsbegejstringen, nærer dødelige forelskelser, opholder sig på landsteder, besøger de mest eftertragtede klubber, læser, spiller, opfører privat små dramatiske stykker, — og gifter sig fornuftigt med den præjssiske gesandt i Helsingør, Henry Thalbitzer.

»Han sagde mig, at han ikke førend nu, da hans handel var betydeligere end før, havde turdet tilstå sin kærlighed. Han bad mig om tilladelse til at henvende sig til min fader. Jeg havde intet derimod. Vores hele familie yndede ham«.

Samme vinter 1791 gjorde jeg bekendtskab i Kronprinsens Klub med en engelskmand ved navn Christmas. Han havde friet til den dejlige Polly Brown, men hun var forlovet med Grev Holck og havde givet ham afslag. Alligevel kunne han ikke glemme hende; han var meget melankolsk, og da enhver vidste årsagen til det, så gav dette ham en slags interesse i fruentimmernes øjne. Det var desuden en smuk mand, kun skade at han talte intet sprog godt undtagen engelsk, og da de andre unge fruentimmer enten ikke ville eller ikke kunne tale det,

så henvendte han sig for det meste til mig.

Christmas havde bestemt at rejse til Ostindien med sit eget skib om foråret. Dette bragte ham i nøjere handelsforbindelse med min fader, og han kom oftere til os. Han forhandlede en dag med min fader om et parti vin, han ville købe af ham, men de var endnu ikke ganske enige om prisen. »Jeg kan ikke give Dem mere for vinen,« sagde Christmas, »men jeg har et meget smukt sjal, som jeg har bragt med mig fra Ostindien; vil De modtage det i stedet for den ubetydelige sum, vi ikke kan blive enige om?« Summen var, tror jeg, 50 rdl., og sjalet var to gange så meget værd, men min fader, som altid troede, man kunne og burde få fruentimmerpynt for intet, syntes endda, det var for meget. »Dog, det er det samme,« sagde han, »siden min kone fik et sjal i går af kaptajn Krøyer, så vil jeg forære dette til min datter.«

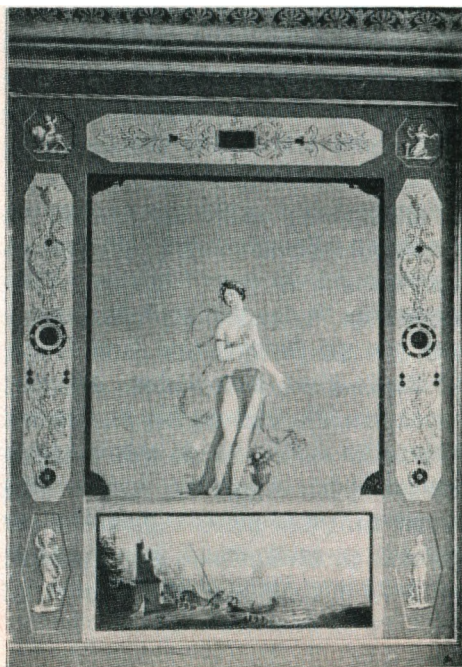
Lidt efter lidt blev han mindre melankolsk, og da min fader en dag bemærkede det, svarede Christmas i en munter tone: »Nu, man kan ikke sørge evig over et forulykket frieri. Desuden er jeg nu overbevist om, at skønhed alene ikke kan gøre så varigt et indtryk på mit hjerte, som forstand og vittighed«. Jeg syntes, han så på mig i det samme, og min fader syntes det nok også, for han vendte pludselig samtalen hen på andre ting. Da Christmas var borte, sagde min fader: »Hvis Christmas siger noget til dig, så

De toneangivende blandt den københavnske borgerstand søgte også at vise det naturlige og solide i den måde, de boede på.

Deres huse skulle ikke længere virke prængende; men de enkle, pudsede facader skabte et roligt, ensartet og afdæmpet gadebillede. Og indendørs gjorde man sig det bekvemt. Lyse rum, der havde hver sin funktion, møbleredes med få og enkle møbler, der dels matchede, og dels tjente sit bestemte formål, — som det f.eks. er tilfældet hos professoren og forfatteren K. L. Rahbek.

Storkøbmanden indrettede sig ofte noget mere overdådigt i sit borgerpalæ. Det enkle og naturlige fandt han i den klassisk græske og romerske kunst. Motiver herfra udsmykkede hans vægge og paneler. (Interiør fra agent Erich Erichsens palæ på Kongens Nytorv).

henvis ham til mig.« Jeg syntes, at han sagde det i en vred tone, og det gjorde mig så forlegen, at jeg næppe turde tale til Christmas i hans nærværelse.

Christmas havde købt et hus, og han gjorde sig stor umage med at møblere det efter nyeste smag. Når han kom til os, havde han altid prøver af silketøjer og shirtings med sig og bad min moder og mig sige ham, hvad vi syntes passede bedst til gardiner, stole, sofaer etc. Han valgte stedse de prøver, jeg fandt smukke, og da hans hus nu var i stand, gjorde han et bal for at indvi det.

Min moder havde forvredet sin fod og kunne ikke følge med, men jeg kørte derhen med min fader. Christmas modtog os ved vognen og bød mig armen. Min fader blev noget tilbage for at sige besked til tjeneren. Imedens vi gik op ad trappen, sagde Christmas til mig: »Jeg ønsker, De må finde mit hus efter Deres smag. Mit kæreste håb ved at indrette det har været, at De måske ville værdige at dele det med mig engang.« Han kyssede i det samme min hånd meget ømt og førte mig ind i dansesalen.

Blandt de dansende kavalere var en del fremmede engelskmænd. Han præsenterede dem alle for mig og engagerede mig selv til første dans. Han dansede ikke gerne og dansede kun mådeligt, men da han som herre af huset måtte åbne ballet, smigrede det ikke så lidt min forfængelighed, at han valgte mig til sin dame. Hans hus var meget smukt indrettet, og det glædede mig at genkende i gardiner, stole og sofaer det tøj, jeg selv havde valgt. Møblerne var fra England og overmåde smagfulde. Desuden var der næsten tæpper på alle gulve, hvilket dengang var meget ualmindeligt i København.

Der blev næsten intet talt uden engelsk.

Endogså pigen, der skænkede the, the-maskinen, kopperne, porcelænet, knivene og gaflerne var engelske. Der forekom mig, som om jeg var i England.

Eftersom jeg var ung, 17 år, og dansede godt, havde jeg endnu aldrig været til overs på noget bal, men da Christmas den aften så tydeligt viste, at jeg var »the Lady of the Feast«, så udmærkede naturligtvis hele selskabet mig, og jeg tilstår, denne aften var en sand triumf for min forfængelighed. Endogså min fader var blevet indtaget af den herlighed og den opmærksomhed, man viste hans kære datter. Da vi kørte hjem om aftenen, sagde han: »Hvis Christmas blev her i byen og ikke var nødt til at gøre en rejse endnu til Ostindien, ville jeg ikke have noget imod din forbindelse med ham; men de lange rejser og forlovelser er jeg så bange for.«

Det samme svarede min fader Christmas, da han friede til mig, kort før han rejste. Da han lod til at tage sig det nær, sagde min fader: »Anse det ikke for et afslag, jeg vil kun ikke have, at De og min datter skal være bundet ved gensidige løfter. Når De kommer tilbage fra Ostindien og endnu er af samme mening, så kan vi tale nærmere om den ting.«

Christmas fandt dette meget grusomt og sagde mig om eftermiddagen, at min fader ikke engang havde tilladt ham at skrive til mig. Jeg nægter ikke, jeg fandt det også lidt hårdt, men jeg havde sådan frygt for min fader, at jeg sikkert ikke havde vovet at handle imod hans befaling.

Endelig kom afskedstimen. Jeg kunne ikke tilbageholde mine tårer. Christmas lod også til at være meget rørt. Han omfavnede min fader og moder; han omfavnede også mig og sagde, at han efter-

lod sit livs lykke i mine hænder. Han ville gå og blev dog. Min fader måtte huske ham på, at vinden var god. Endelig rev han sig løs, og noget efter hørte vi hans skib salutere. Det var, som om hvert skud gennemborede mit hjerte og tilråbte mig hans sidste farvel. Jeg besluttede aldrig at glemme ham, aldrig at elske nogen anden.

(...)

Min fader sagde en dag, at han hos Erichsens havde gjort bekendtskab med nogle franske kommissærer, der var sendt fra republikken for at købe korn i København. De gjorde meget betydelige forretninger med etatsråd Brun, Bügel, Selby, Erichsen og Cramer og ønskede også at komme i handelsforbindelse med min fader.

Nogle dage derefter indbød han dem til middagsselskab. De unge grever Rantzau-Rastorff og Aschberg, hvis bankier min fader var, var også indbudt. De kom førend kommissærerne. Jeg tænkte med en slags gysen på, at jeg skulle se republikanere. Jeg havde endnu ingen set og forestillede mig dem alle som kongemordere og blodgerrige mennesker. Da de endelig kom og blev præsenteret for selskabet, sagde grev Rantzau-Rastorff til mig: »Ser den ene ikke ud, som om det kunne være Marat i egen person?«

Virkelig havde Honoré Duveyrier, en af kommissærerne, som tillige var en berømt advokat, et afskrækkende fysiognomi. Det var en mand på 40 år. Han var født i den sydligste del af Frankrig, og hans hud var næsten ganske brun. Hans kulsorte øjenbryn skyggede over et par øjne, der var lige så sorte. Meget hvide tænder, som man kun så, når han lo, var det eneste smukke på ham.

Ved bordet blev der talt om revolutionen; der taltes for og imod den. Til sidst tog Honoré Duveyrier ordet. Han forsvarede revolutionen og beskrev folkets elendighed før den, med de mest levende farver. Han fortalte os de ædleste træk af sand heltemod og fædrelandskærlighed, som han havde været øjensvidne til under revolutionen. Hans mørke fysiognomi opklarede lidt efter lidt, og hans sjæls følelser malede sig i hans ansigt. Hans veltalenhed henrev os alle. Endogså greverne sagde til mig, de troede ikke, han var så slet et menneske, som de i begyndelsen havde taget ham for at være.

Da jeg altid måtte læse aviserne for min fader, så interesserede denne bordsamtale mig over måde. Efter bordet bad jeg ham spørge kommissærerne, om de kendte marseillaisen. Vi havde læst om den i aviserne, men aldrig hørt den. Duveyrier sagde, han ville synge den, når de andre ville synge med i koret. Han sang med kraft og udtryk og så tydeligt, at man forstod hvert ord. Da han kom til det sted, hvor musikken falder i den rørende mol-tone, fyldtes hans øjne med tårer, og nu sang han med sin stemmes hele styrke: »aux armes citoyens osv.«, og koret faldt ind og gentog det smukke refræn. Man må have hørt marseillaisen synge første gang således for at kunne forestille sig det indtryk, den så gør.

Dagen efter sendte han mig musikken og ordene til den tillige med et meget høfligt brev, hvori han spurgte mig om min søsters helbred, som var blevet syg aftenen i forvejen. Min fader sagde, jeg skulle besvare det, og glædede sig, da Duveyrier om eftermiddagen hos Erichsens sagde til ham, at han ikke havde fundet en stavfejl i mit brev.

ADAM OEHLENSCHLÄGER

Af: Sankt Hansaftenspil

1803

EN MAND TRÆDER FREM OG SIGER:

Det er i dag et dejligt væ'r.
 Vinden vifter i Voldens træer.
 Der er ej en sky på himlen at se.
 I vinduet mine blomster le.
 Det er dog så tungt med en urtegård,
 som indsluttes kun af et potteskår.
 Om sommeren er man kun lidet glad
 ved at sidde midt i den lumre stad.
 Når øjet standser på snævre mur,
 da længes man efter den vide natur.
 Grønt overalt og fuglesang,
 hoppende vildt og valhornklang,
 viden udsigt og svale vind —
 det gør et let og fornøjet sind!
 Jeg tror, vi gjorde ej så ilde,
 om vi kørte i dag til Kirstens Kilde.
 Så mored vi også frøkenen lidt.
 Det stakkels barn, hun græder så tit.
 Hun blev forlibt i en smuk, ung mand!
 Fordi han var over hendes stand,
 blev moderen ganske angst og bange
 og holdt den stakkels pige som fange.
 Troede endelig hun skulle glemme sin rus,
 når hun kom her, i et enligt hus.
 Et år hun nu har været hos mig.
 Det gør mig ondt! thi hun græmmer sig.
 Hændes elsker er draget i verden ud,
 om han engang kommer igen, véd Gud!
 Fornøjet jeg vil hende gerne se.
 I dag bekvemt det kunne ske.
 Der kommer min kone; vil høre hendes mening.
 Ægtefolk må gøre alt i forening.

KONEN KOMMER:

Min kære mand! bliv ikke sur.
 Jeg hørte alt, thi jeg stod på lur.
 Du vil køre ud i skoven i dag!

MAND:

Hvad siger du til denne sag?

KONEN KYSSER HAM:

At du dog er ret en god lille mand!
 Fornøjer os altid med hvad du kan.
 Det glæder mig ellers for frøkenen mer'
 end for mig selv, som vel du indser.
 Hendes øjne som græder og er så kønne
 have godt af at komme ud i det grønne.

MAND:

Der er hun! Lav os da alting til.
 Mine sager imens jeg ordne vil.

De kørende

Fra kvalmfulde mure!
 Til marken så huld!
 Der pløjede fure
 har ydet sit guld.
 Så friske, så sunde
 de bønder vi se.
 Ved kølige lunde
 de hvæsse den blinkende le.

Hulvejen mod havet
 nedluder så brat,
 med skygge begavet,
 med træer besat.
 Her risle så milde
 de bølger fra land,
 fra venlige kilde,
 langt ud i den himmelblå strand.

Se blomsterne virke
 et tæppe, som går
 om gotiske kirke,
 hvor korsene står.
 Så brun den sig rejser
 i lysgrønne dag.
 Se, hvor storken knejser
 på det gamle, mosgroede tag.

Så langsomt i sandet
 vi glide af sted;
 imens ruller vandet
 ved hestenes fjed.
 Den flagrende måge
 flyer hen over sø.
 Hist se vi i tåge
 Thyco Brahes knejsende ø.

Her bøgenes kroner
 sig om os har hvalt.
 De spøgende toner
 vi høre jo alt.
 Se teltene hvide!
 Se hvirvlende røg!
 Vi køre, vi ride,
 vi ile til latter og spøg.

I gennem århundreder havde syge mennesker valfartet til hellige kilder rundt om i landet for at blive helbredt. For københavnere gik 'kilderejsen' ofte til Nordsjælland. Efter 1780 blev kilderejsen mere og mere en forlystelsesrejse, hvis mål var Dyrehaven. Forskellige handlende, gøglere, visekællinger og udskænkere samledes efterhånden i den korte dyrehavstid for at betjene det forlystelsessyge publikum. (Stikket er fra 1792).

Den vilde støj nu lyder ikke længer.
 Den store sværm fremtrænger ej i støvet.
 Ej længer under løvet kredsen sidder.
 Kun sagte fuglekvidder sine toner
 så sødt i skovens kroner sammensmelter.
 Den tunge bølge vælter sig mod sandet,
 mens purpurskær i vandet venligt glimter,
 og medens lyset skimter hist i hytten.
 I skovens dybde skytten og hans hunde
 går gennem dunkle lunde; månen titter
 bag egers stammegitter i sin lue.
 Ad blege himmelbue kragen svæver,
 og harpelyd sig dybt i lunden hæver.

Hymne

Tryllende harmoni!
 i midnatsdunkle jord.
 Salige sympati!
 Hellige poesi!
 uden ord.

Sammensmeltning af lund og sø
 og stjerner og omslynget yngling og mø.
 Favn mod favn
 tolker hele naturen kærligheds navn.

C. BONDESEN

Natur og fordom

Af: månedsskriftet »Iris og Hebe«, 1805

Louise, min elskede vens hustru, besad forstand, vittighed, følelse og dertil tækkelighed i omgang, som er mere en gave af naturen end af kunsten. Men hun besad også noget, som undertiden kan fordunkle de bedste egenskaber — forfængelighed.

Ofte handlede hun mod sin bedre følelse, fordi hun frygtede alt for meget for fordommens stemme. Hun adlød denne og løb efter skyggen, fordi hendes naboersker og bekendte foregik hende med deres eksempel.

Han, som blot søgte sin lykke i sit hus' stille, snævre kreds, anvendte alt for at helbrede sin hustru for hendes indbildning; Louise gav også hver gang agt på hans indvendinger. »Du har fuldkommen ret,« sagde hun ofte, »jeg er en dåre.« Men ville han derpå opstille nogle uomstødelige beviser for hende, så gav hun ham et kys — og kys har overalt, som mine læsere og læserinder meget vel ved, en særlig og næsten tryllende kraft.

Imidlertid, til hendes og hans lykke, frembragte tilfældet et øjeblik, hvor naturen overraskede hendes hjerte. Det er dette optrin, som jeg her vil fortælle mine smukke læserinder.

Til Louises fordomme hørte også denne, at hun ikke selv ville give sine børn die. Hun var nu moder til to sønner; den ældste — omkring fire år gammel, befandt sig hos hende, den anden — tretten til fjorten måneder gammel, hos en bondekone på landet, der tjente ham som amme.

En eftermiddag — det var mod enden af sommeren — tog min ven og hans hustru på en køretur til den by, hvor deres barns plejemoder boede. Den lille Frits, som de havde hos sig, glædede sig hele vejen til at se sin broder og var optaget af det legetøj, som han ville bringe ham. Ved foden af den høj, hvorpå byen var anlagt, steg de ud og gik frem på en skyggefuld fodsti, der bragte dem til den landlige bolig. Under træerne, som stod rundt om, sad en bondekone og gav et barn bryst.

»Min Carl!« råbte Louise, ilede hen til konen og tog barnet på sin arm. Frits sprang omkring hende og ville have den lille broder til sig; min ven nærmede sig langsomt til gruppen — øjensynlig ført.

Efter at den første opbruselse af moderlig ømhed var forbi, spurgte Louise om alt, som angik hendes barn. Herpå gik hun ind i hytten for at besigtige dets sengeklæder og linned. Imidlertid sad Frits med sin lille broder i det blomstrende grønne og udkrammede for ham alle slags legetøj. Der er noget så sødt, så oplivende i barndommens naive udtryk og lege, så at endog udeltagende mennesker bliver henrevet heraf.

Min ven lagde sig hos sine børn og — var barn med dem. Louise kom nu tilbage fra hytten, så på sit ur og bemærkede, at det var tid til at køre tilbage, da hun havde lovet sig i selskab. Dette var en torn i faderens bløde hjerte, som mellem sine børn følte sig så lykkelig i skødet af den venlige natur. Frits bad sin moder, om han enten måtte tage sin lille broder med eller også blive hos ham.

Min ven ville benytte sig af øjeblikket. »Vor Frits er stedsse så stille hjemme,« sagde han, »han forekommer dig altid så flegmatisk og dorsk. — Se nu hvor munter han er her, hvor kærlighed og

Rousseaus opfattelse af barnet kommer tydeligt til udtryk i denne tegning fra 1790 af grev Reventlows to sønner, Conrad og Ernst. Børnene blev nu ikke længere opstillet i forældrenes kulisser, når de skulle foreviges, men blev afturet i naturlige lege-situationer.

(Se også billedet s. 79).

glæde smiler ud af hans øjne! Hos os er han ene; vor Carl er det ligeledes her. Barnet forstås blot af barnet. — Kærlighed lærer de alene af hinanden!«

Imens han sagde dette, havde Frits løftet sin lille broder fra jorden og bragt ham til sin moder. »Mama,« sagde han, »vil holde af dig, som af mig, og jeg — o! jeg holder så meget af dig.« Ved disse ord omfavnede han den lille.

»Louise!« sagde min ven, »ved du, hvad vi berøver disse børn, og som vi al-

drig kan skænke dem igen? Broderkærlighed. Den stærkeste, bedste rod skærer vi bort, og hvad stammen siden bærer, det frembringer opdragelsen og ikke naturen!«

»Tilgivelse!« råbte hun, »nu føler jeg mig stærk nok til at ville min og mine børns lykke — ja, også din!« — Hun løftede sin yngste søn fra jorden og vedblev: »Nej, aldrig skal du mere komme fra min side.«

Den lille udstrakte sine små arme efter sin opvarterske.

»Du har ret,« sagde Louise, og tårer trillede ned ad hendes kinder, »jo, jeg hørte op med at være din moder; nærig holdt jeg den næring tilbage, som naturen havde givet mig til dig, og hvorledes kan jeg fordre kærlighed af dig, da jeg aldrig beviste dig den?«

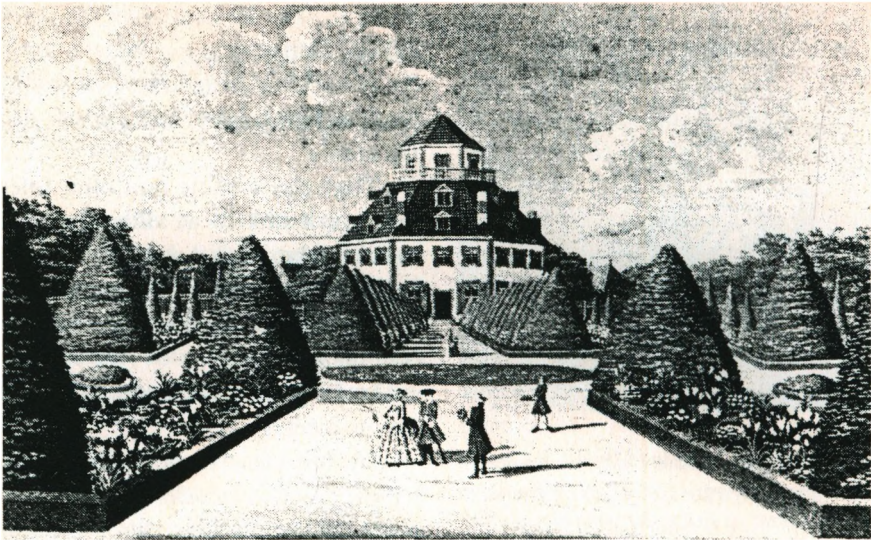
»Vel dig, vel dig!« råbte min ven, »at du dog engang hører naturens røst. Det er bedre sent end aldrig at lyde den!«

Nu fulgte en omfavnelse. Louise længtes ikke mere efter det blandede selskab i staden. Hun tilbragte aftenen med sine i den landlige bolig, hvor hendes børns vugge stod. »Ak!« råbte hun af sit hjertes overvældede fylde, »hvor megen livsnydelse bortgiver man dog for indbildning og glimmer, og hvor dyrt køber man langvarig kedsomhed med anger!«

Til leje

I *Frederiksdal*, anden gård fra byen, er smukke værelser til leje for et her-skab eller anden familie og logerende; samme kan bebos vinter og sommer. Haven, som ligger tæt ved søen, har fortrinlig indretning med lysthuse, og derved ligger en smuk sejlbad, som kan benyttes, hvilket aftales på stedet med ejeren Viertel.

Adresseavisen, 1795.

Adelens og den enevældige konges have kaldes ofte for barokhaven. Den var konstrueret efter bestemte linjer og geometriske figurer, så man aldrig mistede overblikket. Samfundets hækkeorden gik altså igen i den måde, haven var bygget op på.

Som det fremgår af de Conincks brev (s. 23) skelner storborgeren skarpt mellem den del af hans tilværelse, hvor han må tjene penge, og den del, hvor han kan slappe af, samle kræfter og føle sig som menneske. Det sidste foregår sammen med familien i hjemmet og i naturen; men naturen er næsten altid det samme som landstedets store have uden for byen.

Men den have, som de Coninck hvilede ud i, så helt anderledes ud. Den skulle helst ligne den rigtige natur. Man indrettede derfor haven så varieret som muligt, så den spadserende hele tiden oplevede noget nyt, følte nye og afvekslende stemninger. Det enkelte menneske var nu selv blevet centrum, og når man gik rundt i haven, oplevede man faktisk sig selv. Denne naturlige have kaldes også for den romantiske eller den engelske have.

D. C. FESTER

Om havekunst

Af månedsskriftet »Iris og Hebe«, 1805.

Havekunst kan kun underholde det menneskelige sind ved *at vække behagelige bevægelser i det*; men hvordan frembringes disse rørende bevægelser som storhed, behagelighed, fornøjelse, sørgmodighed, vildsomhed, skræk og beundring?

En have kan være således indrettet, at dens forskellige scenerier efterhånden kan frembringe alle forskellige sindsbevægelser. For at opnå denne skønne virkning, så må haven dække et udstrakt område, så forskellige skønheder kan følge efter hinanden. De forskellige bevægelser, der vækkes ved træer, vandløb, springvand, kaskader, sletter og forhøjninger, forstår enhver; og hver især af disse tings natur kan man med en vis grad af nøjagtighed forestille sig.

Når havekunstneren ikke har nogen sund smag, inddeler han haven i rette linjer, cirkler og kvadrater, fordi disse tager sig bedst ud på papiret. Han indser ikke, at hans opgave består i at forskønne og oplive naturen. Ved at opgive regelmæssigheden kommer man naturen nærmere, og man frembringer højere skønheder, når genstandene uddeles med en fri hånd. En have er altså et jordstykke, som er forskønnet ved en mængde naturlige genstande, såsom træer, spadserestier, blomsterbede, vandløb osv. Den kan tillige indbefatte statuer, lysthuse osv., for derved pryde natur og kunst gensidigt hinanden.

Planlægningen af haven bliver derfor af største vigtighed. Nogle sindsbevægelser kan godt stå i forbindelse med

hinanden, andre derimod, bør ikke være samlet, men kun følge efter hinanden. Derfor må ingen ruiner ses fra en blomstergang; men at komme pludselig fra fornøjelige genstande til ruiner, gør en herlig virkning. Derimod må fryd og behagelighed, stilhed og sørgmodighed gerne være forbundet med hinanden, thi deres virkning på sindet bliver forhøjet ved at de forbindes.

Har haven en beboelsesbygning, så bør man ikke anlægge en lige gang, som fører til huset. Det er bedre, at man ad en krum gang kommer dertil. Når man går ad den lige gang, ser man hele tiden den samme side af huset uden nogen forandring og vekselvirkning. Ved den krumme gang, derimod, synes de forskellige genstande at sætte huset i bevægelse: det synes at bevæge sig mod de spadserende personer og ligesom venskabeligt at komme dem i møde. Den krumme gang frembringer en stadig forandring: huset ses hele tiden fra forskellige synspunkter, og det får ligesom ved hvert skridt en anden skikkelse.

En have, der er anlagt på den flade mark, må på mange forskellige måder forskønnes ved forhøjninger og fordybninger, hvis den skal kunne tilfredsstille den forstående tænker. Kunstigt anlagte bjerge er her passende; søer, vandløb, friske og udgåede træer, frugtbare og skaldede pladser m.m. må ikke glemmes; kunstige, forhøjede gange kan også gøre en god virkning, da sletterne derved får et forandret, udvidet og skønnere syn. Endelig er vel anbragte springvand, der er ordnet med sund smag, en sjældenhed i haverne. Men vil man i en kunstigt anlagt klippe anbringe en hule med et springvand, så må vandværkets egentlige indretning være skjult for den spadserendes øje.

G. H. OLSEN

Om forholdet mellem tjenestefolk og deres herskaber

Af ugeskriftet »Borgervennen«, 1803.

Bedre tjenestefolk forudsætter bedre mennesker; men denne forbedring kan ikke tvinges igennem ved love. Familiens indre velvære finder kun et svagt værn ved domstolene. Forhøjet løn er en nødvendig følge af tidernes dyrhed, men vi må dog ikke vente at kunne købe ægte dyder for penge. Formaninger hjælper kun lidt på forhærdede sjæle, og velgeringer bliver lige så ofte misbrugt som påskønnet. Vi må tage menneskene, som de er, for at få dem til at blive det, som vi ønsker, de skal være! Men er vi da som herrer de simple, arbejdsomme, velvillige og forstandige væsener, som vi kan sætte op som et mønster for dem, vi daglig opfordrer til disse dyder? Oftest har vi fået en opdragelse, som vi pukker på, mens vi ser ned på vore husfolk som på halv væsener, der aldrig i deres ungdom har været holdt til det ideal, som vi sammenligner dem med! Jeg synes derfor, at der er to hovedårsager til denne sørgelige tilstand: nemlig en forsømt opdragelse og en urigtig behandling fra herskabernes side.

Vi behøver ikke foretage mange dybsindige undersøgelser for at begribe, at vore tjenere er vore medmennesker, at intet menneske bør opfattes som blot et middel, og at menneskets højeste mål er moralsk lyksalighed. Familiens lyksalighed hører derfor op, når enkelte af familiens medlemmer lider ondt. Gode tjenestefolk er i grunden vore velgørere, der ikke bør ofre deres tid og deres kræfter på os, ja, næsten deres frihed og

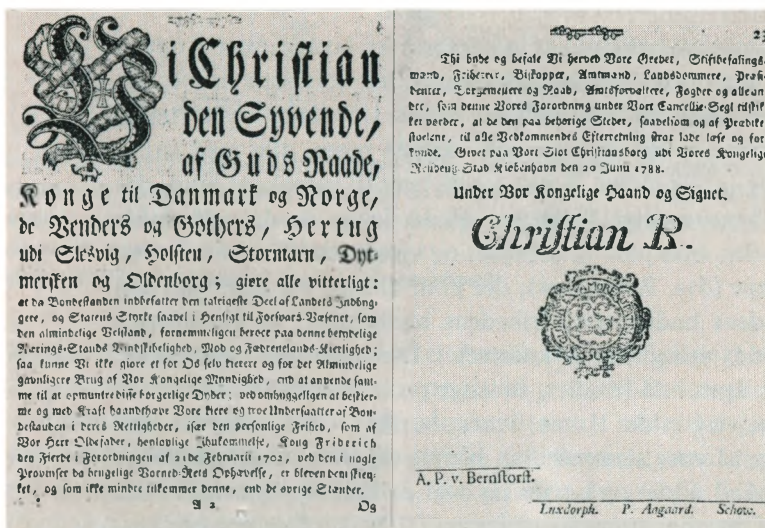
selvstændighed selv, uden at få noget igen af os, der kan erstatte deres opofrelse.

De er mennesker — væsener af vor slags — de er børn af samme fader som vi, — de har mere eller mindre samme begreber om velvære, samme trang til lyksalighed, de samme nødvendigheder, de samme drifter, samme følelser af glæde og sorger, samme ønsker som vi. Men de er for deres herskaber endnu mere, de er medlemmer af deres familier! De skal bidrage til husets vel. Hvor vigtigt er da ikke den tjeneste, som tyendet yder vore børn, disse forældrenes dyrebareste skatte! Hvilken ømhed kræves ikke for at kunne behandle disse små skabninger i deres hjælpeløse alder! Disse vore daglige trøstere, disse som bærer den tungeste del af vore byrder, og som er de nærmeste midler til vores bekvemhed; dem skulle vi ikke opfatte som vores venner? Tror vi, at vi ikke skylder dem noget, når de blot har fået den kost, det husly og den ringe løn, som de kan fordre efter kontrakten.

Nej! Det kan ikke være os ligegyldigt, om disse vore husvenner, thi således tør jeg vel nu kalde dem, møder os med glæde eller nedslåede ansigter, — om deres føjelighed udspringer af deres kærlighed eller af deres angst. Et liv uden kærlighed er en jord uden sol. Men for at kunne opnå dette er det nødvendigt, at opdragelsen baner vejen, og at vores egen handlemåde understøtter det gode.

III. Landboen

»Der var så dejligt ude på landet«

Stavnsbåndets ophævelse (1788).

Da bondestanden indbefatter den talrigste del af landets indbyggere, og da statens styrke — såvel med hensyn til forsvarsvæsenet som til den almene velstand, — især beror på denne betydelige næringsstands driftighed, mod og fædrelandskærlighed — så kan Vi ikke bruge Vor kongelige myndighed mere gavnligt for Os selv og for det almene, end ved at anvende denne myndighed til at opmuntre disse borgerlige dyder. Vi vil omhyggeligt beskytte og med kraft håndhæve Vore kære og tro undersætter af bondestanden i deres rettigheder, især den personlige frihed.

Og da Vi har fundet, at det stavnsbånd, som for nærværende tid hæfter bønderne i Danmark, udspringer af landmilitsens indretning, nemlig at jordgodsejerne har pligt til at stille det nødvendige mandskab til krigshærens vedligeholdelse — så vil Vi allernådigst fritage jordgodsejerne fra at levere folk til krigstjenesten, som herefter skal fordres umiddelbart som en almindelig og personlig pligt imod Os og fædrelandet.

I øvrigt erklærer Vi på det højtideligste og ved Vort kongelige ord, at den frihed stedse skal være uigenkaldelig og på ingen måde kunne svækkes eller indskrænkes.

Som omtalt i indledningen havde udlandet i sidste del af 1700-tallet på grund af krige brug for at importere korn. Det neutrale Danmark ville gerne levere kornet, men det krævede en total omlægning af landbruget, før man kunne opnå en mere effektiv produktion. Kongens

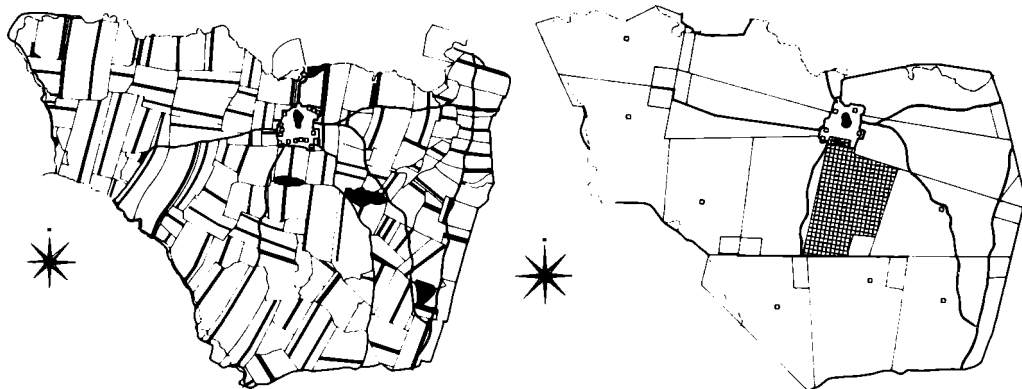
rådgivere, deriblandt den reformivrige Reventlow, opfordrede kongen til at foretage disse omfattende ændringer, hvilket også lykkedes. I et brev fra 1786 skrev Reventlow til sin søster om det heldige udfald:

»Glad og taknemmelig mod Gud skriver jeg hurtigt disse linjer til dig. Nej, min hustru er ikke nedkommet, har ikke født en søn, det er ikke det. Hun vil sandsynligvis endnu i 14 dage krybe rundt, men tusinde sønner er mig født, tusinde piger, alle med store, smukke og runde hytter. Kækt ser de over til svenskens land, der tidligere hånedes deres forfædre, glade driver de de velfodrede heste for den lette plov til arbejdet og synger en lille vise om den gule kæmpe (dvs. Reventlow), der kom til syne for dem som den glade fredens budbringer, frihedens budbringer, en budbringer om, at Guds velsignelse er kommet... Dér ligger det gamle bras: lænkerne, åget, hundehullet, de lange piske, træhesten, den spanske kappe, væk er de. Hurra, hurra, hurra, — råb, skrig det højt imod mig, så vore stemmer kan blande sig, hvor de store herrer med blå bånd sidder og korser sig over de vidunderlige ting! Men DEN skal tage den tunge handske op, DEN skal føle den centner-tunge vægt af min næve på sine skuldre, selv om de også var smykkede med et blåt bånd, — der med et eneste ord håner Frederik 6. Drengene skal håne ham på gaderne, han skal ernære sig af gamle tranlamper og stegte skosåler, han skal med ulidelig stank, med sønderrevne bukser og forpjusket hår gøre menneskers selskab ulideligt, og er det en kvinde, med hende skal Blocksbjerg besmykkes fra skt. hans til skt. hans, med ravnene skal hun holde koncert, sammen med tilfangetagne mus og rotter skal hun hvine om kap. Hurra, hurra, der ligger braset, under kronprinsens fødder ligger det. Jeg har revet det ned med tænderne, med hænderne og fødderne, og jeg vil nu brænde det og kaste asken i havet, nej, nedsænke det i havet i en blytung kasse, så at det synker ind i jordens indre!«

Den borgerlige frihedside skulle altså også gælde for bonden. Hidtil havde han som fæstebonde været undergivet den enkelte godsejer, som sad inde med forskellige rettigheder. Godsejeren skulle bl.a. udskrive bønder til militæret, en rettighed som nok har fået al kritik

og oprørslyst til at forstumme; han skulle også inddrage afgifter og ordne skiftesager.

Godserne var naturligvis af forskellig størrelse, men de største havde flere landsbyer under sig med et samlet indbyggertal på op mod 5.000.

Samme landsby før udskiftningen og udflytningen (1768) — og efter (1795). De sorte streger angiver de små markstykker, der hører til en enkelt gård. (Prøv at tælle dem!). Efter 1795 udgør det skraverede felt gårdens samlede mark. Denne gård er sammen med fem andre forblevet i landsbyen (stjerne-udflytning), mens de syv øvrige er genopført ude på selve marken. (NB. Kvadraterne i markernes hjørner angiver husmandsbrug!)

»De landboreformer, som indførtes efter 1788, ændrede radikalt denne situation. Stavnsbåndets ophævelse i 1788 gjorde det lettere at flytte fra det enkelte gods; godsejeren mistede retten til militærudskrivningen, og hoveriet, dvs. fæstebondens arbejde for godsejeren, blev lagt i faste rammer, og bonden kunne nu også betale sig fra det. Men det var ikke blot de politiske og økonomiske forhold, der ændredes.

Landskabet fik et helt andet udseende.

For at gøre dyrkningen mere effektiv samledes fæstebondens mange små jordstykker til én sammenhængende mark. Omkring 1807 var halvdelen af alt landbrugsland blevet *udskiftet*. Men dermed stoppede man ikke op. Man flyttede også fæstebondens gård, som hidtil havde ligget i landsbyen, ud på selve marken, *udflytning*.

Udskiftningen og udflytningen ændrede totalt fæstebondens måde at leve og tænke på; ja, forandringen blev større, hvis han desuden var blevet *selvejer*, altså havde købt sin gård af godsejeren.

Før reformerne havde landsbyen været

ensbetydende med fællesskab, naboskab og social tryghed. De enkelte fæstebønder havde været nødt til at planlægge og dyrke i fællesskab; men denne kollektive erfaring forsvandt delvis med reformerne. De selvejende udflyttere følte ofte den nye økonomiske selvstændighed som en isolation og en udsathed.

En anden følge var, at skellet blev stadig skarpere mellem de nye gårdejere og landbrugets jordløse grupper som husmænd og daglejere, der nu måtte sælge deres arbejdskraft både til godsejeren og gårdmændene.

Den elendighed, som disse grupper befandt sig i, ændredes først op i vores eget århundrede. Men stiltiende fandt de sig ikke i det.

Når de fortalte hinanden *eventyr* eller sang *viser*, kunne de vende op og ned på alting. I folkeeventyret var det nemlig muligt at drømme om et mere retfærdigt samfund (se s. 53). Husmænd, daglejere og håndværkere samledes også i små grupper, *de gudelige vækkelser*, der kritiserede den officielle kirke og præsterne; men denne religiøse kritik rummede

også en social. De gudelige vækkelser fik afgørende betydning for de senere, bredere folkelige vækkelser.

Omstillingen fra fæstebonde til selvejer var som sagt vanskelig. Men staten trådte på forskellige måder hjælpende til. Bonden fik gennem Det kgl. danske Husholdningsselskab oplysning om forbedrede driftsformer, almueskolen blev udbygget, og kirken understøttede den nye gårdmandsstand. Præsten og degnen blev nærmest formyndere for disse bønder.

Den liberalisme og individualisme, som forholdsvis let kunne gennemføres i byernes produktion, stødte dog stadig på modstand på landet. Landmanden havde en anden livsrytme; han var stadig bundet af naturens kredsløb og følte en anden slægtsforpligtelse. Denne anden måde at opfatte sig selv på viste sig senere med meget stor styrke i f.eks. højskolebevægelsen og andelsbevægelsen.

Omkring 1830 blev maleren C. W. Eckersberg opfordret til at lave et historisk billede, som man agtede at hænge op i det genopførte Christensborg Slot (parolsalen). Emnet var landboreformerne, som snart havde 50 års jubilæum. Bedømmelseskomiteen var meget utilfreds med det første udkast: »En gruppe bønder takker kongen og kronprinsen for stavnsbåndets løsning«, 1831. Først flere år senere lykkedes det Eckersberg at tilfredsstille komiteen med »En hentydning til stavnsbåndets løsning«, (1837-39). Hvorfor mon?

Af fæstebonde Christen Andersen dagbog

1786

I Nørre Tulstrup mellem Langå og Viborg boede en fæstebonde ved navn Christen Andersen (1739-1821). Da han døde, blev han omtalt i en af hovedstadsaviserne som en, »der tænkte anderledes, og som fik tid både til det ene og det andet«. Han brugtes som et lysende eksempel på en bonde, der målbevidst havde arbejdet sig frem til velstand. Han havde forenet arbejdsomhed og flid med en stor indsigt i dyrkningsforhold, som han havde læst sig til ved at låne bøger hos stedets oplyste embedsmænd.

Tilsyneladende må Christen Andersen have haft et uproblematisk forhold til godset Himmestrup, som han hørte under, for stavnsbåndets løsning i 1788 omtales ikke i hans omfattende dagbogsoptegnelser; han fortsatte uanfægtet som fæstebonde.

Ved siden af landbruget fik han efterhånden også en omfattende handel i gang, og overskuddet herfra investerede han i nye jordlodder.

Januar

S.1. Nytårsdag, klar, og alle til kirke, frøs overmåde hårdt, som blev ved den hele uge og klart vejr, om aftenen kom en sne. — *To.5.* Huggede et æbletræ uden for døren til vores køkkenhave, og der kom bud til mig fra Store Torsager, og jeg måtte derned til skifte og var den ene vurderingsmand efter den gamle kone, som dér var afgået ved døden. — *F.6.* Hellig 3 kongers dag var jeg i Hjer-

mind og ville have vores Anders til degnen for at regne, som han også lovede, og at ligge hos Caspers om natten. — *Ti.10.* I Ilsø og hentede et læs uld. — *L.14.* Kørte jeg til Fussing Mølle med 4 stk. varer. *Ti.17.* Gik jeg til Hjermind med vores Anders, som skulle gå i skole hos degnen. — *F.27.* Smukt vejr, da gik vi to og Niels Fogeds to ned og huggede en stor eg ved Damstelhule, som var næsten rådden i roden. — *M. 30.* Tærskede.

Februar

L.4. Var jeg og Maren i Viborg med oste à 5 mark lispundet, røget fårekød, 4 mark 12 sk. lispundet og vor vadmæl fra stampen, 47 alen; gammel Sankt Povls dag, solen lod sig se lidt om morgenen og så gråvejr og så sne og så snefog. — *Ti.7.* Sneede, stod herinde og gjorde en egedør til vores foderhus. — *To.9.* Fik rug af loen og begyndte så at save en 5 alen egekævla. — *L.18.* Gik jeg til Viborg for at udrette forskellige ærinder. — *M.26.* Gråvejr. Kørte jeg og vores karl til Randers hestemarked, og jeg købte en grå hesteplag i 4de år og stor af vækst for 29 rdl. af Christen Musgaard i Tannum og solgte vores gamle brune øg igen for 12 rdl. 3 mark og hjem sammen aften.

Marts

Ti.14. Jeg var meget syg og måtte til sengs samme aften og blev så liggende, et strengt leje. — *To.16.* Var murermester i Bjerring her, og jeg blev åreladt, og

vores karl hentede ham, og det begyndte at sne og knyge, og han gik hjem. — *O.22.* Blev jeg meddelt det høje værdige alterets sakramente, thi jeg var meget ringe; i de dage var for det meste alle mine gode venner her.

April

O.5. Lavet til at pløje, frøs om natten, og Mads Vejrum havde travlt med at komme i gang, vi andre to ikke, og han pløjede så selv, meget smukt vejr; da listede jeg mig ud og så efter pløjningen og så vore bæster, men måtte straks ind i sengen igen, siden var jeg lidt oppe mere og mere om dagen. — *To.13.* Skærtorsdag, var min hustru og Karen til Herrens bord, blæste. — *L.15.* Stod jeg ude og huggede lidt, da var vi til hove at pløje, kom hjem og harvede det over, som vi havde sået. — *M.17.* Var vores folk til Herrens bord, da var jeg i Guds navn første gang i kirke efter min sygdom, kom lidt småregn det meste af dagen og tordnede lidt om morgenen, eftermiddagen pløjede vi til 4 skæpper havre for Peder Vech ved Kirke Bakke. — *S.23.* I Viskum og betalte landgilde, i den uge såede vi vores havre af. — *L.30.* Kørte jeg til Viborg med min hustru og solgte nogle madvarer.

Maj

M.8. Kørte det sidste møg ud i vores toft bag laden, da var det nogenlunde vejr. — *To.11.* Pløjede og såede den nordre ager i Vej Falt med 7 skæpper byg, og der kom lidt bygevejr. — *F.12.* Bededag, klart vejr. — *To.25.* Kristi himmelfartsdag, ingen prædiken. — *F.26.* I Hjorte og pløjede til byg ved den øde gård og læssede to læs bark og bud til Viskum om attest på det for at komme ind ad porten i Randers efter den ny forordning.

Juni

To.1. Såede vor mark med hvede og siden ned og savede. — *F.2.* Til hove for at køre jord, da gravede vi vores sidste overtørv af. — *Ti.13.* *O.14.* Til hove at så hvede. — *To.15.* *F.16.* Kørte vores sidste overtørv ind. — *S.18.* Kørte 10 læs tørv ind for Peder Vech, så ud til regn, men der kom dog intet. — *Ti.20.* Kørte hovetørv ind og i Mønsted efter kalk til vores kirke, og jeg rejste to træ-kuls miles.

Juli

M.10. *Ti.11.* Kørte ler og klinede. — *S.16.* Vores folk nede på holmen for at rive høet sammen, og jeg i Ilsø, og eftermiddag i Fussing Mølle. — *M.17.* Gjorde tørt hø i vores kær, og jeg kom fra hove, og vi rev sammen og kørte 1 læs hjem. — *To.27.* Strøede og rev det og kørte 6 læs hjem, som var det sidste fra vores kær, og jeg var til hove, den aften kom en overmåde stærk regn og blæst med.

August

L.19. I Randers med en tønne mjød til Knud, og vor Karen var med og var ved en kone, som hed Karen Vævkone, som lærte hende at smøre sig i spækolje for 4 sk. og senesalve for 1 sk., som skulle gøre senerne godt. — *O.23.* Smurte hun sig i den smørelse to gange, blev så dårlig af det, så hun næppe kunne gå. — *To.24.* Høstede byggen og de to agre nede ved Mads med havre. — *S.27.* Gik jeg til Viborg til den feltskærer Svend Østerrige for min datter for den stærke uro og ømhed, hun havde i sine lår, og han bad mig tage en god håndfuld af de nederste hyldeblomster, som var tørre, og koge dem i en pot rent vand, og når det var afkogt, da at komme en ½ pot ung vin i det, og når det var lunkent, da at vaske

Marts 1792
 M. 25 Fuglørge
 M. 26 Karting for Fogedens ved
 viflæs i Kroge i flod
 M. 27 Kjøbt i vi. flod og kaff
 M. 28, 29, 30 Kjøbt vi og
 Kjøbt god jord ved Høje
 var den 30. gik jeg med
 Oppe god jord med i Høje til
 Høje og 33 gik jeg til Høje
 L. 31 i handelen med Læg fra
 Gjørt Høje Kjøbt 2000 20
 fra af Høje Bona
 33 1/2 den anden Høje i
 Viborg med den 30. god
 med til kaff
 Amvil

En side fra fæstebonden i Nørre Tulstrup, Christen Andersens dagbog (marts-april 1792).

sig i det; kunne det ikke hjælpe, skulle de siden vaskes i det koldt, som gud ske lov stillede uroen. — *M. 28.* Begyndte at høste vores havre, og i Ogelbølle, og der kom regn.

September

L. 2. Regnede lidt om morgenen og høstede siden hederugen og havre, og kørte vor toftebyg ind og høstede siden toftehavre. — *S. 3.* Morgenen tidlig kørte vor byg ind og efter middag havren nede ved Madses. — *To. 7.* Fik vi vores havre ind i Ogelbølle og havren fra Hvolt. — *F. 8.* Morgen tidlig tiende af vores rug, og jeg

og Anders til hove for at køre ind, og de kørte vores korn ind, og lidt før aften fik jeg forpagteren med mig herved, og vi fik taget tiende af vores rug. — *S. 17.* Kørte 8 læs møg for Peder Vech, og regnede og blæste stærkt. — *M. 18.* Gik jeg til Fussing mølle og tingede om deres honning og kørte møg på hvedestubbene, og der kom strenge regnbyger. — *M. 25.* Meget smukt vejr, da begyndte vi at pløje til rug i det lille indelukke.

Oktober

M. 16. I Tidsted og Tabstrup og købte deres uld, Gallus dag, tørvejr, dog nogle byer med snehagl, slog vores sidste rug i vores toft. — *To. 19.* Var vi i byen og købte.

November

S. 5. Var vi til Herrens bord, begyndte at fryse hårdt. — *M. 6.* Frøs så hårdt, at ingen kunne pløje, og kørte møg over vores gård, da kom bud fra Færgehuset, at min svoger var dårlig, så jeg skulle komme derned. — *S. 12.* Da vi kom fra kirke i aftningen, begyndte vi at lave til at blande mjød. — *S. 26.* I Aalum og tingede 16 tønder hvid havre à 9 mark tønden, kommet en smule sne.

December

F. 1. Kørte jeg og vores Anders til Hobro med uld, og vejen var hvas, og der kom meget isslag. — *Ti. 12.* I Viborg med to læs trækul. — *M. 18.* Begyndte at fryse, da var vi nede på Sødals bakke og savede to favne træ. — *L. 23.* Red jeg til Viborg, frøs hårdt, og alting var dyrt der. — *M. 25.* Juledag, frøs hårdt, og ingen prædiken. — *Ti. 26.* Var vi til Mads Wejrums til barsel, gav 3 mark, lod som det ville tø. — *O. 27.* Lå for det meste og var gildesyg, thi vi drak for meget. — *S. 31.* Tøvejr som ender året.

I landboreformernes kølvand fulgte bondens opdragelse.

For mange godsejere havde fæstebonden ofte været en ustabil og ikke særligt effektiv arbejdskraft. Undertrykkelsen og umyndiggørelsen af ham havde mange steder resulteret i, at han havde mistet sin selvrespekt og interesse for sit arbejde. For at reformerne skulle lykkes, måtte man derfor give bonden selvrespekten tilbage. De lokale præster og skolehol-

dere kastede sig med iver over denne opgave.

I kirken kunne bonden høre dette nye 'glade budskab', og i de ledige stunder kunne han synge viser, som præsten og degnen havde skrevet for og om ham, som f.eks. de to viser (tekst s. 44 og 45) fra samlingen »Markedsgave for almuen og landboen. Et bidrag til almuesang og landboviser«. (1792).

En bondemands arbejdssang

1792

Melodi: Når Østens stråle mildt udbreder...

Af ham, som satte alt i orden,
jeg fik det kald at dyrke jorden
og blive til en bondemand.
Tak være Gud for denne nåde!
Jeg intet højere attrå'de;
og er fornøjet med min stand.

En ærlig, god og stræbsom bonde
foragtes ikkun af de onde,
som ere ufornuftige;
men hver, som sundt og ædelt tænker,
den brave bonde altid skænker
sin yndest og højagtelse.

Lad være standen er kun ringe,
og bønder det ej vidt kan bringe
mod andre folk i kunst og vid:
Så bør dog bondestanden æres,
da hver en anden stand ernæres
fornemmelig ved bondens flid.

Vor konges navn velsignet være,
som har på bonden lagt en ære,
den få kun førhen ville se.
Vort vornedbånd er sønderrevet,
og det er højt bekendtgjort blevet,
at bonden og er menneske.

Nu kan jeg med en munter glæde
en møjsom arbejdsvej betræde,
da jeg, og den for mig, er fri.
Ej herremand, ej foged mere
skal over mig så strengt regere
som før i vornedslaveri.

Dog må det held mig stolt ej gøre,
nu stiv og tvær mig at opføre
imod mit herskab, hvor jeg bor.
Nej! det min hæder kun skal blive,
bevis på kærlig agt at give
enhver, jeg førhen grued' for.

Hvad jeg i mine landbosager
i hus og mark mig foretager,
det Herren lade lykkes vel!
Han fri mig fra begærligt øje,
så jeg mig villig lader nøje
med min af ham beskikket' del!

En arbejdsmands sang

1792

Melodi: Min største lyst og tidsfordriv...

Vel er jeg kun en arbejdsmand,
som trælle må for føden,
men får, tilfreds med kald og stand,
alt, hvad jeg har fornøden.
Jeg derfor glad kan prise mig
lyksalig i al møje
og sige: Hver er god for sig,
som ser Guds forsyns øje.

Den stand, hvori jeg skal mit brød
erhverve, har vel plage;
men hvilken stand har ej sin nød
og sine mørke dage?
Jeg ved, det så beskikket er,
at alle ej tillige
kan være blandt os mennesker
velhavende og rige.

Hans forsyns hånd, som mig har sat
til slæbet, der mig nærer,
gi'r mod og kraft at tage fat
på byrden, som jeg bærer.
Med held velsigner han min flid.
Min sved har sundhed givet.
Og når jeg bruger ret min tid,
forlænger arbeid' livet.

Hvad dovne folk ej kender til,
min stand for mig ej glemmer:
Jeg hunger får, som mættes vil,
sund søvn for trætte lemmer.
Mig tiden aldrig falder lang,
som den for mange bliver,
med virksom flid og munter sang
jeg daglig den fordriver.

At andre mere har end jeg,
det ej mit sind bedrøver.
Jeg mad og klæder mangler ej
og får, hvad jeg behøver.
Man altid ej med overflod
sin lykke kan bevise.
Men den, som skønner, Gud er god,
sig kan lyksalig prise.

Er tit fortjenesten end smal,
jeg frygter dog ej hunger;
thi han mig ej forglemme skal,
som føder ravneunger.
Arbejder jeg kun redelig
og ej på ladhed ligger,
så skal ej armod plage mig,
at blive doven tigger.

Jeg skal højaldrende endog
affældig ej vansmægte;
thi Gud, som barnet sig antog,
vil olding hjælp ej nægte.
Derfor jeg tro og redelig
vil alt mit dagværk gøre:
Så er velsignelsen for mig,
så skal mig held tilhøre.

På dette folkelige træsnit har ridefogeden mistet sin pisk, som bonden træder på, for han er jo fri nu!

Bekendtgørelser

Min karl er bortløben af sin tjeneste den 31. maj om natten fra mig, Svend Bendsen i Sundbyøster på Amåger. Høj af vækst, kort gult hår. Hvo som kan opdage ham loves en rdl. dusør, og ingen må betro ham noget på mit navn.

Adresseavisen, 1795.

Lægdsmanden for lægdet nr. 5, Tullebølle sogn, Tranekjær amt, har anmeldt, at Jacob Jørgensens søn, *Claus Jacobsen*, født i Løkkeby, 18 år gammel, anført i lægdsrullen med nr. 171, er undveget af sin tjeneste hos faderen, og da han efter al mulig undersøgelse ikke har været at opsøge, så bliver han herved efterlyst og befalet straks at indfinde sig i sit lægd. Hvem som måtte træffe ham, bedes tjenstlig anholde ham og give efterretning derom til Stensgård på Langeland, hvorfra der skal blive gjort anstalt til hans afhentelse.

Følgende er ulovligt undveget fra deres lægder og distrikt, nemlig:

- 1) af Tranekjær amts 14. lægd, *Rasmus Hansen*, Bagenkop, 19 år gammel, betegnet i lægdsrullen med nr. 298. Han er af mædelig statur, omtrent 65 tommer høj, blå af øjne og brunt hår, smal af skuldre og ben; havde sømandsdragt på samt hat på hovedet og støvler på benene; og
- 2) af samme amts 13. lægd, *Jens Madsen*, Bagenkop, 23 år gammel, anført i lægdsrullen med nr. 495, er kun af mædelig højde, men tilpas kraftig, har brunagtigt hår og er noget koparret i ansigtet samt iført sømandsdragt.

Tranekjær Slot pr. Rudkøbing, den 11. maj 1795.

A. Scheel,

forvalter ved grevskabet Langeland.

Fyens Avertissements Tidender, 1795.

CHRISTIAN HVIID BREDAHL Af: Dramatiske scener

1819

Accept og resignation var ikke en livret for forfatteren Christian Hviid Bredahl (1784-1860). Efter nogle omflakkende studieår i København vendte han tilbage til faderens fæstegård, som han senere overtog.

Harmen over de ulidelige og ydmygende forhold som fæste- og hovbonde gav han udtryk for i nogle »Dramatiske scener«, som han begyndte at udsende i 1819. Skarpt og satirisk angreb han her undertrykkerne og tog på denne måde tråden op fra 1790erne. For at omgå censuren måtte han henlægge sine kritiske scener til et opdigtet rige, månelandet Kyhlam.

Først i 1850erne nåede et af hans skuespil frem til den kongelige scene i København, hvor det (naturligvis) blev pebet ud!

STORMSKJOLDBULDER: Ellers intet nyt?

MIKKEL: Jo, herre: To fingre har jeg i min skydepose; for da jeg kom i morges ud i skoven, så skete det, som jeg nu vil fortælle.

Først troede jeg, det var den salig skovfoged; han havde sig en kofte på af vadmél, og den var hvid, og derfor troede jeg, det var den salig mand, der gik og spøjte...

STORMSKJ.: Hvor fik du disse fingre, spørger jeg?

MIKKEL: Ud af en tyv, som stjal sig kosteris.

Hvad er herved at gøre, tænkte jeg; jeg brugte min fornuft, kom bag på tyven og hug' ham med hirschfæng'ren over hånden, og derudover misted' han to fingre...

STORMSKJ.: Kun to! Behold dem selv! Jeg arme mand!

De ødelægger mig, de tyveknægte! Han burde ligge der på gerningen; nu stjæler han dog med de andre otte!

MIKKEL: Nej, mare, gør han ej; det svarer jeg for; for da han løb med sine otte fingre, så gav jeg ham en kugle gennem livet, og desformedst stjæler han ej mere.

STORMSKJ.: Det var vel en af mine egne bønder?

MIKKEL: Nej, skytten Snib, som herren jog på døren, formedelst han blev blind på højre øje, og for de mange børns skyld, konen fik; så han må takke Gud, han slap for så vidt —

STORMSKJ.: Vist må han det; nu er han bedre faren, er fri for nød, sat ud af stand at synde,

at stjæle mer', så gerne end han ville;
thi er han godt nok tjent med denne handel.

Men ikke desto mindre må det skjules;
man har ej al den magt, man burde have,
ej over undergivne hånd og hals,
som i de gode, gamle, gyldne tider!

MIKKEL: Det faldt mig også straks på timen ind,
at politiet kunne få i sinde

at gøre væsen af den samme ting;
men så kom herren til at jævne sagen —

STORMSKJ.: Far du til helvede med samt din jævning!

Jeg ved af intet, vil af intet vide,
som gi'r ulejlighed og pengespilden.

Lig som du selv har redt! Jeg ved af intet,
kan mine hænder to og tor dem også; —
men jeg vil give dig et råd, som godt er:

Ti som en mur! begrav ham så i nat
i en af ellemoserne derude!

MIKKEL: Når så kun ej den salig skovfoged kommer —

STORMSKJ.: Spring mig i huj og hast til kokken ud
og sig — giv agt! — Nej, kald mig kokken hid!

MIKKEL: Jeg kan, så mare, nok —

STORMSKJ.: Ej mægter du
at styre dette! Kald mig kokken hid!

Mikkel ud.

End er jeg fastende; min mave knurrer;
den ypperste og væsentligste del
af mennesket, Guds billed her på Jorden:
det store alt, fordøjelsesorganet —

Kokken kommer.

KOKKEN: Befaler herren plukkefinker vel
til frokost?

STORMSKJ.: Raser I?

KOKKEN: For Mikkel svor på,
at herren ville have plukkefinker —

Jeg stod, som var jeg faldet ned fra månen
og tænkte: det kan aldrig være rigtigt!

STORMSKJ.: Nej, Gud bevare mig fra plukkefinker,
og tak I Gud, I brugte eftertanke!

... går frem og tilbage og grunder.

KOKKEN: Om jeg nu havde gået hen i tågen
og lavet finker — Gud forlade mig —
til Eders Højvelbårenhed — Hvad så?

STORMSKJ.: Nu har jeg det!

... tæller på fingrene.

Waldsneppepostej først;
dernæst: skildpadde med en udsøgt sauce;
så bekkasiner — men for Guds skyld mærk:
at tarmene med krydderier fyldes!

Så østers, stuede som sidst — til slutning:

Lidt *refraichissement*, blot for at køle;

Marasquino de Carra, for eksempel;
den slags forliges bedst med skarpe sager
og hede vine, tror jeg — Er der råd til

lidt konfitur — lav mig engang for løjer

en budding af fasaner, en af karper,

og kog dem begge vel i dry madeira;

det skal forlange mig at vide, hvilken

mon smager bedst —

KOKKEN: Befaler herren flere

end de befalte fire første retter

i dag til frokost?

STORMSKJ.: Jeg befalte tre!

KOKKEN: Jeg beder underdanigst: det var fire.

STORMSKJ.: Men nu befaler jeg en gang for alle:

Jeg vil herefter, fra i morgen regnet,

kun have trende retter mad til frokost,

så længe disse trange tider varer.

Naturen vil sin ret; men den må lære,

med hvad den kan herefter få at nøjes!

Af et brev fra Kristen Madsen til dronningen om at hjælpe de vakte

1821

I anneks sognet Drigstrup, som hører til Kerteminde sognepræst, og i Kerteminde og Munkeby og Viby sogne på Hinds-holm i Fyn, er der på to til tre år blevet en del mennesker opvakt af syndens sikkerheds søvn til det åndelige liv i Jesu Kristo, og de har — af Guds nåde og barmhjertighed ved hans ord og ånd — lært at kende syndens dybe fordærvelse og i deres hjerter følt uro og angst og skræk for Guds vrede over synden. Men da nogle få iblandt os for mange år siden har gjort en sand omvendelse og har følt syndens onde i samvittigheden og tillige den store oprejsning, som er i Kristi forsoning, så er de kommet os til hjælp med deres råd og undervisning. (...)

Da nu denne så mærkelige forandring var sket hos os, holdt vi os fra verdslige lyster og begæringer; thi vi fandt alle vor glæde i Gud og hans ord. Om søndagen, når vi havde været i kirken, kom nogle af os sammen, eftersom enhver havde lejlighed til, hvor vi sang en salme eller to, læste et stykke i en gudelig bog, lovede og takkede Herren for al hans godhed, nåde og barmhjertighed og bad med hverandre for kongen og det høj-

kongelige hus, for land og rige, for venner og fjender efter evangeliets ord og lærdom. Og Gud lagde sin velsignelse til vore bønner, så der omvendtes mange fra letsindighed og liderlighed til et gudfrygtigt, sædeligt og skikkeligt levned. Tidligere var der nogle iblandt os, som var i så kummerlige omstændigheder, så at deres kone og børn mange gange måtte lide nød; — men da de nu lever eftersom Guds ord lærer os: flittig, sparsom, ordentlig i sit kald, så kan de nu godt ernære sig og deres familie.

Men nu da vi ikke løber med i sus og dus, da er den store hob blevet opbragt på os, og vore lærere, som skulle vise os til et gudfrygtigt levned, de viser os hen til at spille kort, drikke og danse. Det gør *de*, siger de, og hvo som siger, det er synd, er en farisæer og hykler. Da vi nu ikke vil vende om på den brede syndevej, men forbliver ved vores gudelighed, så skriver de til kancelliet og angiver os for at være en fanatisk sekt, hvorover kancelliet giver ordre til, at den sekt må udryddes, så den verdslige øvrighed har angrebet os så strengt, at ingen må komme og tale Guds ord med hverandre.

Af provst U. A. Plesners embedsbog

1838

I dag fandt jeg ved min hjemkomst i præstegården to mænd fra Fyn, (den enes navn var Lars Møller), som sagde mig, at de i eftermiddag ville besøge gårdmand Anders Jørgensen i Hesselbjerg, i hvis kones broder de havde en ven, med hvem de besøgte familien her. De ventede, at der ved denne lejlighed ville blive holdt en gudelig forsamling. Jeg lovede at indfinde mig efter deres ønske hos Anders Jørgensen og bestyre foretagendet. Da jeg til bestemt tid indfandt mig, var en del af byens folk, unge og gamle, omkring 50 personer samlet, kun få — 6 á 7 — fruentimmer og et par mig ubekendte mandfolk.

Efter nogle indledende ord oplæste jeg Efeserne 5 med specielt hensyn til private andagtsøvelser (v. 19). Lars Møller havde i forvejen adspurgt mig, om han måtte synge nogle vers af en salme i Pontoppidans Salmebog, hvilket jeg gerne tillod. Han istemte nu på en særegen måde sin sang, idet han først oplæste hver enkelt strofe og derpå sang den, hvorved han assisteredes af de fremmede, der var på besøg hos Anders Jørgensen.

En kort bøn tillod jeg ham at holde; men han forlængede den, så den blev en slags tale med indblandede suk og bønner, hvilket han fremførte med en ilende tunge og uden at nogen orden eller egentlig tankegang var at spore deri. Han lod det ikke mangle på formaninger til omvendelse og tro og på opfordringer til husandagt og kirkegang, såvel som på

virak til mig, — også talte han om tro og gode gerninger, synd og forsoning, samt hellighed og skinhellighed, men uklart og i forvirret blanding; men nogen ukærlig, ukristelig eller imod konfessionen stridende ytring hørte jeg ikke af hans mund. Han sluttede med et eller to vers og et ret vakkert ønske for husfolkene, børnene især, de andre tilstedeværende og præsten i særdeleshed, og takkede for den ro og opmærksomhed, som han havde bemærket; han bad også for kongen og for al gejstlig og verdslig øvrighed.

Jeg tog derpå ordet, bad tilhørerne optage de sandheder, som de havde hørt af en læg mand, med velvillige hjerter. Jeg

Ordensmagten oplæser politisk møde på landet.
Tegning af P. Klæstrup.

kunne ikke antage, at den nu holdte andagtsøvelse kunne drage tilhørerne fra kirken; jeg adlød derfor kun lovens bud, idet jeg formanede dem til ikke at forlade vore kirkelige forsamlinger og bad dem selv skønne, om ikke de talrige forsamlinger holdtes på en mere opbyggede måde *i kirken* end her. Derimod ønskede jeg, at mindre forsamlinger, hvor samtaler om religionsanliggender kunne finde sted, måtte vinde yndest i menigheden — og adgang til husene, og til sådanne sammenkomster tilbød jeg min bistand.

Nu trådte sognefogeden frem og ville arrestere Lars Møller; men på min gentagne forsikring om, at forsamlingen var holdt med mit samtykke og under min beskyttelse, måtte han give Lars Møller fri. Dog modtog han en kærlig erindring af mig med hensyn til den lange bøn. Efter en times tid kørte Lars Møller med sit selskab nordfra ud af byen under salmers højt tonende sang fra ham og medrejsende! Spise- eller drikkevarer blev

ikke budt eller nydt i forsamlingen. Den hele forsamling varede fem eller højst seks kvarter.

Ved nu at have lært de fynske opvakte at kende er jeg bestyrket i min mening om, at dér, hvor præsten kan og vil opfylde sin pligt, er aldeles intet at frygte af deres fremtræden blandt folket, når præsterne blot møder dem med ven-skab, oprigtighed og udviser åndelig overlegenhed i sagtmodighed og tillige både viser dem den agtelse, de fortjener, og gør det klart for dem de farer for sjælene, de selv er udsat for ved at vandre på den vej, og som de måske fører andre på. Den før omtalte broder til Anders Jørgensens hustru skal betragte sig selv som omvendt og ført på frelsens vej ved disse (L. Møller med flere), og gerne ville han have sin søster, svoger og flere andre ført derpå ved samme hjælp. —

Okt. 31.: Gjort indberetning til provst og bisp om den i Hesselbjerg holdte forsamling.

Kobberpotten

Et sjællandsk eventyr, 1843.

Der var engang en enke, hun havde været rig og ejet en stor bondegård; men det ene uheld var fulgt efter det andet, og nu levede hun i et lille fæstehus med sin eneste søn. De havde måttet sælge deres sidste ko; nu skulle de betale deres gæld til herremanden og vidste ikke, hvor de penge skulle komme fra. Moderen gik op på herregården og bad om, at det måtte bero, til de havde skrabet nogle penge sammen; men herremanden var meget gerrig; han sagde: 'pengene skulle betales næste dag, eller hun skulle flytte ud af huset.' Konen kom hjem og græd og sagde til sønnen, om han ville gå hen til deres gode venner for at låne pengene. Men det var ret slemt; der var ikke en af deres gode venner, der havde penge at låne dem. Da gik sønnen ganske mismodigt hjemad og kom til et vadested, som han skulle over. Dér stod en lille, ussel mand og bad, om han ville række ham en hånd, han skulle også over vandet. Det unge menneske hjalp den gamle mand godt og sikkert over på stenene, der lå i vandet, og ville nu gå videre; men den gamle kaldte ham tilbage, tog en lille kobberpotte frem og sagde: »Tag du den for dit umage.« »Ja tak,« svarede enkens søn; »men det værste er, vi har ikke noget at koge i potten.« — Manden svarede: »Bryd dig aldrig om det; sæt den på skorstenen over en lille glød, så skal du se, hvor det hjælper.«

Den unge svend tog potten og betragtede den; den havde tre ben af jern og et jernhåndtag, ellers var den af kobber,

fortinnet indeni og så ud ligesom andre potter. Medens han så på den, var den lille mand blevet borte. Han gik da hjem til sin moder, fortalte, hvordan det var gået ham hos deres gode venner, og viste hende kobberpotten. »Ja, hvordan kan den hjælpe os?« sagde konen og satte den hen på skorstenen. Men sønnen havde lyst til at prøve, om manden havde talt sandt. Han lagde et par gløder under den, og straks efter råbte potten: »Jeg lakker! Jeg lakker!« »Hvor lakker du da hen?« spurgte konen. Men potten svarede kun: »Jeg lakker! Jeg lakker!« — »Nu, så løb da hen og hent mig noget af den sødgrød, som står på herremandens skorsten,« sagde konen. Næppe havde hun sagt det, før potten fløj ud ad køkkendøren; og lidt efter kom den tilbage, fuld af den dejligste sødgrød, ganske ligesom den, konen havde set på herregården. Moderen og sønnen blev glade, satte sig ned og spiste med stort behag. Da potten var tom, satte konen den igen på skorstenen. Sønnen lagde en glød under den og havde lyst til at prøve det spil endnu en gang. Men han ville vide, om den kunne hente andet end ting, man kunne spise. Da potten råbte: »Jeg lakker!« sagde han: »Løb hen til herremandens pengeskrin og hent os de ti daler, vi skylder ham.« Potten fløj af sted, og da den kom tilbage, lå der ti blanke kroner på bunden. »Det er jo en herlig potte den!« sagde de; og næste dag kunne de betale herremanden med hans egne penge.

I 1787 udsendte G. C. Schule en række satiriske stik under titlen »Ulykkelige hændelser«. På nr. 2 klipper ridefogeden 'kræluld' af den forarmede fæstebonde, mens retfærdighedens sværd forsvinder i den blå luft.

Hver aften lod de potten løbe af sted og hente, hvad de behøvede. »Har vi fået den, så skal vi også bruge den,« sagde sønnen. Men moderen ville aldrig forlange mere, end de hver dag brugte; og deraf blev endda hver gang lagt nogle sølvskillinger hen, som skulle spares sammen til at købe en ko for.

Den gerrige herremand talte tit sine penge, og han begreb ikke, hvordan det gik til, at der hver dag manglede nogle i skrinet. »Der må være en, som har en falsk nøgle,« tænkte han, og nu ville han våge næste nat i et kammer ved siden af det, hvor pengeskrinet stod. Da hørte han en sagte banken, så sprang vinduet op af sig selv, og en lille kobberpotte på tre ben kom ind; den bankede

med sit håndtag på pengeskrinet, låget sprang op, den skrabadde nogle penge til sig og sprang atter ud ad vinduet, og låget lukkede sig igen af sig selv. Næste nat var herremanden atter på vagt; han mente, det skulle være sidste gang. Idet potten vel havde skrabet til sig og ville hoppe ud af skrinet, greb han fat i den og tænkte, nu var den tyv grebet. Men potten var stærkere end han; den trak af sted med ham til vinduet; dér måtte han give slip og lade den løbe. »Ja, vent kun min gode potte!« sagde herremanden, »tredje gang skal du ikke narre mig.«

Den næste nat, så snart herremanden så potten komme løbende ind på sine tre raske ben, og den havde skrabet pengene til sig, da fór han ind i kammeret og sat-

te sig med hele sin vægt ned på den. Men det brød potten sig ikke om, den fløj ud af vinduet, over marker og enge, over stok og sten og standsede ikke, før den stod på enkens skorsten. Moderen og sønnen fik en stor skræk, da de så herremanden på skorstenen, og så snart han kom lidt til sig selv, begyndte han at skælde dem frygteligt ud og lovede, at de skulle blive hængt og brændt. »Nej hør,« sagde konen, »vil I hævne Jer så strengt, så må I hellere blive siddende på potten til evig tid; men vi skal hverken syde eller brænde Jer, skønt I står på vor skorsten.«

Da mærkede herremanden, at med det onde kom han ingen vegne. »Lad mig slippe fri, så skal jeg ingen straf tage over jer,« råbte han. »Der må mere til,« sagde sønnen. »Jeg skal aldrig mere forlange en eneste skilling af jer,« sagde herremanden. »Der må mere til,« sagde sønnen. »Jeg vil have min faders forrige

gård i fæste, og I skal skaffe besætning til gården, både heste, køer og får, og alt hvad der hører til.« Herremanden vred og snoede sig; men han måtte sige ja til alt. »Og så vil jeg have eders datter til kone,« blev sønnen ved, »og udstyr med hende til stuer og køkken og kælder.« — »Nej, det bliver der aldrig noget af!« råbte herremanden. »Ja, ja! I kan gøre, som I vil,« sagde sønnen og gik udenfor. Men der var ikke gået et kvarter, før herremanden råbte på ham; nu måtte han underskrive alting på et papir, som sønnen bragte ham. Så slap han endelig løs af potten, og kort tid efter gjorde han sin datters bryllup; hun var ikke ilde tilfreds med at komme fra sin gerrige fader til en ung rask mand, der oven i købet ejede en så mærkværdig potte. Men på bryllupsdagen blev kobberpotten borte, og aldrig har nogen siden kunnet få at vide, hvor den er blevet af.

Den sociale forsyng var i vid udstrækning et privat anliggende. I bogen »Kort sjælelære for børn« fra 1790 giver tegneren Fridrich os et snap-shot af en almisseoverrækkelse.

IV. Depressionen

»Danmark er et lidet, fattigt land«

Den nationalfølelse, som det radikale borgerskab havde brugt som våben mod aristokraterne, fik yderligere næring, da Danmark blev involveret i Napoleonskrigene. Slaget på Rheden i 1801 samlede på kort tid de forskellige samfundsklasser i København mod den engelske fjende. Da englænderne i 1807 angreb hovedstaden og tog krigsflåden og store dele af handelsflåden med sig, blussede nationalfølelsen atter kraftigt op. Men som på de øvrige områder var det ho-

vedsageligt byernes overklasse, middelstand og forfatterne, der nærrede denne nationalfølelse, mens den for de lavere sociale lag spillede en mere underordnet rolle.

Med freden og den langvarige krise blev det nationale en måde at overleve på, at fastholde sin identitet på. Det fælles sprog, hjemstavnen og ikke mindst den nationale (for)historie blev centrale emner i digtningen.

Romantikens idé om altings sam-

Under krigen med englænderne og den begyndende økonomiske depression måtte staten gribe til rationering af dagligdagsvarer som smør, kød, mælk og brændsel. På billedet stokkes man om brændehuggeren, som uddeler brænde til de fattige. (Akvarel af C. W. Eckersberg, 1808).

menhæng blev afdæmpet noget. Man søgte hen mod det sikre og trygge. Denne afdæmpede holdning er meget karakteristisk for den kultur, der blev den fremherskende i 1820'erne og 30'erne (den lever måske endnu?)

Man fik som Blicher øje på det særlige, der var i den hjemlige natur; eller som Ingemann, der i de populære historiske romaner knyttede forhistorie, moral og kristendom sammen for at trøste og opmuntre det deprimerede danske folk.

Den kærlighed, tolerance og åbenhed, som det naturlige menneske kunne finde og vise i parforholdet, blev taget op med fornyede kræfter, men nu stærkt neddæmpet. Hos P. A. Heibergs fraskilte hustru, Thomasine Gyllembourg, er kærlighed og ægteskab i centrum, men forbindes dér med resignation, afsavn og accept. Det fulde følelsesregister hos det naturlige menneske virkede nu forstyrrende og forvirrende og måtte derfor fortrænges. Virkeligheden blev sorteret, så tilliden til sammenhængen ikke skulle bryde sammen.

THOMAS OVERSKOU Af Mit liv og min tid

1868

'Gullaschbaroner' og 'opkomlinge' er negative betegnelser for personer, der ofte i krisituationer har gjort en økonomisk lynkarriere, men uden at råde over en kultur og dannelse, der svarer til den nye, økonomiske status.

En sådan krisituation var kapertiden efter englændernes bombardement på København i 1807.

Engelske krigsskibe omsværmede Danmarks kyster; øerne lå adskilt fra hinanden af fjendtlige kanoner; alle de naturlige handelsveje var spærret, og overalt så man fjendens flag vaje udfordrende, men til en krigsførelse, hvor man til frelse eller undergang kunne gøre et angreb på ham, havde man i den grad ingen midler, så regeringen måtte lovliggøre sørøveri. I det mindste kunne man der-

Skuespilforfatteren og teaterhistorikeren Thomas Overskou (1798-1873) skildrer i begyndelsen af sine memoirer, udgivet 1868, hvordan han som proletardreng oplevede småborgerens pludselige økonomiske og sociale omvæltning.

ved vise, at man havde viljen til at skade, og samtidig rane et og andet til livets ophold under en hjælpeløshed, der i opløsning og sammenbrud gik til det yderste, ved at arbejdsmanglen tog til, medens pengenes værdi faldt så stærkt, at livets første fornødenheder måtte betales med fire, kolonialvarer endog med ti gange så meget, som de havde kostet for et år siden. Det var uroens, fortvivlel-

sens, selvopholdelsesdriftens krampagtige bevægelser, der gik igennem befolkningen.

Den enkelte og familierne kæmpede hver for sig, som de efter lejlighed og kræfter bedst kunne for at søge livets frelse eller nå en kyst, hvor de under forvirringen kunne gøre strandhugst uden at bryde sig om de andre. Nogle familier så sig mere og mere revet ud i hvirvlen, indtil de til sidst gik under. Andre kom ved deres enkelte medlemmers kløgt eller anstrengelse på det tørre og fik del i rovet, hvorved de så uventet kastedes fra elendighed ind i overflod, så deres glæde og hovmod steg til en galskab, hvor de med stor iver og sørgeligt held gik løs på selvtilintetgørelse, at deres herlighed kun blev et forbavsende meteor. Iblandt den sidste menneskeslags skød de privilegerede sørovere, de såkaldte kapergaster, langt op over alle andre.

At »gå til kaps« blev straks efter den engelske flådes afsejling løsenet for alle raske ugifte søfolk og værftsarbejdere. Da de efter korte krydstogter kom hjem med kostbare priser, blev der i hast udrustet endnu flere kaperer, og for hurtigt at få bemanning tilbødes høj hyre og betydelige priseandele. Deraf fristedes også gifte mænd, som havde ondt ved at forsørge deres familier, og ikke blot søfolk, men sjovere, daglejere og håndværkssvende stormede fra alle kanter til kaptajnerne og blev med glæde antaget, når de blot kunne tåle søen og havde den tilbørlige forvovenhed. Det levned, som førtes af disse moderne vikinger og deres familier, var så sælsomt, at det blev en stærkt fremtrædende særegenhed i samfundslivet, og var mere end selve kaperiet skyld i, at krigsårene længe af almu- en kun benævnedes »Kapertiden«. De rigdomme, som så pludseligt strømmede

ind til folk, der hidtil næppe havde haft det allernødvendigste, blev ødslet bort på den latterligste overdådighed i bohave, klædedragt og levemåde.

Blandt dem, der ret med overmod havde kastet sig ind i dette forrykte levned, var en skibstømmermandskone, Marthe, som min moder havde tjent med. Hendes unge, raske mand havde på sit første togt været med til at tage to meget rigtlastede engelske skibe og, utålmodig efter straks at komme til at nyde sin lykke, havde han solgt sin prisepart for nogle tusinde rigsdaler. Med dem begyndte Marthe øjeblikkeligt at vende op og ned på hele huset og således at leve og anskaffe sig alting i det store, at pengene slap op, og hun allerede igen havde måttet skille sig ved en del af det anskaffede, da manden atter kom hjem og under Skagen havde deltaget i at skære flere skibe ud af en stor koffardiflåde, hvorfor der tilfaldt ham endnu flere prisepenge end forrige gang. Denne opbringelse var ikke gået af uden en svær kamp mellem kaperne og konvojen. Marthes mand havde fået et let sår i armen, hvorfor han besluttede at blive hjemme til foråret, og denne hviletid skulle rigtig nydes i glans og herlighed.

(...)

Jeg var første gang i mit liv i »et fornemt hus«, og da jeg, enten jeg ville eller ej, måtte blive, til det dagedes, så undlod Marthe ikke at søge også min beundring ved at vise mig alle sine herligheder. Dengang var jeg færdig at tabe næse og mund af forbavselse, og hendes kostbarheder prægede sig dybt i min hukommelse; men i sig selv løb de sammen i et meget løjerligt miskmask.

I to små, meget lave værelser med hvidtede vægge var der sammenpakket

en mængde kostbare møbler og luksusgenstande, hvoraf især et stort forgyldt papegøjebur uden fugl og en lysekro- ne, der hang så langt ned, at Marthe og hendes mand bestandig løb uden om den, stak mig i øjnene; dertil stod en so- det kaffekedel med et stykke brænde un- der på et ovalt mahognibord og ved si- den af den en jernlysestage med en tælle- prås i; for ikke at tale om, at der på det ene af en divans brede endestykker var anbragt et taffelur, på det andet en kine- sisk pagode, at der stod en gipsfigur på en stor bilæggerovn, og at der fra det ene af de små vinduer, der var smykket med grønne silkegardiner, hen til et spejl var trukket en snor, hvor en del mands- kraver hang til tørre. Før jeg gik, fyldte Marthe mig endnu med kranssekager, som hun puttede i alle mine lommer til min moder og mine søskende, tillige med en rigsdalerseddél, som »Grete skulle have at styrke sig på.«

På det første forårstogt mistede hendes mand ved en entring den højre arm; dermed var herligheden forbi. Hendes velstand forsvandt hurtigere end den var kommet. Hun blev endnu et halvt år i Søndervoldstræde; men de kostbare møb- ler gik efterhånden, og værten tog de sidste for huslejen, da hun med mand og børn måtte ty til et loftskammer i Amagergade. Siden kom hun i tøfler og pjaltede klæder undertiden til min mo- der, som græd over hende og med hen- de, gav hende at spise af hvad hun hav- de, og uafadeligt opmuntrede hende til »at *insigere* på noget, så ville vor Herre nok hjælpe«. Men Marthes mod var knækket i sin grund; hun døde et par år efter af græmmelse, kort førend vor Herre hjalp hendes flinke mand, så at han blev pakhusopsynsmand, hvorved han fik et tarveligt udkomme, der satte ham i stand til at sørge for sine børns an- stændige opdragelse.

Af købmand S. Jacobs optegnelsesbog

1817-1820

D. 29. april 1817 fallerede major Peter Wasserfall. —

D. 29. bogholder på Møbel-assuran- cén Peter Mariboe. —

D. 29. blev der foretaget beslaglæg- gelse hos Halle & Ree for en sum af 1800 pund sterling. —

D. 7. april ankom kinafareren under kaptajn Duntzfelt, som er den anden ki- nafarer for egen regning; han gjorde rej- sen hen og tilbage på 12 måneder. —

Onsdag d. 25. juni udbrød et stort op- rør blandt de såkaldte Børnehusfanger, som kunne være blevet meget farligt for

byen. De havde allerede i nogle dage vist et meget uroligt gemyt og pønset på at bryde ud, i hvilken anledning de havde lagt den plan, først at befri sig selv og derpå Stokhus- og Domhusfangerne og derefter at stikke byen i brand på alle fire hjørner og under den almindelige forvirring slippe ud af byen. Da kom- missionen, under hvis opsyn anstalten står, den selvsamme dag netop var for- samlet, og en af de sammensvorne blev kaldt ned til den, så frygtede de andre, at deres forehavende var forrådt, og hastede derfor med udførelsen deraf,

skønt de havde besluttet først at lade det bryde ud om natten, da alle byens porte, som sædvanligt i dyrehavstiden, stod åbne, og deres anslag altså bedre kunne lykkes.

For af forhindre fangerne, der nu havde forsamlet sig nede i gården, i at sætte sig i frihed, blev kanoner hentet fra Laboratoriet, og afdelinger af soldater sendtes fra alle regimenterne, ligesom også borgervæbningen forsamlede sig for at være på rede hånd, hvis det skulle blive nødvendigt. Hans Majestæt, som straks havde fået underretning om det udbrudte oprør, kom også ind fra sit sommerpalads Frederiksberg og begav sig hen til Børnehuset, som han først forlod, da alting var bragt til rolighed.

Fangerne blev under bedækning af soldater med opspændt hane og omgivet af dragoner i små afdelinger bragt til Søkvæsthuset, hvor de, der på livstid var dømt til at forblive i tvangshuset, blev to og to bundet sammen ved armene, ryg mod ryg; de øvrige derimod, der kun for en vis tid var dømt til arbejde og forbedring, måtte lægge sig ned i gården ved Kvæsthuset, hvor de alle sammen, omtrent 320 i tallet, forblev fra onsdag kl. 8 om aftenen indtil lørdag morgen, da de på både blev ført over til Gammelholm, for dér indtil videre at holdes i forvaring.

Formanden for det hele komplot, ved navn Christian Vovehals, en karl mellem 28 og 30 år, som allerede tidligere adskillige gange var blevet kagstrøget og brændemærket, blev pisket, halshugget, hovedet sat på stage og kroppen lagt på stejle. Således endte da dette så farlige oprør, som egentlig var en fornyelse af et lignende, der udbrød den 31. juli 1815 på Hans Majestæts kroningsdag, men

som ligeledes lykkeligt var blevet dæmpet. —

D. 9. september fallerede Isaac Moses Cohn; man siger, hans gæld er 300.000 rdl. Samme dag fallerede købmand Nathan Spiro, fordi han har kautioneret for I. M. Cohn for en sum af 40.000 rdl. —

D. 11. september blev krigsråd Gleiss arresteret i Slutteriet. —

Rygtet går, at krigsråd Gleiss, som er fuldmægtig ved klasselotteriet, og som den 11. september blev arresteret, skal have tilstået, at han i 3 år skal have søgt at udskyde numrene og gevinsterne ved lotteriets trækning og derved tilsneget sig store gevinster.

Oktober. Man siger, at der i det Vestindiske Kompagni skal mangle 200.000 pund kaffe. —

Man siger, at der i den Kongelige Enkekasse skal mangle penge. —

Man siger, at krigsråd Gleiss har gjort en falsk prioritet på en mand på Vesterbro, der hedder Petersen, på 20.000 rdl. —

Den 3. oktober blev halshugget 7, dels Rasphusfangerne og dels Børnehusfangerne. —

D. 9. oktober. Man siger, at Toldkammeret lod nedsætte en kommission for at undersøge visse uordener, der har indsneget sig på Toldboden ved ud- og indklareringen. —

D. 9. oktober. Man siger, at nogle visitører og kontrollører er blevet arresteret; og at på visse toldsteder i portene er ansat andre kontrollører. —

D. 3. november fallerede grosserer Daniel Vogel. —

I november måned fallerede grosserer Christian Hansen. —

I november måned døde grosserer og

etatsråd Saaby. Man siger, at hans efterladenskab beløber sig til 5 á 600.000 rdl. (...)

I juni måned 1820 fallerede Rybergs Handelshus. —

I juli måned 1820 fallerede Moses S. Trier. —

D. 9. juli 1829 har J. W. Top druknet sig i kanalen, som er i Frederiksberg Have, og døde. —

D. 17. juli 1820 fallerede Jean de Coninck. —

»Hvad står rigsdaleren i i dag?« Scene fra Børsen i København omkring 1813.

ST. ST. BLICHER
Hjemve

1814

Kær est du, fødeland, sødt er dit navn,
til dig står dine sønners stærke længsel,
med lønlig magt vi drages til din favn,
hvert andet land mod dig er kun et fængsel.

Kun dér er våren i sin fulde pragt,
kun dér i al sin ynde somren smiler,
og skøn er selve vintrens hvide dragt,
når den på vore barndomsegne hviler.

Ja, skøn er fjeldet med sin top af is,
skøn er den dal, som fossens bølge væder,
den gule ørken er et paradys,
når den har skuet barnets første glæder.

Min fødestavn er lyngens brune land,
min barndoms sol har smilt på mørken hede,
min spæde fod har trådt det gule sand,
blandt sorte høje bor min ungdoms glæde.

Skøn er for mig den blomsterløse vang,
min brune hede er en edens have:
Dér hvile også mine ben engang
blandt mine fædres lyngbegro'de grave.

N. F. S. GRUNDTVIG

Danmarks trøst

1820

Langt højere bjerge så vide på jord
man har, end hvor bjerg kun er bakke;
men gerne med slette og grønhøj i nord
vi dannemænd tage til takke;
vi er ikke skabte til højhed og blæst,
ved jorden at blive, det tjener os bedst!

Langt kønnere egne, vil gerne vi tro,
kan fremmede udenlands finde;
men dansken har hjemme, hvor bøgene gro
ved strand med den fagre kærminde,
og dejligst vi finde, ved vugge og grav,
den blomstrende mark i det bølgende hav.

Lang større bedrifter for ære og sold
måske så man udlænding øve;
omsonst dog ej dannemænd førte i skjold
med hjerterne løve ved løve;
lad ørne kun rives om jorderigs bold!
vi bytte ej banner, vi skifte ej skjold.

Langt klogere folk er der sagtens om land
end her mellem bælte og sunde;
til husbehov vi dog har vid og forstand,
vi vil os til guder ej grunde;
og brænder kun hjertet for sandhed og ret,
skål tiden nok vise: vi tænkte ej slet.

Langt højere, ædlere, finere sprog
skal findes på fremmedes tunge;
om højhed og dejlighed dannemænd dog
med sandhed kan tale og sjunge;
og træffer vort modersmål ej på et hår,
det smelter dog mere, end fremmedes slår.

Langt mere af malmen så hvid og så rød
fik andre i bjerg og i bytte;
hos dansken dog findes det daglige brød
ej mindre i fattigmands hytte;
og da har i rigdom vi drevet det vidt,
når få har for meget, og færre for lidt.

B. S. INGEMANN

Af: Valdemar Sejr

1826

Romanens hovedperson, Valdemar Sejr, er splittet mellem to kvinder, — den fromme og ydmyge Dronning Dagmar og den skønne, men dæmoniske Berengaria, som han gifter sig med efter Dagmars død.

Berengaria vækker alt det negative i kongen så som selvtilstrækkelighed, magtbegær og hævnthørst, idet han tror, at han alene kan sikre nationen.

Da lød pludselig det skrig i lejren: »Fjenden! Fjenden!« Og i det øjeblik var der en sådan forvirring og uorden i hele lejren, at det ikke var muligt for høvdingene at samle deres mandskab. Kongen greb sine våben og fo'r ud af sit telt. Det var en mørk og stormfuld nat. Faklerne blæste ud. Krigerne løb frem og tilbage. Fra fem forskellige sider i lejren lød der rædselsskrig og våbenbrag, og fra alle fem kanter styrtede fjenderne frem med vilde hylende angrebsskrig. Kongen svang sig på sin gang med grev Albert og grev Otto. Han anstrengte sig forgæves for at bringe orden i hæren. Når fjenden dreves tilbage på én side, trængte han frem fra fire andre, og mørket gjorde al ordentlig modstand umulig.

Udmattet af den spildte anstrengelse standsede kongen til sidst sin gang og så fortvivlet mod den mørke himmel. »Forbarmende Gud!« råbte han, »forlader du mig i denne ulykkesnat!«

»Endnu er der frelse og forbarmelse

Men gennem nederlag og ydmygelse overvinder han denne egoisme i sig selv og får derved genoprettet sit forhold til det religiøse, til Gud, — som det eneste bæredygtige grundlag for hans kongemagt og landets lykke.

Romanuddraget viser kongen i en situation *før* denne erkendelse.

foroven, når I omvender eder, forblindede konge!« lød i det samme en velbekendt, kraftig røst i hans øren. Det var bisp Peder, der holdt på en sort hingst ved hans side med en brændende fakkellod i sin hånd. De snehvide hår fløj om hans blottede hoved; hans blege åsyn var stærkt oplyst af fakkelskinnet, og der brændte en ild i hans øjne, som næsten forfærdede kongen.

»Herren står de hoffærdige imod,« sagde bispen med hul stemme og svang den gnistrende fakkellod, »kun de ydmyge giver han nåde. Ydmyg eder, herre, for Kongernes Konge! Sværg ham bod og bedring! Lov mig helligt, at I aldrig mere vil høre på den stolte Berengarias råd eller plage folket over dets evne! Giv den hellige Nicolaus' kirkeskat tilbage, som I med vanhellig hånd har frataget helligdommen som en formastelig kirkeraner!«

»Død og fordømmelse! Hvad vover I at sige mig, afsindige!« udbrød kongen forbitret og hævede i sin harme sværdet

mod bispens blege åsyn og hvide hoved.

»For Gud i himlens skyld! Tæm eders vrede, herre konge!« råbte nu ærkebisp Andreas og red i sin ærkebispedige ornat ind mellem kongen og bisp Peder. »Læg ikke hånd på en from Herrens tjener, fordi han siger eder sandheden! Også jeg må sige det; Herren har taget sin hånd fra eder for eders synders skyld, og lover I ikke bod i denne stund, må vi visselig alle forgå.«

»Guds død! er de da alle besatte!« mumlede kongen. »Nu vel, ærværdige herre!« sagde han højt og fattede sig, »jeg lover bod og omvendelse, hvis det endelig så må være; men her er ikke lang tid til pønitense (anger).«

»Byd hæren knæle og bede! Den stund er ikke spildt, hvori vi ruster os med de himmelske våben.«

»Jeg får vel tro jer, I fromme herrer!« sagde kongen, og så snart hæren nu var samlet, lod han den roligt opstille i slagorden uden for lejren, og — uden at bekymre sig om fjendens udæskende hån-

skrig og stærke fremrykken med deres umådelige, stedse voksende vrimmel — bød han hæren knæle og istemme den sædvanligeottesang.

Kongen selv steg af sin hest og knælede med ærkebisp og bisp Peder i spidsen for hæren. De dybe salmetoner rungede mægtigt og højtideligt mod den rødmende morgenhimmel, og hedningehærens vilde, hylende skrig forstummede.

I det samme stod solen op.

»Nu, i Guds og alle helliges navn, frem!« råbte kongen og svang sig på sin hvide, pansrede stridshingst; og nu begyndte det store, mærkelige *Volmar*-slag, som for en stor del afgjorde Estlands skæbne.

Efter Valdemar kan slaget med rette bære dette navn, skønt det ikke stod ved staden Volmar, som nogle har ment. Ikke langt fra Lyndanisse og det senere byggede Reval betegner endnu de mange høje bag det store såkaldte Strandbjerg den mærkelige valplads.

Hedningernes styrke var overlegen, og

Indtil for få år siden lærte skolebørnene om 'Dannebrog, der faldt fra himlen ned'. Ingemann bidrog med sine historiske romaner, som han begyndte at udsende i 1824, i høj grad til dette arvegods. Utallige udgaver har set dagens lys, senest i 1982, — hvoraf flere rummede anskuelige og dramatiske billeder som disse fra 1912-udgaven af Sigurd Olrik.

den gamle Westhard anførte dem med udmærket klogskab og sindighed. Hvor den røde hane blinkede på hans strids-hue, måtte de danske ofte vige; men da kongen mærkede det, rykkede han selv med hærens hovedstyrke mod dette punkt, medens grev Albert kastede de tapre russiske hjælpetropper tilbage, og grev Otto med de lette ryttere havde fuldt op at skaffe med at holde den unge dristige Kyriawan stangen.

Kampen fortsattes med stor tapperhed og udholdenhed fra begge sider til over middag; men nu begyndte de danske at udmattes. Fjenden derimod forstærkede sig stadig med friske krigere, og deres mængde var så stor, at hvor mange der end faldt, syntes de dog stedse talrigere. Nu indtraf der en begivenhed, som syntes ganske at skulle bringe sejren på hedningernes side. Den kække Kyriawan havde set, at hvor hærens hovedbanner vajede, stred de danske med den største orden og sikkerhed. På banneret var af dronning Dagsmars fromme hånd kongens våben, de tre sølvblå løver og de fire og tyve gyldne hjerter, afbildet; det var plantet på en høj, hvorfra det kunne ses af hele hæren. Nærmest ved det stred grev Otto blandt jyderne og de raske frisere med Svend Starke og Broder Gamling i spidsen. Ved en snild vending lykkedes det Kyriawan at lokke den hidsige Otto og de to frisiske kæmper med deres ryttere bort fra højen; og medens Kyriawan lod sine ester flygte for dem, fo'r han selv med en lille udvalgt flok ryttere op på højen fra den modsatte side og erobrede banneret med en utrolig hurtighed og raskhed.

Da de danske nu ikke længere så det store kongelige banner vaje, blev de som lynslagne af forfærdelse, og der opstod en sådan forvirring i hæren, at selv kon-

gen og grev Albert tabte håbet og anså slaget allerede for tabt.

Men nu råbte bisp Peder med høj røst: »Se mod himlen, kristne! Og forsag ikke! Ser I tegnet fra oven!«

Krigerne standsede og så op mod himlen, og i stormen hvirvlede et stort rødt banner med et hvidt kors over deres hoveder.

»Jo højere det løftes, jo nærmere sejren!« lød, som gennem en uhyre råber, en stærk og mægtig røst, som ingen mærkede hvorfra kom, men som mange troede kom fra himlen.

»Se! Det er vor himmelske konges banner,« råbte bisp Peder. »Kun ved det kan vi sejre; men falder det i fjendehånd, må vi visselig forgå.«

»Et under! Et under!« råbte alle forbavset, medens banneret fløj højt over deres hoveder og bares af stormen hen mod hedningernes hær, uden at nogen kunne nå det og gribe det.

»Frem, frem!« råbte bispen, »red det himmelske banner!« Og med en iver og kraft, som kun et guddommeligt under syntes at kunne indgive, styrkede de opflammede krigere fremad.

Idet banneret således hvirvlede hen over begge hære, stod Absalon Bælg og Carl af Rise afvæbnede på en høj, der var omringet af estniske fodfolk, og hvor de blandt en hob andre kristne fanger blev bevogtet, for straks efter slaget og sejren at ofres til afguderne. De var begge modfaldne. Absalon Bælg forbandede Carls tåbelige mod, som var skyld i deres ulykke; men Carl hørte det ikke — han knælede og bad. Han og Absalon Bælg var de eneste af fangerne, som ikke var bundet; thi den kække Kyriawan havde af agtelse for deres tapperhed ladet dem befri fra båndene den sidste dag, de kunne vente at leve.

Da Carl nu med inderlig bøn for kongen og sine landsmænd opløftede sine øjne mod himlen, så han det glinsende korsbanner over sit hoved. »Tegnet! Tegnet, frelse fra himlen!« råbte han som afsindig af glæde og sprang op. Banneret dalede på toppen af højen; han greb det og svingede det begejstret over sit hoved.

Solen skinnede på det hvide kors, og Carl af Rises høje skikkelse var kendelig for alle danske på den himmelblå, glinsende rustning. Hjelmen var faldet af hans hoved; hans lange gule lokker flagrede i stormen om hans skuldre, og som han stod således, lignede han engelen Mikael's billede, som han undertiden forestilles med sejrbanneret i hånden og med de nedstyrtende dæmoner under sine fødder.

Ved højens fod var kamp og tummel. »Se! se!« råbte bisp Peder, »det himmelske banner er i kristne hænder midt blandt fjender.« Med Svens Starke og Broder Gamling ved siden huggede grev Otto allerede ind på de estniske fodfolk, som bevogtede højen, og inden disse kunne forhindre deres fangers dristige foretagende, lå de knuste under hestehoven, og de danske ryttere omringede højen.

Imidlertid stod ærkebisp Andreas, omringet af sine bisper og klerke, på toppen af det såkaldte Strandbjerg, hvor en mængde blider og store krigsmaskiner var opstillet; derfra kunne han overse begge hæres bevægelser, og derfra sendte han ofte kongen vigtige råd og vink under slaget. Med inderlig bevægelse så han den store fare, hvori han med sit fromme og velmente råd, som den ivrigste havde opmuntret til dette korstog, havde styrtet kongen og sine landsmænd. Da han så Kyriawan borttage det

kongelige banner, sendte han ufortøvet et ilbud til kongen med et vigtigt budskab og lod straks alle krigsmaskiner sætte i bevægelse; men blidernes kraft var for svag til at nå fjenden, som nu endogså havde afskåret ham fra al forbindelse med kongen og hæren. Han så fjendens store overmagt og bad knælende, med brændende andagt og hede tårer, idet han opløftede sine hænder mod himlen.

Længe lå han i denne stilling, og nu hørte han det glade udråb blandt sine klerke: »De danske sejrer — fjenden viger!«

Han priste Gud og blev ved at bede; men da han til sidst af mathed lod de oprakte hænder synke, hørte han klerkene råbe: »Ve! De danske viger.« Da blev den gamle Andreas pludselig helt underlig til mode; han erindrede sig, hvorledes Moses ved sin mægtige bøn havde bedt sejren ned fra himlen. »Store forbarmende Gud!« udbrød han, »ville du høre mine brændende bønner og give dine kæmper sejr for dit navns æres skyld, da måtte jeg vel anråbe dig til mit sidste åndedrag.« Og han udstrakte atter de bævende hænder mod himlen.

»Fjenden flygter, kongen sejrer!« råbte nu bisperne og klerkene forbavset; og da samme besynderlige sammentræf endnu én gang indtraf og de danske veg, idet den udmattede ærkebisp atter lod armene synke, da ilede bisperne og klerkene til og understøttede knælende den fromme ærkebisp's hænder. Således vedblev de nu at understøtte ham i bøn og påkaldelse, så længe slaget stod, til endelig ved solens nedgang den hele estniske hær tog flugten over de mange tusinde lig og forfulgtes med sejrsråb af de danske.

»Lovet være den Almægtige!« sagde

ærkebispens og ville rejse sig, men sank bleg og udmattet tilbage i bispens og klerkenes arme. Dog, da nu kongen og alle hærførerne med glade sejrsmål forsamlede sig om ham, rejste han sig atter med styrke og begyndte et højtideligt *Te Deum* (lovsang), som kongen og hele hæren med glæde og andagt istemte, medens Carl af Rise svang den vidunderlige korsfane over kongens hoved.

Den besynderlige begivenhed med denne korsfane, der siden, under det berømte navn Dannebrog, bevaredes som en helligdom i Slesvigs domkirke, for-

klaredes vel af nogle på en naturlig måde, og fanen ansås siden af mange for et af paven hidsendt cruciat (indviet kirkebanner); men sagnet om dens nedfalden fra himlen bevaredes dog hos folket til de seneste tider og gav dette nationalpalladium (værn) en sådan ærværdighed og hellighed hos folket, at det hvide kors i den røde grund igennem århundreder betegnede de danske søkrigere vejen til ros og magt og blev i Dannebrogssordenen et hæderstegn for fædrelandets fortjente mænd, med den betydningsfulde indskrift: Gud og kongen.

Det dramatiske Volmarslag. Tegning af Thormod Kidde, 1966.

Af Folkebogen: Historien om en fattig bondedatter

1819

Historien om en fattig bondedatter ved navn *Griselde* fra en lille by i Valland, som hr. markgreve Volter tog til ægte, og hvorledes hun måtte udstå mange store og hårde fristelser, hvilke hun dog alle med største tålmodighed overvandt.

Til læseren

Eftersom der er skrevet så mangfoldige historier om kvindfolk, hvor man finder mange mærkværdige ting, som kvindfolk med stor mildhed og visdom har begået, så synes det for mig at være nyttigt, at man ikke glemmer den tålmodige *Griselde*, af hvis historie mange andre kvinder kan tage god lærdom. Hendes historie skrev Franciscus Petrarcha, dog ikke som den første, men han tog den fra Boccaccios bøger og oversatte den til latin. Siden er den uddraget af latinen og oversat til tysk. Men jeg, ubenævnte, fik i sinde at oversætte den fra det tyske til dansk. Årsagen var, at det er muligt, at sådanne stykker, som denne historie indeholder, endnu kan tjene andre gode kvinder til et godt eksempel, til god trøst og til nyttig lærdom.

Hr. Volter rider ud til sin brud, men ingen ved, hvem bruden er.

Ikke langt fra paladset var der en lille by, hvor der kun boede fattige folk. I blandt dem var en mand ved navn Janiculus, den allerfattigste; han havde en datter, som hed *Griselde*. Hun var ganske dejligt skabt på legemet; hun var fager og tugtig af hjertet, af sæder og dyder, så at ingen jomfru kunne overgå hende. Hun var med ringe næring opfødt i stor armod, uskyldig i al vellyst og vidste af ingen gode dage at sige. Men i hendes jomfruelige hjerte var hun man-

dig nok. Hun underholdt sin fattige, gamle fader således: Om dagen gik hun i marken og vogtede sin faders får; men hun havde sin rok og teen hos sig, som hun fordrev tiden med. Om aftenen samlede hun urter og andet, som hun kunne få, og bar dem hjem til sin fader. Hun lå om natten på en hård seng, så at alt det, som hører til et godt og lydigt barn, det gjorde hun altsammen til fulde hos sin fattige gamle fader. Når hr. Volter red ud for at fornøje sig, da så han altid venligt og kærligt til denne jomfru, ikke med usømmelige tanker og begær, men for at lære at kende hendes sæder, tugt og legemets dejlige skabning og hendes høviske levemåde, som han ej så almindeligt kunne finde hos andre jomfruer. Han fik derfor i sinde, eftersom han nu skulle tage sig en brud, at han ville tage hende og ingen anden i verden.

Nu lakkede det mod tiden, at brylluppet skulle stå, og ingen vidste, når bruden skulle komme, eller hvem hun var. Hver mand forundrede sig derover. Men hr. Volter lod imidlertid gøre en guldkrone, ringe, kostbare bæltter og prægtige klæder med andet mere, som en mægtig brud burde have, — alt efter den vækst, *Griselde* havde. Da nu den foreskrevne og fastsatte dag var kommet, på hvilken brylluppet skulle stå, og ingen hørte eller vidste noget som helst om bruden, så forundrede folkene sig endnu

Historie
om
en fattig Bondedatter,
Navnlig
Griselde,
fra
en liden Bye i Balland,
som
Herr Marggrev Volter
tog til Egte,
og
hvorledes hun af ham maatte udstaae
mange store og haarde Fristelser,
hvilke hun dog alle
med største Taalmaadighed
overbandt.

Daderslev, 1819.

mere. Alting var prægtigt beredt, både hus og bord, med dyrbare klenodier. Herren beredte sig på at ride ud mod sin brud med en stor skare af riddere, sven- de, fruer og jomfruer. Men Griselde var ganske uvidende om det, der skulle ve- derfares hende. Hun pyntede sin faders hus, det bedste hun kunne, og bad om lov af faderen, om hun med de andre piger måtte gå ud for at se sin herres brud komme. Da hun just var gået ud til en kilde langt fra huset efter en spand vand og ilede hastigt hjem igen, da kom hr. Volter ridende og mødte hende med sine bryllupsfolk. Han nævnte hende ved hendes navn og sagde: »Griselde! hvor er din fader?« Hun svarede ham ærbart og med største ydmyghed: »Min fader er hjemme i huset.« Hr. Volter sagde: »Sig ham, at han skal komme ud til mig.« Da han kom ud, tog hr. Volter ham ved hånden og drog ham lidt bort fra folket, talte hemmeligt med ham og sagde: »Janiculus! Jeg har dig kær; jeg ved også, at du elsker mig som en af mine tro undersåtter. Jeg ved vel, at det, der behager mig, det er også din vilje. Dog vil jeg, skønt jeg er din herre, spør- ge dig: Dersom jeg nu ville tage din dat- ter til min ægtehustru, ville du da have mig til din datters mand?« Den fattige gamle mand blev derover så forskræk- ket, at han i lang tid ikke kunne svare, men til sidst svarede han med største ær- bødighed, frygt og rædsel, sigende: »Her- re! Aldrig vil jeg andet, end hvad du vil, og som behager dig, thi du er min øvrig- hed og nådigste herre.« Hr. Volter sag- de: »Da vil jeg gå ind i huset og i din nærværelse høre din datters ord.«

Derpå gik de begge alene ind i huset, hvorover folkene faldt i stor forundring. De fandt den fattige jomfru derinde; hun gik og pyntede huset, det bedste hun

kunne efter fattig lejlighed; hun forfær- dedes over sådanne gæsters besøg. Hr. Volter talte til hende og sagde: »Gris- elde! Det behager din fader og mig, at du skal blive min ægtehustru; jeg håber og tror, at det også vel skal behage dig. Men ét vil jeg spørge dig om: Dersom det sker, (og det sker vel snarligt,) vil du da med fri vilje give mig dit samtykke og gøre din vilje ganske og aldeles lige med min vilje, så at du ikke nogen tid vil sige nej til det, jeg vil have frem, og at du ikke vil knurre over det eller give mig stolte ord igen, men lade mig selv råde, som det sig bør?« Til denne underlige og fremmede tale svarede hun blufærdigt og sagde: »Min nådigste herre! Jeg føler mig ganske uværdig til sådan ære. Men er det din vilje, og lykken vil forsørge mig, da vil jeg ikke alene aldrig tale, men endog aldrig tænke det, som skal være dig imod. Aldrig skal du begære nogen ting af mig, som skal være for svært for mig, om du end også ville bede mig gå i døden.« Hr. Volter svarede: »Det er nok sagt.«
(...)

Griselde føder en datter, og hr. Volter frister hende

Kort tid derefter blev Griselde frugt- sommelig, hvorover folkene blev glade og ønskede at leve den tid, at barnet skulle fødes. Gud gav hende en skøn datter. (Men hun ville hellere have haft en søn). Derover blev hr. Volter, hendes mand, såvel som alle folk i landet, meget glade. Men da faderen hørte barnet græ- de, kom ham en underlig ting i sinde. Om det var priseligt eller ej, ved jeg ik- ke; men jeg lader de vise dømme derom, især fordi han så, at hans hustru havde ham så kær og var dydig og tro i alle måder.

Hans yderste ønske var at friste hende. Han gik alene til hende i kammeret og lod, som han var vred. Han talte meget alvorligt til hende og sagde: »Griselde! Du ved vel, hvorledes du er kommet i mit hus, og jeg tror ikke, at du har glemt din forrige fattigdom, i hvilken du er opdraget, skønt du nu er kommet til så stor ære og værdighed. Du er mig selv meget kær; men mine ædlinge har dig ikke kær, da du begynder at få børn; thi det kunne ske, at du blev arving til landet. De er fortrydelige over, at de skal undergive sig en fattig bondedatter. Da jeg altid har haft god fred og enighed med mine undersåtter, så kan jeg ikke følge min vilje med dette barn, men jeg må følge mit folks vilje og udføre det, der vil blive mig så svært, at ingen ting har været mig sværere. Dog vil jeg ikke gøre det uden dit vidende, men jeg vil, at du skal give dit samtykke dertil med tålmodighed, og uden at knurre, som du lovede mig.« Da Griselde hørte det, svarede hun hr. Volter med største tålmodighed, (ej rørt til suk, gråd eller nogen forandring) og sagde: »Du er min herre, dette er din datter, vi tilhører dig; derfor gør af dit eget, hvad du vil; aldrig vil jeg fortryde; hvad du finder rigtigt. Jeg begærer intet, og derfor frygter jeg ikke at miste noget; men dig alene har jeg fæstet hårdt til mit hjerte; aldrig skal du nu eller nogen tid kunne udslukkes deri, og ingen ting, som er dig behagelig, skal være mig for tungt at samtykke eller at efterleve.«

Over dette svar blev hr. Volter meget glad, skønt han ikke lod sig mærke med det; han lod, som han var ganske sorryfuld, og gik derpå ud fra hende. Nogen tid derefter sendte han sin tjener til hende, hvem han ganske vel havde tillid til; han underviste ham om sin vilje, både

med Griselde og barnet. Dette bud kom til Griselde om natten og sagde: »Min nådigste frue! Jeg beder dig, at du ikke tager mig det ilde op, at jeg udretter det, som jeg er tvunget til at gøre, skønt det er mig imod. Du kan på grund af din store visdom vel indse, at herrebud er højt. Min herre har befalet mig, at jeg straks skal tage barnet fra dig.« Da han havde sagt det, stod han stille og lod som om han havde befaling til at ombringe barnet. Det sluttede Griselde allerede af herrens egne ord og nu langt mere, da buddet kom efter barnet om natten. Alligevel kunne man ikke se hende sukke eller græde over det, eller i nogen måde at være bedrøvet. Det havde vel været meget hårdt for en amme, langt mere for en naturlig moder. Hun kyssede barnet på munden og gjorde det hellige korsets tegn på dets bryst og ansigt; derpå gav hun det til buddet og sagde: »Min kære, gå nu bort og gør det, min herre har befalet dig. Dog ønsker jeg en ting af dig, at du gør det således, at de vilde dyr og fugle ikke skal fortære det arme spæde barn, om du synes, det ikke er min herre imod.«

(...)

(På samme måde mister hun sit andet barn, en dreng).

Men hr. Volter ville endnu ikke overgive sin hårdhed, men tænkte på, hvorledes han videre kunne friste sin hustru. Han gik derfor til hende og sagde: »Griselde! Jeg har nu haft vellyst nok med dig i ægteskab, og jeg har mærket på alle dine sæder, at du langt overgår din slags og herkomst. Men det sømmer sig ikke for mig at blive i ægteskab med en agermands datter. Mine gode mænd tvinger mig, og således har også vor hellige fader (paven) givet mig tilladelse til at tage en

anden hustru og at skilles ved dig. Forbliv nu tapper og vig pladsen for hende, så hun kan antage din stat, ære, magt og værdighed; tag du derimod den brude-skat, som du førte med hertil, og forføj dig med den til din faders hus.«

Griseldes svar på sin forstødelse

Den tålmodige Griselde svarede sin herre og sagde: »Herre! Jeg har altid vidst, at der var ingen lighed mellem min ydmyghed og din mægtighed; jeg har heller ikke agtet mig for værdig at være din tjenestekvinde end sige din hustru, hvortil du har gjort mig. Derfor takker jeg og kan aldrig nok takke Gud og dig, at jeg så længe i dit hus har været holdt i stor ære og værdighed, mere end jeg nogen sinde kunne fortjene. Jeg er nu også beredt til at gå til min faders hus igen, og skal der kaldes en fattig enke, så længe jeg lever. Du beder mig tage den brude-skat med mig, som jeg førte til dig; hvad det er, véd jeg vel. Jeg har ikke glemt, at jeg uden for min faders dør blev afført mine gamle pjalter og iført dine prægtige klæder og derpå med ære ført til dit palads. Jeg har altså ingen andre gaver end troskab og et nøgent legeme. Derfor vil jeg nu afføre mig denne kjole og tage mine gamle klæder på. De andre klæder og klenodier, som jeg har brugt og haft til tjeneste, findes i kammeret. Jeg gik nøgen fra min faders hus, jeg vil også gå nøgen derhen igen. Men jeg finder det dog usømmeligt, at det liv, der har født dine børn til verden, skal blottes helt og ses af hver mand. Derfor beder jeg, at du for den jomfrudom, jeg førte til dig, men ikke kan føre tilbage, vil unde mig at beholde en bar særk på, med hvilken jeg kan skjule mit legeme.«

(...)

Hr. Volters og Griseldes samtale om den nye brud

Da gæsterne var sat til bords, brugte hr. Volter sin skæmt i alle gæsternes nær-værelse og sagde med høj røst: »Nu, Griselde! Sig mig i sandhed, hvad synes du om denne min brud? Er hun ikke et dejligt menneske?« »Ja, herre!« svarede Griselde, »en yndigere skabning kunne du aldrig i verden nogensteds have fundet. Uden tvivl skal du leve lyk-saligt med hende og aldrig fortryde, at du fik hende. Gud er vidne på, at jeg mener og ønsker sådant oprigtigt af hjer-tet. Men én ting vil jeg begære af dig, nemlig: at du ikke straffer hende så hårdt som du har straffet mig, din første hu-stru; thi eftersom hun er ung og meget kræscent opdraget, så synes det mig, at hun ikke så vel skal kunne tåle det.«

Griselde er og bliver den rette hustru og får sine børn igen

Da hr. Volter nu så sin hustrus ufor-anderlige bestandighed, som han på så mange måder uskyldigt havde fristet, så blev han grebet af medynk og kunne ikke længere se på hendes modgang. Han sagde til hende: »Nu er jeg vis på, at ingen mand i verden har fristet sin hustru så meget og fundet så stor en fromhed og tålmodighed hos nogen kvinde, som jeg har fundet hos dig.« Derpå tog han hende venligt i sin favn, med usigelig mange høflige ord og gebærder; her-over blev Griselde ganske forbavset og forfærdet, ligesom en der vågner op af en skrækkelig drøm. Hr. Volter sagde til hende: »Griselde! Du er alene min kære hustru; aldrig har jeg haft og aldrig vil jeg have nogen anden. Denne frøken, som du anser for min brud, det er din datter, og denne unge herre, hendes bro-

der, er din søn. Al det, jeg har taget fra dig, søn og datter, gods, klenodier, ære og magt, det giver jeg dig nu altsammen igen. Ingen skal med sandhed kunne sige andet, end hvad jeg har gjort, det har jeg alene gjort i den mening, at jeg ville prøve og erfare din bestandighed. Jeg har ikke ladt dine børn dræbe, men jeg har ladt dem forvare vel og opdrage hæderligt.« Da den gode Griselde og hendes børn hørte dette, blev de i den grad så grebet af fryd og glæde, at de i lang tid ikke kunne tale. Derefter omfavnede Griselde sine børn og de hende igen med største kærlighed, med klappen og kys og utallige kærlige ord, så at alle fruer og jomfruer, som var til stede ved denne højtid, blev bevæget til medlidenhed med dem. Næppe var der et menneske iblandt dem alle, som kunne holde sig,

at tårerne ikke randt ned af øjnene for ubeskrivelig hjertensglæde. Nu blev Griselde igen vist i sin stat og iført alle sine prægtige klæder og klenodier. Derpå blev denne dag fordrevet i så stor glæde, at intet menneske tidligere vidste af sådan en glad dag at sige.

Hr. Volter levede derefter med sin hustru og børn i mange år i gudfrygtighed og største kærlighed. Nu tog hr. Volter også sin fattige, gamle svigerfader, Janiculus, til sig. Han holdt ham nu i stor ære og værdighed. Hans datter gav han snart til en fornem fyrste, men sønnen blev arving til landet efter faderens død. Han levede også i mange år og regerede landet ganske vel med stor visdom og retfærdighed.

'Historien om Griselde' kunne købes på markedspladser og gader hos visekællingen, der gav prøver på varerne. Anderledes forholdt det sig med 'Den lille Karen', som det bedre borgerskab bestilte og købte i den etablerede boghandel.

TH. GYLLEMBOURG

Den lille Karen

1834

En formuende og anset embedsmand i en af Sjællands købstæder sad engang for flere år siden med sin familie i sin smukke og rummelige stue. Det var en dejlig efterårsaften. Stjernerne skinnede på himlen, og månen tittede ind ad vinduerne, som om den med kvindelig nysgerrighed ville betragte de skønne festlige klæder, det skinnende hvide atlask, blonder og bånd, som lå udbredt rundt om i værelset, især på det store bord midt i stuen, hvor fru en i huset med sine to døtre sad og arbejdede ved skinnede af lys og lamper, mens herren sad ved siden, ganske fordybet i de nylig ankomne aviser.

Men i en krog nær et vindue, sad den lille Karen ved sit eget bord og syede af alle kræfter. Den lille Karen var en datter af en nylig afdød, meget dannet og meget fattig mand, der efter mange skibbrud på livets hav havde beklædt et lille embede i denne by og levet ganske ensom med en aldrende søster og sin eneste datter, som han fra hendes tidligste barndom havde indviet til de venlige musen, der i al hans modgang havde udgjort hans trøst. Den gode tante, der var stærkt bevandret i alle huslige og kvindelige sysler, havde undervist den unge pige i disse, og den lykkelige fader fandt, at hans lille Karen forenede alt, hvad der kunne gøre et kvindeligt væsen elskværdigt og indtagende. Han glædede sig til, at konfirmationsdagen nærmede sig, da han offentlig skulle fremstille denne sin yndling for Gud og men-

nesker som en hidtil skjult, for verden ukendt skat. Han pønsede på, hvorledes han skulle gøre udvej til en anstændig dragt til hende ved denne højtidelige lejlighed, da døden pludselig endte hans forhåbninger og sorger. Den stakkels, næppe femtenårige Karen, såvel som hendes tante befandt sig nu i samme stilling som brandlidte eller skibbrudne, uden anden tilflugt end den, medlidenhed ville skænke dem. Tanten søgte en stilling som husholderske, mens Karen med lignende udsigter kom i huset hos en pårørende af hendes fader, den omtalte embedsmand, som vi vil kalde hr. A. Her skulle hun blive for det første og stå til konfirmation næste søndag med husets døtre, som hun var gået til præsten med.

Man sad nu og arbejdede på disse unge damers pynt; også Karen var beskæftiget dermed. Hun var glad over at sidde ubemærket i sin stille krog. Hun følte sig fremmed i denne omgivelser og forladt af hele verden. Hendes tanker sværmede med usigelig vemod tilbage i den forsvundne tid og vendte sig med ængstelse mod den kommende. Med et beklemt hjerte løftede hun sine øjne fra sit arbejde og så ud ad vinduet mod den stjernefulde himmel, da i det samme et klart stjernesked fór hen over den til hjertelig opmuntring for den bedrøvede pige, der syntes, at en god ånd havde tilhvisket hende trøst og håb ved dette tegn. I samme øjeblik kom en prægtig rejsevogn

med fire heste for rullende gennem gaden og holdt for porten. Husets damer fór op med heftige udråb: »Ak Herre Gud! Der er hr. von S. Skal vi nu være så ulykkelige at trækkes med det rædsomme uhyre!« — Herren i huset truede af sine døtre og løb ud for at modtage den så frygtelig bebudede gæst, og imidlertid sagde den yngste datter til den ganske forskrækkede Karen: »Det er en rig og fornem godsejer, som bor et par mil herfra.« — »Er han ond og grusom?« spurgte den uskyldige Karen. »Nej på ingen måde,« sagde frøken Louise og lo højt: »Man kan gerne sige, han er god, men det er en kedsommelig pedant og en afskyelig vanskabning!«

— Nu gik døren op, og hr. A indførte med mange buk og komplimenter en midaldrende mand af et sørgeligt udseende. Han var aldeles forvokset, skæv og krum og støttede sig ved en krykke. Damerne modtog ham med største mildhed og opmærksomhed. Han satte sig og talte med livlighed og en fin verdens-tone. Karen kunne ikke blive ked af at betragte hans besynderlige udseende. Hans dødblege ansigt, hans sygelig, lidende, skarpe træk og især hans store øjne, havde et sådant udtryk af noget ophøjet og ædelt, at hun følte sig ligesom vederkvæget ved hans nærværelse. Hun havde bemærket, at han ofte med opmærksomhed havde hæftet sine øjne på hende og sagte spurgt fru en i huset om, hvem hun var. Han indlod sig nu med damerne i en samtale om deres konfirmationsklæder og pynt, som de udfoldede og forklarede for ham. Med besværlighed rejste han sig omsider, nærmede sig Karen og spurgte beskedent: »De syr også på Deres pynt til næste søndag?« — »Nej,« svarede hun undseligt, »det er ikke min pynt.« — »Er De

res da færdig?« — Den stakkels pige tav forlegen. »Jeg skal vise Dem Karens stads,« råbte frøken Louise forlegen, idet hun løb ud af stuen og kom straks igen med en både i henseende til materie og form meget fattig og langt fra ny kjole. Frøkenen udbredte den leende og sagde: »Det er, som De ser, en sørgekjole, thi Karen har sorg for sin fader, men hvor bedrøvet hun end selv er, så ser kjolen dog endnu mere bedrøvet ud end hun.« Tårerne stod den stakkels Karen i øjnene; Hr. v. S så på hende uden at sige et ord og steg straks derpå i sin vogn og kørte hjem.

Dagen efter fik Karen det glædelige bud fra sin tante, at hun ganske uventet var blevet hentet til hr. v. S, der uden videre anbefaling havde antaget hende på højst fordelagtige vilkår til at bestyre sit hus, hvis pragt og behagelighed hun ikke nok kunne berømme. En stor sorg blev her ved lettet af den lille Karens hjerte, og en stor overraskelse ventede hende, thi dagen før konfirmationsdagen bragte en stafet fra København en stor kasse og et brev under hendes adresse. Brevet var uden underskrift og lød som følger:

»Fat mod, elskværdige pige! og tro ikke, at du er forladt og ene i verden. Tro hellere, at en god skytsånd følger dig og agter på hvert af dine skridt. I dennes navn skal du modtage medfølgende ringe gaver. Du kan bære dem uden at rødme.«

Med største forundring fandt man nu i kassen en hel påklædning, tydelig bestemt til næste dags højtid. Det var en højst elegant, smagfuld og og tillige beskeden sørgedragt. Den var besørget med stor omhu, ikke det mindste manglede derved. Alle var forundrede. Karen fandt en rigdom af trøst i disse linier; og

I 1790 giftede den 17-årige Thomasine Buntzen sig med den noget ældre forfatter P. A. Heiberg. Men da han i 1800 blev landsforvist (se s. 21), indgik hun et nyt ægteskab med en svensk friherre, Ehrensvärd Gyllembourg. Senere flyttede hun sammen med sønnen Johan Ludvig Heiberg og dennes hustru, Johanne Louise, og begyndte at skrive nogle smånoveller, 'hverdagshistorier'. De blev så populære, at hun hvert år kunne udsende et novellebind eller en roman, — men vel at mærke anonymt.

den tanke, at en god ånd virkelig beskyttende fulgte hende og så alt, hvad hun foretog sig, beskæftigede hendes fantasi, skønt hendes klare forstand vel indså, at det var en jordisk ven, som handlede her. Hun gættede endogså på hr. v. S, og da hun næste dag ved indtrædelsen i kirken så ham, hilste hun ham med undseelse og taknemmelighed.

Ubeskrivelig dejlig og elskelig stod den lille Karen på kirkegulvet i sin sorte dragt ved siden af de hvide, glinsende kusiner, som hun aldeles fordunklede. Ingen følte dette mere levende end den unge husarløjtnant H, en udmærket smuk og behagelig mand, der med sin moder var kommet fra København for at besøge hr. A's familie, som han stod i venskabelig forbindelse med. Denne unge mand fattede en virkelig lidenskab for den smukke Karen og viste så godt at give sine følelser tilkende, at han ganske vandt hendes uskyldige hjerte. For hende, som var ukendt med al forstillelse og koketteri, var den mand, hun elskede,

den sidste for hvem hun forstod at skjule sig. Dog under bestandig tvang ved deres omgivelser mistænksomme øjne var det kun i få og flygtige øjeblikke, at de turde nærme sig hinanden.

En dag fandt Karen i sit syskrin en seddel, som hun ikke begreb, hvorfra kom. Hun åbnede den, genkendte den samme hånd som i det anonyme brev, der fulgte den omtalte kasse, og læste følgende:

»Vogt dig, uskyldige Karen! Løjtnant H har i flere måneder været forlovet med din kusine, frøken Louise A. Ifølge sin moders ønske, men dog frivilligt har han indgået denne forbindelse.«

Den stakkels Karen blev som ramt af lynild. Løjtnant H og hans moder rejste bort dagen efter, uden at det var muligt for hende at få talt et ord med ham i enrum, men tusinde små omstændigheder, som hun nu først bemærkede, og frøken Louises egne ytringer overbeviste hende tilstrækkeligt om sandheden af den advarende skytsånds ord. Hendes ophold i

hr. A's familie blev nu dobbelt tungt for hende, og da der på samme tid tilbød sig en lejlighed til at forlade dette hus, greb hun denne med begærlighed og modtog en stilling hos en dame, der søgte en såkaldt 'jomfru', det vil sige en person, der foruden de arbejder og byrder, der pålægges en simpel tjenestepige, endnu har den langt tungere pligt, stedse at måtte opholde sig i sit herskabs selskab som en afleder for dets onde luner, en deltager og medhjælper i alle familiens sorger og besværligheder, uden dog at regnes som et medlem af den. En sådan stilling, som få mænd ville have kraft til at bære, blev nu den femtenårige Karens lod. Men der gives mennesker, især i det kvindelige køn, der, selv om skæbnen fører dem ud i den værste ørken, dog altid forstår at finde en grøn plet og opslår dér en lille hytte mod stormen, hvor enhver må bekende, *at der er godt at være*. Dette lykkelige talent besad Karen; hun var født med en særlig gave til at behage andre og trøste sig selv.

I det hus, hvor hun nu befandt sig, var en voksen datter, der besad forstand og hjerte nok til at skønne på Karens fortrin, og som ved sit venskab og sin omgang søgte at holde hende skadesløs for det tornefulde i hendes stilling. De to unge veninder vidste således at indrette det, at Karen fik lov til for det meste at opholde sig med sit arbejde i frøkenens værelse, og dér indrettede hun sig et hyggeligt og fredeligt hjem. Heller ikke var hun forladt af sin skytsånd (et navn, hvormed hun i sine tanker altid betegnede sin ubekendte ven). Fra tid til anden fandt hun i sine gemmer alle slags foræringer, såvel af nødvendige som behagelige ting og små breve, der roste hendes opførsel og trøstede hende med en lykkeligere fremtid, der ikke ville ude-

blive. Ivrigt forskede hun efter at erfare, hvorfra og på hvilken måde disse ting kom i hendes hænder. Hendes mistanke faldt på en gammel pige i huset, som ofte gav sig ærinde i hendes kammer, men dette spor forsvandt også uden at give nærmere oplysning.

Mere end et år var således forløbet, da der en dag var stort selskab i huset, og hun i dette med forbavelse mødte løjtnant H, der havde vidst at skaffe sig adgang i denne familie. Endnu samme aften fandt han lejlighed til at tale med Karen. Med brændende kærlighed afmalte han hende sit hjertes tilstand, sagde hende, (hvad hun allerede havde hørt), at han ganske havde brudt sin forbindelse med frøken A, som han, overtalt af sin moder havde indgået, førend han kendte Karen; at han i lang tid forgæves havde søgt at nærme sig sin elskede Karen, som han bønfuldt om at skænke ham sin tro og forlade den ydmygende stilling, hvori hun befandt sig. Til sin moder kunne han desværre ikke føre hende, men han ville bringe hende til en familie, hvor hun kunne opholde sig, indtil han, som han håbede, om få år kunne være i sådanne kår, at han turde tilbyde hende at dele dem. Den stakkels pige tænkte, at alle kår ville synes hende gode, når hun blot turde dele dem med ham. Men den tanke at give sig under en fremmed families beskyttelse og forbinde sig med denne unge mand til trods for hans moders vilje, — sårede hendes rene følelse. Hun så oftere den elskede, der ingen besvær sparede sig for at overtale hende til at begunstige hans ønsker. Han stod desuden i venskabelig forbindelse med en søn af det hus, hvori Karen opholdt sig, og gennem denne fik hun jævnlig breve og

Jens Juel: »En løbende dreng. Marcus Pauli Karenus Holst von Schmidten på vej til skole«. (1802).

mundtlige bud fra ham. Vægtskålen tyngede stærkt til løjtnantens side. Da fandt Karen på ny en af de velbekendte sedler, og dens indhold var følgende:

»Lad dig advare, elskede Karen! Lad dit varme hjerte, din uerfarenhed ikke forlede dig til at vige fra den vej, hvor fornuft og mådehold er gået ved din side. Løjtnant H har ingen udsigter til at kunne ægte dig førend efter mange års forløb. Indlad dig ikke i en forbindelse, som tiden næsten altid berøver dens fortryllelse. Er den unge mand trofast og

mandig, da lad ham vise det ved tålmodighed og beskedenhed. O, Karen! hør en ubekendt, men trofast vens stemme. Fordærv ikke din skæbne! Din lykkestjerne glimter alt i horisonten og vil snart skinne over dit hoved.«

Det syntes Karen umuligt at være denne stemme ulydig. Fornuft og ret, mente hun, var altid enige med den. Da hun nu så den elskede igen, søgte hun med den elskværdigste fromhed, den inderligste hengivenhed at bibringe ham de grunde,

der bestemte hende til ikke at ville enten binde ham eller sig selv ved løfter eller tage del i handlinger, som stred mod hendes fine kvindelige følelser.

Den unge mand, som troede at have sejren i hånden, blev fortvivlet og vovede at ytre, at han af hendes egen familie havde hørt, at en hemmelig elsker allerede inden hendes konfirmationsdag havde sendt hende foræringer og breve, og at hun stadig stod i forbindelse med denne ubekendte. Han havde, sagde han, æret hende så højt, at disse rygter blev uden virkning på hans sind; men nu vågnede de med dobbelt kraft. Hvor dybt det end smertede Karen at høre et forhold, der var hende så helligt, omtalt på denne måde, fortalte dog den åbenhjertige pige ham alt, hvad hun selv vidste om denne sag; men langt fra hermed at berolige ham, blev han endnu mere opbragt, og i sin heftighed talte han sig selv ind i en så rasende lidenskab, at han på det skrækkeligste fornærmede og sårede Karen og forlod hende i en sindsbevægelse, der indjog den lille fromme pige en dødelig skræk.

Dybt krænket og sønderrevet i sit inderste væsen blev den stakkels pige endnu ulykkeligere, da hun kort efter erfarede, at løjtnant H straks efter den scene havde fornyet sin gamle forbindelse med hendes kusine Louise. Dette var mere end Karen kunne bære. Hun blev syg, og det varede længe, inden hun genvandt sin sundhed og fatning.

En aften mod efteråret stod hun i vinduet fordybet i sine tanker; da kom en prægtig rejsevogn, forspændt med fire heste rullende ned ad gaden og holdt for porten. Med forundring syntes Karen at genkende den samme ekvipage, som den aften for to år siden havde bragt hr. v.

S; men inden hun fik tid til at anstille betragtninger herover, trådte hendes tante ind til hende, og med alle tegn på den inderligste kærlighed sluttede denne hendes første veninde sin længe savnede yndling i sine arme. Hun sagde Karen med få og hurtige ord, at hun kom i sin herres navn for at hente hende, da hr. v. S lå for døden og havde en sag af vigtighed at åbenbare for hende; hun måtte straks følge med hende, der var intet øjeblik at spille.

Tanten begærede hendes afsked af herskabet, hun var hos. Hendes veninde, den gode frøken, omfavnede hende med tårer, hjalp selv med at indpakke hendes få sager, og inden en time var Karen og hendes tante på rejsen. De kørte hele natten, og imidlertid fortalte hendes gamle veninde, hvad Karen tidligere havde anet, at hr. v. S var den skjulte ven, som hun kaldte sin skytsånd; ved meget simple midler, især ved en fortrolig ven af ham, som boede i hovedstaden og omgikkes i det hus, hvor Karen havde opholdt sig, havde han fulgt hendes skridt, våget over hende og vidst at skaffe de omtalte breve og foræringer i hendes hænder. Hun åbenbarede nu også for Karen, at hr. v. S havde i sinde at efterlade hende sit skønne gods og al sin rigdom, men for at kunne gøre dette lovformeligt og sikkert, var det nødvendigt, at hun måtte være hans enke, og derfor havde han besluttet på sin døds seng at lade sig vie til hende. Karen blev forfærdet og havde tusinde betænkeligheder, som tanten alle overvandt ved at forestille hende, at hr. v. S ingen nærpårende havde, og de få langtud beslægtede, han endnu ejede, var rige og bosat i udlandet, og at denne ædle mand, lige fra den første og eneste gang han havde set Karen, havde fattet denne plan, som han nu ville udføre.

Inderligt bevægede det Karen at se hr. v. S igen. Disse træk, som den aften havde gjort så dybt et indtryk på hendes sind, så hun nu så føleligt berørt af dødens hånd. »Kun således,« sagde han, »ville jeg lægge Deres varme, friske hånd i min kolde og visne; kun når døden stod ved min side som en sikker forlover, ville jeg binde en blomstrende skabning til en ussel krøbling.« En jurist var til stede med de fornødne vidner, et testamente var allerede opsat. Præsten på godset indviede med få ord den besynderlige pagt. Alle formaliteter blev iagttaget.

Det var mod aften. Karen og hendes tante sad tavse ved den døendes seng. Alting var stille. Man hørte ingen lyd uden pendulets slag i et stueur, der syntes at holde en ængstelig forelæsning over livets korthed og minuttets længde i timer som disse. Nu kom en gammel tjener ind med forgrædte øjne og hviskede til tanten, og Karen bemærkede med gysen, at han talte om snedkeren, som var kommet fra købstaden for at tage mål til ligkisten. Med et beklemt hjerte rejste Karen sig og gik hen til vinduet.

Hele gården var fuld af mennesker, for det meste bønder, mænd og kvinder, som stod og så op til vinduerne. Tjeneren sagde, det var godsets folk, som var kommet for at spørge til herrens tilstand. Karen bemærkede, at mange blandt dem græd. Hendes tårer flød ligesom deres, hun løftede sine øjne til den stjernefulde himmel og bad begejstret for et liv, der var så mange dyrebart. »Skænk ham livet, o min Gud!« sagde hun, »og und mig, at jeg må leve for at forsonne ham med det!« Et stjernesud fór over himlen, og Karen erindrede med vemod den aften, da hun ligesom nu havde set et sådant lysbillede, og i

samme øjeblik den mand var indtrådt, som så mægtig og velgørende havde grebet ind i hendes skæbne.

Mod midnat vågnede den syge af en dyb slummer, hvori han var faldet; han syntes styrket. Karen rakte ham en læskedrik, han tømte den, trykkede smilende hendes hånd og faldt atter i søvn.

Tidlig næste morgen kom en aldrende læge fra næste by; han kom kørende fod for fod og blev ledt op ad trappen af en ung praktikant, der under sin gamle principals sygdom havde behandlet hr. v. S. Det ønske, dog endnu en gang at se denne hans gamle ven, havde bevæget ham, skønt han selv var syg, til at rejse til hr. v. S. Han nærmede sig sengen, undersøgte den syges tilstand og sagde: »Jeg anser det ikke for afgjort, at døden er så nær.« — »Her er også sket en meget besynderlig forandring til det bedre siden i går,« svarede den unge læge. Og virkelig forbedrede hr. v. S' tilstand sig fra time til anden, så at han inden tre dages forløb af lægerne blev erklæret for at være uden fare. Det var som om den glæde at have udført den længe påtænkte plan, at have sikret lille Karens fremtid og vist hende sin kærlighed, havde gydt en velgørende ro i den syges sind, og som om hendes nærværelse, den lyksalighed at plejes af hende, havde holdt den allerede flygtende sjæl tilbage på jorden.

En dag da hr. v. S selv følte, hvordan sundheden vendte tilbage, tog han vemodigt Karens hånd, kyskede den og sagde: »Tilgiv mig, min elskede Karen! Gud er mit vidne, det var ikke således ment: Livet har aldrig været mig sødt førend nu, og dog er jeg næsten i stand til at kaste det fra mig for at befri en så elskværdig pige fra et så ulige, så ulyksa-

ligt bånd, som det jeg mod min vilje har lænkebundet hendes skønne ungdom med.« — Med al denne skønne ungdoms varme udfoldede Karen sit hele englelige hjerte for ham, fortalte ham, hvordan hun stedse havde kaldt ham sin skytsånd, hvilke varme bønner hun havde sendt til himlen for hans helbredelse, og vidste så vel at berolige ham, at hr. v. S i dette øjeblik nød den første salige time, der nogen sinde var blevet ham til del i hans af en umild skæbnes hånd smertelig fordærvede liv.

Han kom sig nu meget snart aldeles, ja, det syntes endog som om hans svagelige helbred var blevet styrket ved denne sidste sygdom, så at han aldrig havde følt sig så sund som nu. Men hans sjæl var altfor sund til, at han ikke i mangt et øjeblik med ubeskrivelig smerte skulle tænke på Karens fremtid ved hans side, og heller ikke hun selv var altid i stand til den entusiastiske følelse af hans indre værd, der i hans sygdom havde opløftet hende over sig selv. Mangt et øjeblik følte hun en sørgelig tomhed, som hun ofte forgæves opbød alt for at skjule. —

Hendes stilling var i øvrigt, som man kan tænke sig: glimrende. Den lille ydmyge, forladte Karen var omgivet af pragt og rigdom, elsket af alt, hvad der nærmede sig hende, en genstand for alles opmærksomhed, tilbudt af sin mand, der bestræbte sig for at gætte hendes ønsker. Heller ikke var Karen blind for denne lykkelige forandring i hendes skæbne; men hvad som mere end noget andet forligte hende med denne, var hendes ægtemands behagelighed og finfølelse i omgang. Det syntes virkelig, som om naturen havde erstattet ham hans legemlige fejl ved at begave ham med en sjælden rigdom af åndelige ga-

ver. Man kunne ikke uden forundring se den store livlighed, som så overordentlig kontrasterede med hans sammenkrympede legeme, og de brændende øjne, de bevægelige træk, som oplivede hans blege ansigt, når han talte. Det var umuligt at kede sig med ham. En rigdom af tanker og følelser spillede uophørligt i hans samtale, og et fint galanteri, en besynderlig takt og ynde i hans omgang gjorde den tiltrækkende selv for dem som ikke forstod at gøre rede for disse fortrin. Karen forstod at skønne derpå.

Hr. v. S var hele formiddagen beskæftiget. I de korte vinterdage mødtes han først med Karen i den smukke spisesal, hvor et stedse festligt og elegant dækket middagsbord modtog den lille familie, der, foruden tanten, som oftest forøgedes med et par af egnens fornemste embedsmænd, præsten og andre. Disse måltider forstod hr. v. S at krydre ved et stort talent til at være en behagelig vært og ved disse små ytringer i samtalen, som er intet, når man betragter dem nøje, men som forskønner øjeblikket, der føder og tilintetgør dem, hvorfor man med rette kan ligne en sådan samtale ved et fyrværkeri. De lange aftenner, som de ofte ensomt tilbragte i Karens kabinet, gled hurtigt og behageligt hen ved en fortrolig ild, mens stormen rasede udenfor, og sneen piskede mod ruden, eller mens månen skinnede i en stille vinteraften, og man hørte uglens sørgelige sang fra den nærliggende skov. Ofte læste hr. v. S højt for tanten og Karen, som han derved gjorde bekendt med hidtil ukendte skatte; ofte udfoldede han her i stille samtale sin egen ånds og sit hjertes rige skatte. Ingen kunst eller videnskab syntes fremmed for denne mand. Hans uheldige legemsbygning, der fra barndommen af havde lukket så

mangen vej til glæder for ham, havde forenet med hans åndelige anlæg og hans ydre lykkelige kår, givet ham lyst, tid og midler til at hellige sig videnskaber og studeringer og i den dannelses, han således skaffede sig, at finde erstatning for sin ulykke.

Vinteren var således gået; da fik Karen en dag et brev fra hr. A's familie, hvori man meldte hende, at hendes fordums elskede, løjtnant H, nu skulle have bryllup med sin forlovede, at en civil post, som han nu havde fået i en fjern provins, gjorde det muligt for det unge par at leve anstændigt, og at bryllupsdagen var bestemt om en måned. Man indbød til denne fest hr. v. S og hans frue. Karen blev blodrød ved at læse dette brev. Hun leverede det til sin mand og forlod værelset. Da hun kom tilbage, fandt hun hr. v. S forstemt. Hun syntes endog, at han så ud, som om han havde grædt. —

Forgæves stræbte de begge at falde ind i den gamle tone. Det var umuligt. Denne ulykkelige stemning ville ikke vige den næste dag, heller ikke den følgende, og således gik uger og måneder. Karen spurgte ofte kærligt om grunden til sin vens mismod. Hun spurgte kærligt, men ikke frimodigt, ikke åbenhjertigt og fik følgelig heller intet frimodigt og åbenhjertigt svar. Hans stemning tog modet fra hende, når hun ville tale frit med ham. Hr. v. S så atter bleg og bedrøvet ud, som da Karen første gang havde set ham. Han satte sig ofte langt fra hende og betragtede hende tavs med inderlig vemod. Hun græmmede sig uden at tale mere derom, men hendes friske ungdom syntes at falme.

Det var en dejlig påskemorgen, da Karen stod op med lettere hjerte end sæd-

vanligt. I sit lille kabinet fandt hun blomster og krans af frisk løv, som godsets piger havde bragt. Gennem det åbne vindu duftede blomsterne hende i møde fra den skønne have. Hun spurgte efter hr. v. S. Man svarede, at han var kørt ud. — Uden at gøre sig videre betænkning, gik hun til kirken og trådte ind mellem den talrige forsamling af godsets bønder, der alle hilsende hende med kærlig ærbødighed. Hun syntes, at en glad anelse gennemtrængte hendes hjerte, da hun i forening med disse simple, men trofaste venner opsendte sine bønner til himlen.

Da hun kom hjem, kom hr. v. S' gamle tjener hende i møde og bad hende træde ind i hans herres værelse. Hr. v. S modtog hende med en rørt og højtidelig mine og sagde: »Min dyrebare Karen! Du ved selv, at jeg ikke bød dig min hånd uden i den tanke, at døden straks skulle løse vor unaturlige forening. Min hensigt var at gøre dig lykkelig, men jeg har gjort det modsatte mod min vilje. Du véd, at jeg — med al min kærlighed — dog aldrig har nærmet mig dine yndigheder uden med en faders kærlige ærbødighed; jeg kan derfor uden forlegenhed række dig til underskrift denne skilsmissekontrakt, som jeg allerede har underskrevet. Det gods, jeg ejer i en anden provins, er dit; om tre år kan du række din hånd til løjtnant H, som jeg ved du elsker. Jeg har forhørt mig om ham. Jeg tror sikkert, at han kun i forbitrelse over din forment utroskab har fornyet sin forbindelse med din kusine, og jeg tvivler ikke på, at han jo med glæde bryder dette bånd, når han derved tør håbe at vinde dig. Jeg har skrevet til ham. Læs brevet, inden jeg afsender det, for at du kan overbevise dig om, at jeg har behandlet denne sag med finfø-

lelse. Du rejser nu straks til dit gods og venter de tre år, der er bestemt for skilsmis- sen. I er begge unge, den tid vil snart gå...« Hr. v. S fik ikke talt ud, da Karen med heftig gråd kastede sig i en stol. Han nærmede sig til hende. Hun rejste sig og sagde med fatning: »Det havde jeg ikke ventet, hr. v. S, at De således ville fjerne mig fra Dem. Deres opførsel er vist nok ædel, men jeg kan ikke beundre den. Ja, jeg har elsket løjtnant H, det er sandt, men jeg tror, at jeg i mine forladte dage har udgrædt denne kærlighed. Ved efterretningen om hans nærtforestående bryllup blev jeg forvirret, jeg ved ikke selv hvorfor. Var det en gnist af den gamle kærlighed, der blussede op, da var det den sidste. Jeg har netop siden det øjeblik prøvet mig selv. Jeg elsker ham ikke længere. Jeg har

lært at kende noget bedre. Jeg har lært at skønne på, hvad en mands fasthed og selvbeherskelse har for værdi for et værgeløst fruentimmer. Jeg kan ikke leve uden hos Dem. Deres åndrige omgang, Deres høje dyd overvejer for mig alle andre fortrin. De kan forskyde mig om De vil, men dette dokument underskriver jeg ikke!« — Med disse ord sønderrev hun forbitret det papir, hr. v. S havde leveret hende, og med tårer forlod hun værelset og gik ind i sit kabinet, hvor hendes over al beskrivelse lykkelige ægtemand snart fulgte efter hende.

Næste års påskemorgen lod hr. v. S med stor højtidelighed sin og Karens søn døbe, og den lykkelige unge moder følte fra det øjeblik ingen tomhed i sit hjem eller sit hjerte.

C. W. Eckersberg: »Begge ældste jomfruer Nathanson«. (1820). Hvem er i bur?

Tekstoplysninger

I. Den politiske diskussion i 1790'erne

- »Menneskerettighedserklæringen«: Torben K. Juncker: Den store revolution dag for dag, 1973.
- Skomagere Johan Vilhelms digt*: Nordens politiske Digtning. 1789-1804. Af F. Bajer, 1878.
- P. A. Heiberg*: Selskabssang: Den danske lyrik før 1800. v/ F. J. Billeskov Jansen, 1963.
- »Om hovedtrækkene«. »Minerva«, nov. 1793.
- K. L. Rahbek*: »Den danske Tilskuer«, 1793.
- Selskabssang*: »Minerva«, 1793.
- P. A. Heiberg*: Sproggranskning: Poul Ingerslev Jansen: P. A. Heiberg, 1974, — og F. Bajer: Nordens politiske Digtning, 1878.
- Trykkesfrihedsforordningen*: Collegial-Tidende, No. 40. 5. okt. 1799.
- Brev fra P. A. Heiberg* (24. dec. 1799): Breve fra P. A. Heiberg. Udg. af J. L. Heiberg, 1883.
- Brev fra P. A. Heiberg* (21. jan. 1800): Til Belysning af litterære Personer og Forhold. Udg. af S. Birket Smith, 1884.
- Brev fra Det kgl. danske Kancelli*: —

II. Det naturlige menneske

- Brev fra F. de Coninck*: En Autobiografi af Etatsraad Frédéric de Coninck. Meddelt og oversat fra fransk af Paul Henning. Særtryk af personalhistorisk tidsskr. 5. rk. III bd, (1906).
- Sophie Thalbitzer*: Grandmamas bekendelser: Memoirer og Breve, Bd. IV. Udg. af J. Clausen og P. Fr. Rist, 1906.
- Adam Oehlschläger*: Sankt Hansaftenspil: Dlf v/ M. Baumann Larsen, 1964.
- C. Bondesen*: Natur og fordom: »Iris og Hebe«, 1805.
- D. C. Fester*: Om havekunst (stærkt forkortet): »Iris og Hebe«, 1805.
- G. H. Olsen*: Om forholdet mellem... (stærkt forkortet): »Borgervennen«, 1803.

III. Landboen

- Brev fra grev Reventlow*: Torben Hansgaard: Landboreformerne i Danmark i det 18. århundrede, 1981.
- Fæstebonden Christen Andersens dagbog*: Fæstebonde i Nørre Tulstrup Christen Andersens dagbog 1786-1797. v/ Jens Holmgaard, 1969.
- En bondemands arbejdssang*: Markedsgave for Almuen og Landboen. Et bidrag til Almuesange og Landboviser, 1792.
- En arbejdsmands sang*: (se den foregående).
- Chr. H. Bredahl*: Dramatiske Scener, 1819 (1. udg.)
- Brev fra Kristen Madsen*: Sv. Aage Bay: Den evangelisk-lutherske kirke, 1966.
- Provst U. A. Plesners embedsbog*: H. G. A. Jørgensen: Sognepræst og Præstegaard. Provst U. A. Plesner, 1938.
- Kobberpotten*. Et sjællandsk eventyr: C. Molbech: Udvalgte Eventyr og Fortællinger, 1843.

IV. Depressionen

- Th. Overskou*: Af mit Liv og min Tid, 1868.
- Købmand S. Jacobs optegnelsesbog*: Historiske Meddelelser om København, Bd. II, 1909-10.
- St. St. Blicher*: Hjemvé: Højskolesangbogen (527), 1965.
- N. F. S. Grundtvig*: Danmarks trøst: Højskolesangbogen (478), 1965.
- B. S. Ingemann*: Valdemar Sejr, bog III, kap. 4, 1966.
- Historien om en fattig Bondedatter...*, Haderslev, 1819.
- Th. Gyllembourg*: Den lille Karen, 1971.

Dansklærerforeningen/Skov

ISBN 87-587-0056-0